

Юридическо списание
на НБУ

2023
ТОМ XIX
брой 1

Law Journal
of
New Bulgarian University

2023
volume XIX
issue 1

ISSN (Online): 1314-5797

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор:

доц. д-р Деница Топчийска

Заместник главен редактор:

доц. д-р Гинка Симеонова

Вътрешни членове:

проф. д-р Веселин Вучков

проф. д-р Благой Видин

доц. д-р Николай Колев

гл. ас. д-р Елена Недялкова

ас. д-р Мария Чочова

ас. д-р Четин Казак

Външни членове:

проф. д-р Ангел Ристов,

Университет „Св. св. Кирил и Методий“ в Скопие (Северна Македония)

доц. д-р Йелена Ристич,

Университет „Св. св. Кирил и Методий“ в Скопие, Институт за социологически и политико-правни изследвания (Северна Македония)

доц. д-р Паулина Твардох,

Силезийски университет в Катовице (Полша)

Секретар: Цветелина Тодорова

Коректор: Ваня Петкова

Дизайн на изданието: Таня Йорданова

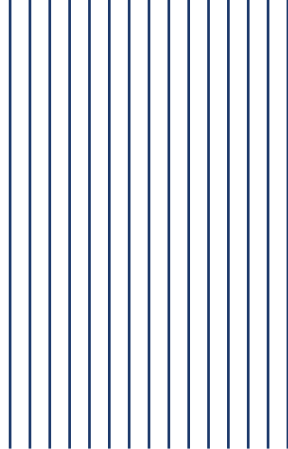
Предпечат: Жанет Цанова

Адрес за кореспонденция:

София 1618, бул. „Монтевидео“ 21

Департамент „Право“, Нов български университет

Електронна поща: lawjournal@nbu.bg

ЮРИДИЧЕСКО СПИСАНИЕ НА НБУ

2023

ТОМ **XIX**

брой 1

EDITORIAL BOARD

Editor in chief:

Assoc. Prof. Denitza Toptchiyska, Ph.D.

Deputy editor in chief:

Assoc. Prof. Ginka Simeonova, Ph.D.

Internal members:

Prof. Veselin Vuchkov, Ph.D.

Prof. Blagoy Vidin, Ph.D.

Assoc. Prof. Nikolay Kolev, Ph.D.

Senior Lecturer Elena Nedyalkova, Ph.D.

Senior Lecturer Mariya Chochova, Ph.D.

Senior Lecturer Tchetin Kazak, Ph.D.

External members:

Prof. Angel Ristov, Ph.D.,

University "Saint Cyril and Methodius", Skopje (North Macedonia)

Assoc. Prof. Jelena Ristik,

University "Saint Cyril and Methodius", Skopje, Institute for Sociological,
Political and Juridical Research (North Macedonia)

Assist. Prof., Ph. D., Paulina Twardoch,
University of Silesia in Katowice (Poland)

Secretary: Tsvetelina Todorova

Proof-reader: Vanya Petkova

Design of edition: Tanya Yordanova

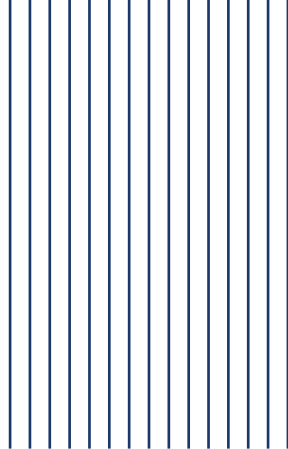
Layout: Janet Tsanova

Address for correspondence:

Sofia 1618, 21 Montevideo Blvd.

Law Department, New Bulgarian University

E-mail: lawjournal@nbu.bg

LAW JOURNAL
of
NEW BULGARIAN UNIVERSITY

2023
volume **XIX**
issue **1**

Издава департамент „Право“, Нов български университет

Юридическо списание на Нов български университет, 2023, XIX.1

© 2005–2023 Юридическо списание на Нов български университет (ЮСНБУ)

Главен редактор: доц. д-р Деница Топчийска

Заместник главен редактор: доц. д-р Гинка Симеонова

Превод и/или редакция на текстовете на английски език: доц. д-р Деница Топчийска и доц. д-р Гинка Симеонова

Секретар: Цветелина Тодорова

Коректор: Ваня Петкова

© Дизайн на изданието: Таня Йорданова

Предпечат: Жанет Цанова

© Издателство на Нов български университет, 2023 г.

София 1618, бул. „Монтевидео“ № 21

www.nbu.bg

www.bookshop.nbu.bg

Всички права запазени! Не се допуска възпроизвеждане в цялост или на части от статиите, публикувани в списанието, без изричното съгласие на носителите на авторското право и без посочване на източника и името на автора.

ISSN (Online): 1314-5797

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

РЕШЕНИЯ, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ОБВЪРЗВАЩА ИНФОРМАЦИЯ,
ИЗДАВАНИ ПО РЕДА НА МИТНИЧЕСКИЯ
КОДЕКС НА СЪЮЗА

Атанас Симеонов

с. 12 – 30

ПРАВО И ЛОГИКА: ДЕДУКТИВЕН КРИТЕРИЙ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ
НА ИСТИННОСТНАТА СТОЙНОСТ НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА В
ГРАЖДАНСКИЯ И АДМИНИСТРАТИВНИЯ ПРОЦЕС – I ЧАСТ

Емилиян Паскалев, Евгени Латинов

с. 31 – 48

СПЕЦИФИЧНИ ПРАВА И НУЖДИ ОТ ЗАЩИТА НА
ПОСТРАДАЛИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С УЧАСТИЕТО МУ
В НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

Елена Недялкова

с. 49 – 57

ЛИЦА, КОИТО МОГАТ ДА БЪДАТ ПОВЕРЕНИК, И ОСНОВАНИЯ
ЗА ОТВОД НА ПОВЕРЕНИКА

Павел Смолички

с. 58 – 69

КАКЪВ Е КОНСТИТУЦИОНОСЪОБРАЗНИЯТ СРОК, В КОЙТО
ПРЕЗИДЕНТЪТ СЛЕДВА ДА ВЪЗЛОЖИ ПРОУЧВАТЕЛЕН МАНДАТ
НА КАНДИДАТ ЗА МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ ЗА СЪСТАВЯНЕ
НА ПРАВИТЕЛСТВО

Петър Славов

с. 70 – 76

УНИВЕРСАЛНО ПРИНУДИТЕЛНО
ИЗПЪЛНЕНИЕ ВЪРХУ ДРУЖЕСТВЕН ДЯЛ

Николай Павлевчев

с. 77 – 89

ТИПИЧНИ СПОСОБИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА
ПРИ РАЗСЛЕДВАНЕТО НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ
РАВЕНСТВОТО НА ГРАЖДАНИТЕ

Тихомир Троянов

с. 90 – 103

РАЗСЛЕДВАНЕ ЧРЕЗ СЛУЖИТЕЛ ПОД ПРИКРИТИЕ

Атанас Бръндев

с. 104 – 111

ДАНЪЧНИ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА МЛАДИ СЕМЕЙСТВА И ЗА ДЕЦА

Марина Цветанова

с. 112 – 129

СЪБИТИЯ

ДНИ НА АДМИНИСТРАТИВНОТО ПРАВОСЪДИЕ В
НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Райна Николова

с. 131 – 139

CONTENTS

ARTICLES

DECISIONS RELATED TO BINDING INFORMATION ISSUED
UNDER THE UNION CUSTOMS CODE

Atanas Simeonov

p. 12 – 30

LAW AND LOGIC: A DEDUCTIVE CRITERION FOR DETERMINATION
OF TRUTH VALUE OF EVIDENCE IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE
PROCEDURES – PART I

Emilian Paskalev, Evgeni Latinov

p. 31 – 48

SPECIFIC RIGHTS AND NEEDS FOR PROTECTION OF THE VICTIMS
OF CRIME IN RELATION TO THEIR PARTICIPATION
IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Elena Nedyalkova

p. 49 – 57

PERSONS WHO MAY ACT AS ATTORNEY AND GROUNDS FOR
IMPEACHMENT OF THE ATTORNEY

Pavel Smolichki

p. 58 – 69

WHAT IS THE DEADLINE IN ACCORDANCE WITH THE CONSTITUTION
BY WHICH THE PRESIDENT MUST APPOINT TO A PRIME-MINISTER
CANDIDATE A MANDATE FOR FORMATION OF A REGULAR
GOVERNMENT

Peter Slavov

p. 70 – 76

COMPULSORY ENFORCEMENT OVER
LLC SHARE IN THE LIQUIDATION
OR INSOLVENCY PROCEEDING

Nikolay Pavlevchev

p. 77 – 89

TYPICAL METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN THE
INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST
CIVIL EQUALITY

Tihomir Troyanov

p. 90 – 103

UNDERCOVER INVESTIGATION

Atanas Brandev

p. 104 – 111

TAX RELIEFS FOR YOUNG FAMILIES AND FOR CHILDREN

Marina Tsvetanova

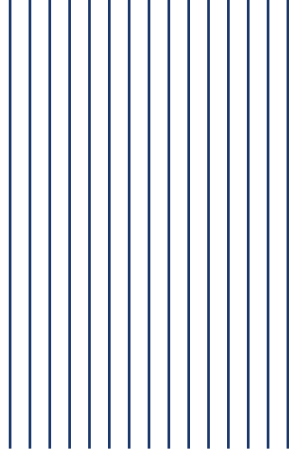
p. 112 – 129

ACADEMIC EVENTS

ADMINISTRATIVE JUSTICE DAYS AT
NEW BULGARIAN UNIVERSITY

Raina Nikolova

p. 131 – 139

СТАТИИ

ARTICLES

РЕШЕНИЯ, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ОБВЪРЗВАЩА ИНФОРМАЦИЯ, ИЗДАВАНИ ПО РЕДА НА МИТНИЧЕСКИЯ КОДЕКС НА СЪЮЗА

Атанас Симеонов¹

Резюме: Научното изследване обхваща въпросите, свързани с реда за издаване на решения, отнасящи се до обвързваща информация от митническите органи на държавите членки в Европейския съюз. Към настоящия момент липсва задълбочена разработка по тези въпроси. Нормативната уредба е нова, а практиката на административните органи, компетентни да издават актове по прилагане на митническото законодателство, разкрива несигурност и все още недоброто ѝ познаване,

което несъмнено води и до противоречия в съдебното разрешаване на възникнали правни спорове. Студията е част от по-масабно проучване, свързано с административното обслужване от митническата администрация на държавите членки в ЕС, и си поставя за цел да внесе яснота и да анализира проблемните въпроси.

Ключови думи: обвързваща информация, митнически органи, митническо законодателство, актове по прилагане на митническото законодателство

Правната уредба на тази материя се съдържа в чл. 33 и сл. от Митническият кодекс на Съюза (МКС)² и чл. 19 и сл. Делегиран регламент 2446/2015 г.³ и чл. 16 и сл. Регламент за изпълнение 2447/2015 г.⁴ Българският ЗМ⁵ не съдържа уредба относно обвързващата информация (ОИ). В МКС няма легално определение на понятието ОИ. От разпоредбата на чл. 33, параграф 2 МКС може да се направи извод, че ОИ се издава с решение на митнически орган въз основа на подадено заявление и се отнася до обвързваща тарифна информа-

¹ Доктор по право, доцент в Юридическия факултет на Софийския университет, ел. поща: atsimeonov@abv.bg.

² Митнически кодекс на Съюза, приет с Регламент (ЕС) № 952/2013 за създаване на Митнически кодекс на Съюза.

³ Делегиран регламент на Комисията (ЕС) 2015/2446 от 28 юли 2015 г. за допълнение на Регламент (ЕС) № 952/2013 на Европейския парламент и на Съвета за определяне на подробни правила за някои от разпоредбите на Митническият кодекс на Съюза – Официален вестник на Европейския съюз, L 343/25.12.2015 г. (Делегиран регламент 2015/2446).

⁴ Регламент за изпълнение (ЕС) 2015/2447 на Комисията от 24 ноември 2015 г. за определяне на подробни правила за прилагането на някои разпоредби на Регламент (ЕС) № 952/2013 на Европейския парламент и на Съвета за създаване на Митнически кодекс на Съюза – Официален вестник на Европейския съюз, L 343/25.12.2015 г. (Регламент за изпълнение 2015/2447).

⁵ Закон за митниците (ЗМ), Обн., ДВ, бр. 15 от 6 февруари 1998 г., последно изм., ДВ, бр. 62 от 5 август 2022 г.

ция или до обвързваща информация за произхода на стоките. Поради тази причина индивидуалните административни актове, с които се предоставя такава информация, са означени в чл. 33, параграф 1 МКС като решения за издаване на обвързваща тарифна информация (ОТИ), наричани „решения ОТИ“, и решения за издаване на обвързваща информация за произход (ОИП), наричани „решения ОИП“. Актовете, с които е предоставена поисканата ОИ, са обвързващи само относно тарифна информация или информация за произхода, предоставена с двата вида решения, за митническите органи на държавите членки на ЕС спрямо титуляря на решението и само за стоките, за които митническите формалности са извършени след датата, от която решението поражда действие. За титуляря на някое от двата вида решения то се счита за задължително спрямо митническите органи на държава членка от момента на уведомяването му за неговото издаване.

Изводът, който се налага, е, че ОИ не представляват всякакъв тип данни, предоставени по реда на МКС и актовете по прилагането му, а само такива, които съдържат тарифна информация или информация за произхода на стоките, изготвена и получена при спазване на реда, предвиден в МКС.

Съгласно разпоредбата на чл. 33 МКС всяко лице, което има правен интерес, може да поиска от митническите органи издаване на благоприятстващо решение относно ОИП или ОТИ. Всеки друг вид обвързваща информация, за която митническите органи издават решение въз основа на подадено заявление, като например начина на определяне на митническата стойност на стоките, както и други елементи, въз основа на които се налагат вносни или износни мита и които имат значение за търговията със стоки, не попадат в обхвата на информацията, предоставяна като ОИП или ОТИ.

Следователно информацията, която митническите органи дават по реда на МКС и актовете по прилагането му, въз основа на подадено заявление, може да бъде разделена на две основни групи – специализирана обвързваща информация и обща обвързваща информация. В рамките на специализираната обвързваща информация попадат ОТИ и ОИП, което е наложило и създаване на уредба за самостоятелен, специален режим по издаване на тази група благоприятстващи решения. Под „обща обвързваща информация“ може да бъде подведена всякакъв тип обща информация, която не попада в рамките на ОТИ и ОИП. Към нея се отнасят например още въпросите относно таксите, събирани от митническите органи за различни видове услуги, указване на реда, който се спазва при представяне и деклариране на стоките, указване на маршрути за извършване на превоз на стоки, ако такива има изготвени, складиране на стоки и т.н. За разлика от специализираната обвързваща информация, при общата се спазва установеният в МКС общ ред за предоставянето ѝ въз основа на подадено заявление (вж. чл. 22 и сл. МКС). Тя може да бъде поискана от заинтересованите лица писмено с подадено заявление. Заявяването и получаването на обща обвързваща информация е по общия ред, предвиден в чл. 22 и сл. МКС, и не се отличава от реда за издаване на благоприятно решение от митнически орган на държава членка въз основа на подадено заявление от заинтересованото лице.

Въпросът, който възниква на практика, е кои са компетентните органи, които могат да предоставят такъв тип информация. Съгласно чл. 19 Регламент 2446/2015 г. заявлението за обвързваща информация се подава в писмен вид до компетентните митнически органи на държава членка, където ще се използва информацията, или до компетентните митнически органи на държава членка, където е установен заявителят. Компетентен е митническият орган по местоизползване на информацията или митническият орган на държава членка в ЕС по установяване на заявителя. Първият критерий за определяне на компетентния орган е по-ясен и не поражда съмнение за административния орган, който е длъжен да се произнесе. Това е митническата администрация на държава членка, където ще бъдат из-

вършени митническите формалности и в която стоката ще бъде поставена под митнически режим, който изисква използването на получената обвързваща информация. Вторият критерий обаче буди неяснота, доколкото не е изрично посочено, че когато компетентната митническа администрация се определя по този ред, трябва да се прави разлика между митническа територия на ЕС и територия на държава членка в ЕС. Между двете понятия не съществува идентичност, защото територията на ЕС, като съвкупност от териториите на държавите членки, може да съвпада с митническата територия на ЕС или да е по-малка, или по-голяма от нея. В разпоредбата в чл. 5, параграф 1 точка 31) МКС е дадена легална дефиниция за „лице“, установено на митническата територия на ЕС, а в чл. 19 Делегиран регламент 2446/2015 г. употребеното понятие е лице, установено на територията на държава членка. Между двете понятия не съществува идентичност, като посоченото в чл. 5, параграф 1, точка 31) МКС е по-голямо по обхват. Лице, установено на митническата територия на ЕС за физическо лице, е такова, чието обичайно местопребиваване е на митническата територия на Съюза, а за юридическо лице или сдружение на лица е необходимо седалището, централното му управление или постоянно установената стопанска дейност⁶ да се намира на митническата територия на Съюза. Това означава, че лица, които са установени на митническата територия на Съюза, могат да бъдат поставени в невъзможност да получат ОИ, ако не са установени на територия на държава членка, защото чл. 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г. и чл. 16, параграф 1 Регламент за изпълнение 2447/2015 г. изискват установяване на територията на държава членка. Поради тази причина чл. 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г. и чл. 16, параграф 1 Регламент за изпълнение 2447/2015 г. трябва да бъдат изменени, като се приведат в съответствие с определителната норма в МКС. Това е така, защото само митническа администрация на държава членка има правомощия да предоставя обвързваща информация по реда на МКС и актовете по прилагането му, а обичайното местопребиваване или постоянното установяване на стопанската дейност на дадено лице може да са разположени извън митническата територия на държава членка, но в рамките на тази на ЕС. Митническата територия на ЕС включва, но и надхвърля като обхват сбора от митническите територии на отделните държави членки⁷. Това разминаване ще доведе до невъзможност да бъде подадено заявление за издаване на ОИ от лица, които са обхванати от понятието лице, установено на митническата територия на ЕС. Разминаването между съдържанието на двете понятия създава пречка да се определи коя е компетентната митническа администрация да издаде решението за ОИ на лице, което е установено на митническата територия на ЕС, която не съвпада или не е част от митническата територия на държава членка. В чл. 22, параграф 1, трета алинея МКС е регулиран въпросът относно компетентната митническа администрация. Член 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г., предвижда дерогация на посочената разпоредба от МКС, което означава, че възможността за определяне на компетентната митническа администрация за подаване на заявление за издаване на ОИ е ограничена до предвидените в посочената правна норма хипотези. Посочените критерии са от значение за определяне както на компетентната митническа администрация, така и на кръга от субектите, които могат да искат получаването на информация за реда за прилагане на митническото законодателство. Критериите за установяване на компетентната митническа администрация на държава членка на ЕС са

⁶ Съгласно чл. 5, параграф 1, точка 32) МКС „постоянно установена стопанска дейност“ означава определено място на стопанска дейност, на което постоянно са налице необходимите човешки и технически ресурси, и посредством което определено лице извършва изцяло или частично свързаните с митниците операции.

⁷ Вж. чл. 4 МКС.

индивидуализирани само с оглед на получаването на специализирана обвързваща информация, те не могат да намерят приложение при търсене на отговор на всеки друг въпрос, относим към приложението на митническото законодателство на ЕС, предвиждащ възможността да се получи обща обвързваща информация по реда на чл. 35 МКС. При подаване на заявление за получаване на обща обвързваща информация компетентната митническа администрация ще бъде индивидуализирана по реда на чл. 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г.

Изричното оформяне на критериите за получаване на ОИ не е случаен. В рамките на ЕС императивно са определени органите, които могат да предоставят ОТИ и ОИП, защото получените по този ред данни оказват пряко влияние върху определянето на размера на митническото задължение. Допускането на неточност или пропуск в много случаи може да доведе до извършването например на неправилно тарифно класиране на дадена стока, продукт или материал, което да има за своя последица прилагане по различен начин на действащото митническо законодателство на митническата територията на ЕС от отделните държави членки⁸. Подобен подход е недопустим поради това, че поставя в несигурност и неравнопоставено положение лицата, вносители на съответните продукти.

Вносителите, които не попадат в обхвата на критерия „установени на територията на държава членка“, ще са обхванати от изискването да заявят издаване на решение за ОТИ или ОИП пред митническата администрация на държавата членка, в която ще бъде използвана тази информация, което може да се разбира като държавата членка, пред чиято митническа администрация стоката ще бъде декларирана. Възниква естественият въпрос, ако вносител, който не е установен на територията на ЕС, иска внасяната от него стока да бъде разпространявана на територията на повече от една държава членка или на цялата митническа територия на ЕС, трябва ли да подаде заявление до митническата администрация на

⁸ В този смисъл вж. 2013/190/ЕС: Решение за изпълнение на Комисията от 22.04.2013 г. относно валидността на определена обвързваща тарифна информация (нотифицирано под номер С(2013) 2297), ОВ L 112, 24/04/2013, 0030–0031. В решението е посочено, че с цел да се осигури еднакво прилагане на Комбинираната номенклатура Комисията приема Регламент (ЕО) № 160/2007 от 15 февруари 2007 г. относно класирането на определени стоки в КН, с който даден продукт, състоящ се от прозрачна тъмнокафява течност с аромат, наподобяващ билков мирис и горчив билков вкус, с действително алкохолно съдържание по обем 43 % и състоящ се от смес на 32 вида медицински билкови екстракти с екстракт от карамел, вода и алкохол, се класира в код по КН 22089069. Това класиране е прието по следните причини: „Класирането се определя от разпоредбите на общи правила 1 и 6 за тълкуване на Комбинираната номенклатура, допълнителна забележка 1, б. б) към глава 30, както и от текстовете на кодове по КН 2208, 220890 и 22089069. Продуктът не може да се разглежда като лекарство от глава 30. Нито етикетът, нито придружаващото упътване, нито опаковката съдържат информация за вида и концентрацията на активното(ите) вещество(ва). Упоменават се само количеството и видът на използваните растения или части от растения. Следователно условията по допълнителна забележка 1, б. б) към глава 30 не са изпълнени. Продуктът е спиртна напитка от позиция 2208, имащ характеристиките на хранителна добавка, предназначена да поддържа общото здравословно състояние, и е на основата на растителни екстракти (вж. обяснителната бележка към Хармонизираната система към позиция 2208, пар. 3, т. 16)“. След публикуването на горепосочения регламент на 20 февруари 2007 г. цялата ОТИ, издадена преди това от държавите членки, съгласно която продуктите се класираха като медикаменти от позиция 3004, престана да бъде валидна. Впоследствие държавите членки издадоха ОТИ за тези продукти от позиция 2208. Австрия обаче е издала ОТИ, посочена в приложението, която класира идентичен продукт под код по КН 30049000. В този случай Австрия не е взела предвид факта, че регламентът за класирането представлява прилагане на общо правило за конкретен случай и следователно съдържа насоки относно тълкуването на правилото, което може да се използва от органа, отговорен за класирането на идентичен или сходен продукт. За гарантиране на равнопоставеността между операторите и еднаквото прилагане на КН посочената ОТИ, издадена от австрийските митнически власти, следва да престане да бъде валидна. Митническата администрация, която е издала информацията, следва да я отмени във възможно най-кратък срок и да уведоми за това Комисията.

всяка от държавите членки. Ако отговорът е положителен, означава, че такъв вносител е поставен в неравнопоставено положение в сравнение с лица, установени на територията на ЕС, защото те могат да поискат издаване на специализирана обвързваща администрация от митническите власти на държавата членка, в която са установени, и могат да използват издаденото решение пред всяка от митническите администрации на друга държава членка, ако желаят стоката да бъде разпространявана там. Подобен подход е недопустим. В разпоредбата на чл. 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г. тези хипотези изобщо не са осмислени и анализирани. Този недостатък трябва да бъде преодолян, като се замени неопределеното понятие за „лице, установено в държава членка“ с легално определеното в чл. 5, параграф 1, точка 31) МКС понятие за „лице, установено на митническата територия на Съюза“. Втората промяна в посочената разпоредба трябва да е насочена към преодоляване на неравнопоставеното положение, в което се намират лицата, попадащи в хипотезата, установени на територията на държава членка, и тези, които поради липсата на такова установяване имат задължение за подаване на заявление за получаване на специализирана обвързваща информация пред митническите власти на всяка от държавите членки, където ще я използват. По този начин се създава административна пречка, която противоречи на един от основните принципи, върху които е изграден ЕС, за свободното движение на стоки. Съгласно чл. 19 ЗМ на територията на Република България предоставянето на специализирана обвързваща информация, обхващаща ОТИ и ОИП, може да бъде заявено от заинтересованото лице единствено пред директора на Агенция „Митници“ или оправомощено от него длъжностно лице. Предоставянето на обща обвързваща информация относно прилагането на митническото законодателство се извършва от директора на съответната териториална дирекция.

Режимът за подаване на заявление и получаване на решение за обща или специализирана обвързваща информация е диференциран. При подаване на заявление за обща обвързваща информация компетентен ще е митническият орган на мястото, където се намира или е достъпна основната счетоводна отчетност на заявителя за митнически цели и където се извършват поне част от дейностите, включени в обхвата на решението, което означава, че мястото на установяване в държава членка е правно ирелевантен критерий за подаване на заявление от заинтересованото лице. Обратното, при подаване на заявление за ОТИ или ОИП установяването на територия на държава членка или местоизползването на получената информация ще са водещите критерии. Недостатък е, че в МКС и актовете по прилагането му няма определителна правна норма, от която да бъде извлечено съдържанието на понятието лице, установено на територията на държава членка, което по мое мнение ще наложи прилагане на националното законодателство на държавите членки за изясняването му. Друг е въпросът, че дори това да е възможно, възниква дискусия за това дали ще е допустимо прилагане на установеното съдържание за целите на МКС.

Интерес от подаване на заявление за получаване на обща или специализирана обвързваща информация на практика може да има всяко физическо, юридическо лице или сдружение на лица, на което е призната правоспособност да извършва правни действия, но което няма статут на юридическо лице, ако има необходимост от такава. Интерес може да възникне и за лица, които не са установени на територия на държава членка в ЕС, но съгласно разпоредбата на чл. 19, параграф 1 Делегиран регламент 2446/2015 г. те ще са обвързани от въведеното с нея задължение да подадат заявление до митническата администрация на всяка от държавите членки, където възнамеряват да използват информацията за ОТИ и/или ОИП. Не е необходимо исканата информация да бъде използвана впоследствие или пък получаването ѝ не задължава титуляря с извършване на действия, които изискват прилагането ѝ, най-малкото защото операцията, за която е необходима, може и да не се осъществи. На-

личieto на правен интерес се предполага и в рамките на производството по издаването на акт от митническите органи на съответната държава членка, доказването му не е необходимо. При това получаването на информация е насочено към използването ѝ за бъдещи операции, поради което представянето на доказателства за предстоящото им осъществяване нерядко би било невъзможно. Трябва обаче да се има предвид, че искането на информация не може да е самоцел. Презумпцията за съществуването на правен интерес от получаването на информация от заинтересованите лица, които са отправили искане до компетентните митнически органи, е оборима. Разпоредбата на чл. 33, параграф 1, алинея втора, буква б) МКС изрично предоставя право на запитания орган да не приеме подаденото заявление за такава информация, ако искането не е свързано с намерението за използването ѝ или друго намерение за използване на митнически режим. Във всеки момент митническите органи могат да поискат да бъдат представени допълнителни доказателства. На митническата администрация, компетентна да се произнесе по тези въпроси, е предоставена възможността да действа при условията на оперативна самостоятелност.

Липсата на необходимост от доказването на наличието на правен интерес трябва да се отличава от хипотезите, при които за издаването на решение от страна на митническите органи, което касае предоставянето на специализирана обвързваща информация, е необходимо посочването на други доказателства. Лицето, заявило издаване на индивидуален административен акт от митническите органи за предоставяне на специализирана обвързваща информация, трябва да представи всички данни и документация, необходими на тези органи, за да се произнесат. В противен случай заявлението може да не бъде прието или да се постанови неблагоприятен акт. Истинността на представените доказателства подлежи на проверка. Преди да пристъпи към издаване на акта, митническият орган е длъжен да направи пълна проверка и ако установи невярност или непълнота на доказателствата, той може да не приеме подаденото заявление или да откаже предоставяне на информацията.

Съгласно разпоредбата на чл. 23, параграф 3 МКС митническият орган има правомощие във всеки момент да обезсили, отмени или измени издадено от него благоприятно решение, ако то не съответства на митническото законодателство на ЕС, при спазване на изискванията в чл. 27 МКС. Този общ режим не намира приложение спрямо решенията за ОТИ и ОИП. Митническият орган на държава членка на ЕС не е обвързан да следва процедурата за обезсилване на благоприятно решение по чл. 27 МКС. Специалният режим за издаване на този тип решения предполага и специален режим за обезсилването им. В случай че бъде издаден благоприятен индивидуален административен акт за ОИ, въз основа на невярна или непълна информация, предоставена от заявителя, той може да бъде обезсилен, без изобщо да се изследва въпросът дали молителят е знаел, или според обстоятелствата е трябвало да знае, че информацията е невярна или непълна, или ако такъв акт не би могло да бъде издаден на основата на вярна или пълна информация или би бил различен (чл. 34, параграф 4 МКС). Митническите органи предприемат действие по обезсилване на решение за ОТИ или ОИП, ако установят невярност или непълнота на информацията, действайки при условията на обвързана компетентност, без да изследват причините за появата ѝ или субективното отношение на заявителя към верността или пълнотата на информацията.

При обезсилване на благоприятно решение, с което е предоставена обща обвързваща информация, трябва да бъде следван общият ред, което означава, че подлежат на обсъждане въпросите относно причините за непредоставяне от заявителя на изискуемите от закона доказателства и/или информация, които да обусловят постановяване на законосъобразен акт от митническия орган, наличието на знание или необходимост за знание за непълнотата или верността на представените доказателства и т.н. Митническите органи предприемат всяко от действията, които МКС изисква за обезсилване на благоприятно решение, изда-

дено по общия ред. Новата уредба на МКС не предвижда анализ на въпроса за наличие на правен интерес у заявителя при издаване на благоприятно решение за ОТИ или ОИП, когато пристъпва към обезсилването му. Митническият орган обезсилва такова решение при наличие на невярна или непълна информация, предоставена от заявителя, без изобщо да анализира съществуването на правен интерес нито към момента на издаване на акта, нито към този на обезсилването му. Специалната процедура е съкратена до степен, че наличието на невярна или непълна информация е въздигнато в юридически факт, при настъпването на който възникват правни последици, които са присъщи за обезсилване на благоприятно решение, издадено по общия ред, едва след осъществяване на сложен фактически състав. По този начин при настъпване на заложения в разпоредбата на чл. 33, параграф 3 МКС юридически факт, МКС „мълчаливо“ презумира наличието на всеки от другите юридически факти, които изграждат сложния фактически състав, чието завършване е необходимо, за да се обезсили благоприятно решение, издадено по общия ред. Ето защо, когато МКС не поставя изискване да се изследва въпросът за наличие на правен интерес от получаване на специализирана обвързваща информация, то е защото неговото наличие е правно ирелевантно не само към момента на подаване на заявлението, а и към момента на използването на предоставената информация, след като е възникнало основание за неговото обезсилване.

Облагодприятстващият индивидуален административен акт, издаден по общия ред, може да бъде изменен или отменен, ако едно или повече от условията за издаването му не са изпълнени или вече не се изпълняват, или титулярят му е заявил воля за това (чл. 28 МКС). Неизпълнението на поставените условия може да е резултат както от обективна невъзможност, така и в случаите, когато титулярят, обвързан с тях, е престанал да извършва действия или да бездейства във връзка с изпълнението им. Това означава, че обезсилването на облагодприятстващ индивидуален административен акт, издаден по общия ред, може да е резултат от неизпълнение на поставено условие или поето във връзка с изпълнението му задължение. Възложеното задължение или поставеното условие може да изисква еднократно действие или бездействие, или извършване на повтарящи се действия или бездействия за срока на обвързващата информация. Неизпълнението им може да доведе до отмяна или изменение на облагодприятстващия акт. Член 34, параграф 5 МКС предвижда решенията за ОТИ и за ОИП да се отменят в съответствие с чл. 23, параграф 3 МКС и чл. 28 МКС, като е изключена хипотезата, при която титулярят на решението може да поиска отмяната му. Невъзможността титулярят на решението да поиска отмяната му е лишена от правна логика, защото по този начин е игнорирана необходимостта му да се ползва от благоприятното решение. Отсъствието на необходимост напълно обезсмисля съществуването на индивидуален административен акт, чието предназначение е да я удовлетвори.

Въведена е идентичност между общия и специалния режим, но ако се обърне внимание, тя е само във връзка с отмяната на благоприятните решения за предоставяне на ОТИ и ОИП. За разлика от предвидената в чл. 28 МКС възможност за изменение на благоприятно решение, издадено по общия ред, при същите предпоставки, които могат да доведат до отмяната му, чл. 34, параграф 6 МКС императивно разпорежда, че решенията за ОТИ и ОИП не подлежат на изменение. Тази идентичност не е пълна, защото за разлика от благоприятните решения, издавани по общия ред, чл. 34 МКС предвижда и допълнителни специални основания за отмяна на решения за ОТИ или ОИП. Специалните основания са уредени поотделно в зависимост от това дали се отменя решение за ОТИ или ОИП.

Отмяната на благоприятно решение за ОТИ предвижда митническите органи, действащи при условие на обвързана компетентност, да постановят акт за отмяната му, когато предоставената обвързваща тарифна информация не може да бъде използвана, респ. да обвързва митническият орган и титуляря на решението. Тази промяна в съдържанието ѝ може да

се дължи на две основни причини, съгласно чл. 34, параграф 7 МКС. Първата е свързана с промяна в тълкуването на Комбинираната номенклатура на стоки, установена в Регламент (ЕИО) № 2658/87., а втората с промяна в тълкуването на всяка друга номенклатура, която се основава изцяло или частично на Комбинираната номенклатура или която добавя подразделения към нея и която е установена с разпоредби на Съюза, уреждащи специфични области с оглед на прилагането на тарифни мерки, свързани с търговията със стоки⁹.

Втората причина не е изчерпателно формулирана в МКС и дава възможност на митническите органи да извършат отмяна в други специфични случаи, без обаче да е посочено по какъв ред трябва да бъдат установени. В двата регламента по прилагане на МКС няма установени други специфични случаи за отмяна. Съгласно чл. 36 МКС Европейският парламент е делегирал на Комисията правомощието да определя кои са другите специфични случаи по смисъла на чл. 34, параграф 7, буква б) МКС и това тя може да извърши с приемане на делегиран регламент. Подобно решение е гъвкаво, но не особено подходящо с оглед на правната сигурност на титулярите на благоприятни решения за ОТИ. Във всеки момент Комисията, ако намери „достатъчно основания“, може да пристъпи към приемане на делегиран нормативен акт, с който да създаде специфично условие или условия за такава отмяна.

Отмяната на благоприятно решение за ОИП е възможно също при две специални предпоставки, втората от които съвпада с тази за отмяна на решение за ОТИ въз основа на специфичен случай, уреден с делегиран нормативен акт на Комисията. Поради тази причина няма да го анализирам повторно в последващото изложение. Първият специфичен случай за отмяна на благоприятно решение за ОИП възниква, когато предоставената вече информация за произход на стоки е несъвместима с решение на Съда на Европейския съюз, в което Съдът е приел друг или различен произход на стока от предоставения от митническите органи с благоприятното решение за ОИП. Митническите органи, действащи при условията на обвързана компетентност, са длъжни да отменят издаденото благоприятно решение за ОИП.

Отмяната на благоприятно решение се извършва с нов индивидуален административен акт, издаден от компетентния орган, който влиза в сила за адресата му след неговото уведомяване и има действие за в бъдеще.

Действайки при условията на обвързана компетентност, митническите органи на държава членка могат да допуснат продължено използване на акта за ОТИ или ОИП, който подлежи на отмяна. Тази възможност е обусловена от кумулативното наличие на три предпоставки.

Първата кумулативно изискуема от закона предпоставка се счита за настъпила при алтернативното наличие на някоя от следните хипотези. На първо място, отмяната на решението за ОТИ или ОИП, преди достигане на крайната дата за прилагането му, настъпва като резултат от предприети мерки от Комисията, които водят до промяна в тарифното класира-

⁹ За да се приеме, че е възникнала промяна в тълкуването, е необходимо тя да е настъпила като резултат от различно тълкуване на обяснителните бележки, посочени в чл. 9, параграф 1, буква а), второ тире от Регламент (ЕИО) № 2658/87 на Съвета от 23 юли 1987 г. относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа (1), считано от датата на тяхното публикуване в *Официален вестник на Европейския съюз*; различно тълкуване като резултат от такова извършено в решение на Съда на Европейския съюз, считано от датата на публикуване на диспозитива на решението в *Официален вестник на Европейския съюз* или различно тълкуване, което е настъпило като резултат от решения относно класирането, мнения за класиране или обяснителни бележки към Номенклатурата на Хармонизираната система за описание и кодиране на стоките, приети от организацията, съставена от Конвенцията, с която се учредява Съвет за митническо сътрудничество, подписана на 15 декември 1950 г. в Брюксел, считано от датата на публикуване на съобщението на Комисията в серия „С“ на *Официален вестник на Европейския съюз*.

не на стоки, свързано с определянето на друга или различна позиция или под позиция съгласно разпоредбата на чл. 57, параграф 1 и 2 МКС. Предприетите в тази посока действия правят невъзможно прилагането на благоприятни решения за ОТИ или ОПИ, които противоречат на извършената промяна, защото ще бъдат незаконосъобразни, а законосъобразността на издадено благоприятно решение от митнически орган трябва да е константна през целия период на действието и използването му. Втората хипотеза е свързана с настъпването на идентичен резултат, при идентични правни последици, ако отмяната, преди крайния срок за прилагане на благоприятното решение за ОИП, е резултат от приемането на регламент или сключено споразумение от Съюза, което става приложимо на неговата територия, и това решение вече не съответства на въведеното ново законодателство, считано от датата на прилагането на регламента или споразумението. В тази хипотеза попада и решението за ОИП, което вече не съответства на Споразумението относно правилата за произход, установени в Световната търговска организация (СТО), или на обяснителните бележки, или на становище относно определен произход, прието с цел тълкуване на това споразумение, считано от датата на публикуването им в *Официален вестник на Европейския съюз*. Третата хипотеза обхваща основанията, предвидени в чл. 34, параграф 7 и 8 МКС, при наличието на които митническият орган пристъпва към отмяна на благоприятно решение за предоставяне на ОТИ или ОИП. Алтернативно изброените хипотези изчерпват първата от изискуемите от МКС предпоставки, чието кумулативно наличие води до продължаване на действието на благоприятно решение.

Втората кумулативно изискуема предпоставка е титулярят на решението да е обвързан от договори, които се основават на решението, подлежащо на отмяна поради наличие на някои от посочените по-горе предпоставки, като тези договори трябва да са сключени преди прекратяване на неговата валидност или преди неговата отмяна.

Третата кумулативно изискуема предпоставка изисква титулярят на благоприятното решение да изяви воля, като подаде заявление до компетентния митнически орган, който го е взел, в рамките на 30 дни от датата, на която то престава да бъде валидно или се отменя, като посочва количествата, за които се иска срок на удължено използване, и държавата членка или държавите членки, в които стоките ще бъдат митнически оформени в срока на продълженото използване. При кумулативното наличие на посочените три предпоставки компетентният митнически орган, действайки при условията на обвързана компетентност, продължава действието на благоприятното решение за ОТИ или ОИП за срок не по-дълъг от шест месеца.

При определяне на продължителността от времето, през което решението ще се прилага, въпреки че подлежи на отмяна или обезсилване, митническият орган действа при условията на оперативна самостоятелност и в рамките на законоустановения срок може да индивидуализира времетраенето му. Митническият орган се произнася с решение по удължаването на срока, като определя продължителността му в рамките на максимално установения в закона период от време.

При удължаване на срока по прилагане на решение, подлежащо на отмяна или обезсилване, преди изтичане на крайната му дата, митническият орган е длъжен да съобрази едно отрицателно условие, което изключва възможността за позитивното му волеизявление. Продължено прилагане ще е невъзможно, ако дадено решение е за ОИП и е издадено за стоки, които са предназначени за износ.

Наличието на друго, положително условие открива възможност пред митническият орган да определи по-дълъг срок на прилагане на подлежащо на обезсилване или отмяна благоприятно решение за ОИП или ОТИ, когато то касае продукти за внос или за износ, за които е бил предоставен лиценз, когато този лиценз е за срок по-дълъг от шест месеца. Само

при наличие на това положително условие срокът на продълженото прилагане може да бъде обвързан със срока, посочен в издадения лиценз.

Съгласно разпоредбата на чл. 5, параграф 2 и 3 ППМК (отм.) се използваха два термина, с които се обозначаваха лицата, които можеха да искат получаване на информация от митническите органи за прилагане на митническото законодателство. Лицето, което подаваше искането за представяне на информация, беше означено като молител. Разпоредбата на чл. 5, параграф 2 ППМК (отм.) влагаше различно съдържание, когато определяше кой може да бъде молител, в зависимост от това дали се иска представяне на обвързваща информация по тарифни въпроси, или по въпроси, свързани с произхода. Като молител за получаване на ОТИ се определяше лицето, подало искане до митническите органи за издаване на обвързваща тарифна информация, а като молител за получаване на ОИП лице, което има достатъчно основания да подаде и е подало искане до митническите органи за издаване на обвързваща информация за произхода.

Митническият кодекс на Съюза е възприел нов подход, като понятието молител е заменено със заявител, с което се означава лицето, подало заявление пред компетентен митнически орган за издаване на благоприятно решение. Очевидна е разликата между съдържанието на понятието „молител“ и „заявител“.

При издаване на благоприятно решение митническият орган действа преимуществено при условие на обвързана компетентност и решението му завършва сложния фактически състав, то е *condictio sine qua non*, и дава възможност на титуляря му да упражни правата, респ. да поеме задълженията, които са възникнали по силата на правната норма, защото отговаря на изискванията на закона за изпълнение на дейността, която предполага да разполага с благоприятно решение, издадено от митническия орган. Поради тази причина той заявява, че желае да се възползва от правата, респ. да поеме задълженията, които законът му е определил, защото отговаря на изискванията за това. Волеизявлението на митническия орган е обвързано с удовлетворяване на волята на заявителя, ако той е изпълнил определените в МКС предпоставки и той се явява изпълнител, който осигурява прилагането на закона с издадения от него индивидуален административен акт. Действията му са в служба на заинтересованото лице, което не е обвързано да се „моли“ за прилагане на правната норма, а заявява своето право, което административният орган е обвързан от закона да удовлетвори. Разбира се, това не променя вертикалната структура на финансовото правоотношение и положението на активен субект в него на митническия орган, защото позицията му като такъв се определя от обема властнически правомощия, с които МКС го е обременил. Поради тази причина лицето, което иска издаване на благоприятно решение, е наречено в МКС „заявител“.

Когато определя кръга на лицата, които могат да заявят обвързваща информация, МКС изрично изисква наличието на правен интерес, независимо от вида на обвързващата информация. Изискването за наличие на правен интерес ясно личи в разпоредбата на чл. 33, параграф 1, втора алинея, буква б) МКС, където императивно е определено, че подаденото заявление не се приема, ако то не е свързано с намерение за използване на решение ОТИ или ОИП или друго намерение за ползване на митнически режим. В по-старата нормативна уредба съществуваше различие, въведено от Регламент 2454/93 г. на Европейския парламент и Съвета, съдържащ Правила за прилагане на Митническият кодекс на Общността (отм.) (ППМК), като бяха поставени завишени изисквания спрямо лицата, които можеха да искат издаване на ОИП, и по този начин ги поставяше в неравнопоставено положение с тези, които желаеха издаване на ОТИ. Законът даваше възможност за преценка от страна на митническите органи относно наличието на достатъчно основания за предоставяне на ОИП на молителите по реда на чл. 5, параграф 2, второ тире ППМК (отм.). На митнически-

те органи беше предоставена възможност да действат при условие на оперативна самостоятелност и да преценяват за наличието или липсата на изискуемата от закона предпоставка за достатъчност на основанията. Този подход беше непоследователен и в МКС е изоставен. За получаването на благоприятно решение за ОТИ или ОИП МКС не предвижда специфични изисквания, които да поставят в неравнопоставено положение заявителите. Съществуването на правен интерес, което изисква чл. 33, параграф 1, втора алинея, буква б) МКС, е възприето като достатъчна гаранция, като е поставено едно логично допълнително изискване за идентичност на стоките, за решенията за ОТИ, и идентичност на обстоятелствата, определящи придобиването на произход, за решенията за ОИП, ако заявлението се подава до митнически органи в различни държави членки.

Освен с понятието „заявител“, МКС борави и с друг термин, когато очертава кръга от лицата, които могат да бъдат адресати на благоприятно решение за ОТИ и ОИП. Съгласно чл. 33 МКС „титуляр“ на ОИТ и ОИП е лицето, на чието име се издава обвързващата информация. Очевидно нормативният акт прави разлика между заявител и титуляр на обвързваща информация. Тази разлика се крие в различното положение на заявителя и титуляря. Всъщност става въпрос за един и същи правен субект, който към момента на подаване на искането се означава като заявител, а след постановяване на акта от страна на компетентните митнически органи е определен като титуляр. Заявителят е лицето, което иска или от чието име се иска издаване на обвързваща информация, а титуляр е субектът – адресат на акта, овластен да ползва обвързващата информация.

Искането за представяне на обвързваща информация може да бъде извършено при условията както на пряко, така и на косвено представителство, с тази разлика, че при косвеното представителство титулярят на информацията ще се окаже косвеният представител, който не би могъл по силата на отношенията си с косвено представлявания да прехвърли резултата от получената обвързваща информация така, че неин титуляр да стане косвено представляваният. Причината за тази невъзможност произтича от разпоредбата на чл. 33, параграф 2 МКС. Тя определя, че митническите органи са обвързани с предоставената информация единствено спрямо нейния титуляр, а титулярят ѝ спрямо митническите органи, считано от датата на получаването на благоприятното решение. При косвеното представителство негов адресат е косвеният представител, който се явява заявител, искащ предоставянето на обвързваща информация, доколкото той действа от свое име за чужда сметка. Титуляр на подобна информация може да бъде само заявителят, който иска или от името на когото се иска издаването ѝ. На практика това означава ограничаване на възможността при условията на косвено представителство да се иска получаване на обвързваща информация, доколкото същата не може да бъде използвана от косвено представлявания лично в качеството му на неин титуляр.

Заявител, съответно титуляр на акта, може да бъде и повече от едно лице, т.е. може да бъде подадено общо заявление от няколко лица, респ. да бъде издадено едно решение, в което да се индивидуализират няколко титуляри. Благоприятният акт или отказът да бъде издаден такъв може да се постанови само по отношение на някое от лицата, които отговарят или не на изискванията за издаването му. Благоприятният акт с няколко адресати може да бъде отменен само по отношение на лицето, което не е изпълнило задължение, наложено по силата на това решение. В подкрепа на гореизложеното можем да посочим разпоредбата на чл. 5, параграф 1, точка 35) МКС, където е дадена легална дефиниция на понятието „титуляр на режим“. Като такъв е определено лицето, което подава митническата декларация или от името на което се подава тази декларация, или лицето, на което са прехвърлени правата и задълженията по определен митнически режим. Както вече отбелязахме, прехвърлянето на правата по учреден митнически режим следва прехвърлянето на правата вър-

ху стоката, което е обект на митническия режим. При издаване на благоприятно решение за ОТИ или ОИП обвързващата информация би имала отношение към внасяне или изнасяне на стоки за в бъдеще, преди още същите да са били поставени под заявен митнически режим. Поради тази причина понятието „титуляр на режим“ не би могло да има отношение към титуляря на благоприятно решение за ОТИ или ОИП. *Per argumentum a contrario*, след като няма изрична нормативна уредба, титулярят на решение за ОТИ или ОИП, при косвено представителство, не би могъл да прехвърли придобитите права на косвено представлявания, но би могъл да прехвърли правата по учреден митнически режим за стока, въз основа на получената ОТИ или ОИП, на косвено представлявания.

Административният акт, с който се произнася митническият орган, е решение. По силата на чл. 4, параграф 5 МК (отм.) „решение“ е всеки административен акт, издаден от митническите органи, отнасящ се до митническото законодателство, с който се извършва произнасяне по конкретен случай, като този акт има правни последици за едно или повече определени или определяеми лица. Сходно е понятието за „решение“ и към приложимата в настоящия момент определителна норма на чл. 5, параграф 1, точка 39) МКС. Понятието в новия МКС също *inter alia* включва обвързващата информация по смисъла на чл. 33 МКС. Възможността да бъде издадено общо решение по отношение на няколко заявителя или титуляри не променя характеристиката му на индивидуален административен акт, защото в рамките на един благоприятстващ акт или отказ да бъде издаден такъв са обективирани два, три или повече индивидуални административни акта.

Решението за издаване на ОТИ и ОИП се извършва по реда на МКС, за разлика от отменения МК (отм.), който предвиждаше това да се случва по националното законодателство на всяка държава членка на ЕС, чиято митническа администрация е сезирана. По смисъла на чл. 21 АПК¹⁰ то е индивидуален административен акт, което означава, че трябва да отговаря на изискванията за законосъобразност на тези актове.

Решението се издава от компетентния орган в писмена форма. „Предписаната от закона форма на акта като условие за неговата валидност се свързва с идеята за установяване на една автоматична гаранция за законосъобразното му издаване.“¹¹ Производството по издаване на решението също представлява своеобразна автоматична (формална) гаранция за законосъобразността му¹². Издаването на акта предполага сезиране на митническия орган.

В чл. 33 МКС няма формулирано изрично изискване решението да е мотивирано, т.е. да съдържа фактическите и правните основания за издаването му, когато с него се отхвърля искането или то е неблагоприятно за неговия адресат. Доколкото чл. 33 и сл. МКС, относими към издаване на решения за ОТИ или ОИП, съдържат уредба, която е установена от европейския законодател в отклонение на общия режим за издаване на решения от митническия орган, приложение ще намери чл. 22, параграф 7 МКС, който императивно разпорежда, че всяко решение, което е неблагоприятно за заявителя, трябва да бъде мотивирано и в него трябва да се посочва правото за обжалване. Липсата на мотиви лишава горестоящия административен орган и/или съда от възможността да прецени какви са били съображенията за издаване на акта, както и законосъобразността му. Поради тази причина липсата на мотиви се явява самостоятелно основание за отмяна на акта. Фактическите и правните основания трябва да бъдат последователно и логично изложени. Не може адресатът на

¹⁰ Административнопроцесуален кодекс (АПК), Обн., ДВ, бр. 30 от 11 април 2006 г., последно изм., ДВ, бр. 102 от 23 декември 2022 г.

¹¹ Вж. Дерменджиев, Ив., Д. Костов, Д. Хрусанов. (2012). *Административно право на Република България. Обща част*. София: Сиби, 150.

¹² Пак там, 148–151.

акта да се поставя в невъзможност да го осмисли и да вникне в съдържанието му. Противоречивите мотиви могат да създадат погрешна представа за действителната воля, заложена в акта. Държавната администрация е създадена, за да обслужва адресатите на административноправните норми, поради което и актовете, издавани от нея, трябва да ги улесняват, независимо от това дали се създават права или задължения, или се засягат права или законни интереси. При обжалване на постановленията по административен и съдебен ред митническите органи са тези, които ще трябва да докажат, че фактическите констатации, направени от тях, са верни.

Решението за ОТИ и ОИП трябва да бъде съобразено с материалноправните изисквания на МКС и „митническото законодателство“¹³ на ЕС. Липсата на съответствие между закона и индивидуалния административен акт всякога е основание за отмяната му. Целта на това изискване е да не се допусне възникването на правоотношения, които могат да доведат до противоречие с материалноправната норма¹⁴. В противен случай индивидуалният административен акт води до прекъсване на връзката между правната норма и нейния адресат, до създаване на положения, несъществуващи в рамките на закона. Затова административен акт, който е лишен изцяло от законова опора, не е издаден нито въз основа на закона, нито въз основа на подзаконов нормативен акт, а същевременно засяга правата на своите адресати, е нищожен (р. 101–69–III н.о.)¹⁵.

Решението за ОТИ и ОИП трябва да бъде съобразено и с целта на нормативния акт, в изпълнението на чиито разпоредби е издадено. Крайната цел, преследвана от нормативните актове, действащи в сферата на митническото право, е да бъдат изпълнени митническите формалности, и когато това води до възникване на митническо задължение, да се извърши обмитяването на внасяните стоки, респ. изнасяните на и от митническата територия на Съюза с мита и косвени данъци, както и да се осигури регулярно постъпление на парични средства в държавния, респ. Европейския съюзен бюджет. Ако актът бъде издаден с друга цел, различна от законоустановената, е налице порокът „превратно упражняване на власт“. При това този порок може да доведе както до унищожаване, така и до нищожност на административния акт. В тази насока К. Лазаров правилно отбелязва, че: „Ако преследваната с административен акт цел, различна от законоустановената, не би могла да се постигне с никакъв акт, нито на същия, нито на който и да е друг орган, налице е нищожност. Ако, напротив, тази цел би могла да се постигне с друг акт, при други фактически и правни условия и предпоставки, налице е унищожаване“¹⁶.

Съгласно разпоредбата на чл. 33, параграф 2 МКС ОТИ или ОИП са обвързващи за митническите органи пред титуляря на информацията само във връзка с тарифното класиране или определянето на произхода на стоките, както и само за стоки, за които са извършени митническите формалности след датата, на която е предоставена информацията за тях. С издадената обвързваща информация митническите органи на съответната държава едностранно се задължават по отношение на адресата на акта, че при внос или износ на стоките, изрично индивидуализирани в решението, тарифното им класиране или определянето на произхода им ще бъде извършено съгласно посоченото в решението за ОТИ или ОИП. Митническият орган дължи изпълнение на обвързаностите, които е поел, единствено спрямо титуляря.

¹³ За понятието „митническо законодателство“ вж. чл. 5, параграф 1, точка 2) МКС.

¹⁴ Пак там, 277–278.

¹⁵ *Съдебна практика на Върховния съд на НР България, наказателна колегия, 1969.* (1970). София: Наука и изкуство, 76.

¹⁶ Вж. Лазаров, К. (1998). *Недействителност на административните актове.* София: Феня, 40.

На второ място, издадената от митническите органи обвързваща информация е относима само за изрично индивидуализираните в акта стоки. Всеки пропуск или разминаване между описанието, съдържанието, особеностите и т.н. на представената за извършване на митническите формалности стока, която е индивидуализирана в решението, води до изключване от приложение на обвързващата информация. Титулярят на решение за ОИ е длъжен да го представи пред митническите органи, те също са длъжни да изискат представянето му, ако установят, че такова е издадено и че митническите формалности се извършват спрямо стоки, посочени в решение за ОТИ или ОИП. Прилагането на обвързващата информация може да бъде извършено на територията на всяка държава членка, независимо че издаването ѝ може да е извършено от компетентен орган на друга държава членка на ЕС.

На трето място, предоставената информация може да се ползва само от нейния титуляр. Други лица, независимо от това дали внасят идентични или сходни стоки, не могат да ползват реда за тарифно класиране или определяне на произхода за стоката, индивидуализирана в акт на митническите органи¹⁷. Титулярят на ОИ е длъжен да представя всички допълнителни доказателства, които митническите органи са изискали за установяване на идентичност между стоката, описана в решението, и тази, спрямо която се осъществяват митническите формалности. Действайки при условията на оперативна самостоятелност, органите на съответната митническа администрация имат право да откажат прилагане на обвързващата информация, ако не получат убедителни доказателства относно идентичността на стоките. Прилагането на обвързващата информация е възможно единствено при установяване на пълна идентичност между декларираната за поставяне под даден митнически режим стока и индивидуализираната в акта на митническия орган. В противен случай определянето на тарифното класиране или произхода се извършва по общия ред, приложим за всяка друга стока, продукт или материал.

Преценката при оперативна самостоятелност от митническите органи приключва в момента на установяване на пълна идентичност между стоките, спрямо които предстои да се приложат митнически формалности, и тези, изрично посочени в решението за издаване на обвързваща информация. Установяването на пълна идентичност води до възникване на задължение за митническите органи да извършат тарифно класиране или да определят произход на дадена стока в съответствие с решението. Действайки при условията на обвързана компетентност, митническите органи не могат да откажат прилагането на обвързващата информация. Тя е задължителна за тях и изпълнението на предварително определения ред за тарифно класиране или произход на дадена стока е условие за законосъобразност на извършените от тях действия. Противното е нарушение на закона, доколкото разпоредбата на чл. 33, параграф 2 МКС въвежда правилото за задължителност на обвързващата информация за митническата администрация на всяка от държавите членки пред титуляря на решението. Незачитането ѝ е нарушение на материалния закон, което е основание за отмяна на актовете, издадени във връзка с определянето на тарифно класиране или произход на стоките в отклонение от предоставената обвързваща информация.

¹⁷ В този смисъл вж. Решение на Съда от 7.04.2011 г. по дело C-153/10 г. В т. 3 от диспозитива на решение Съдът отбелязва, че митническите органи биха могли да използват обвързващата информация, дадена на трето лице, например при тарифното класиране на дадени стоки. Това обаче, както изрично отбелязва СЕС, не бива да дава основание на третото лице да приема, че тези органи са обвързани с прилагането на тази информация. Изводът, който се налага, е, че по преценка на митническите органи, т.е. действайки при условията на оперативна самостоятелност, те могат да приложат данните от обвързващата информация, издадена в полза на трето лице, за всеки внос на стоки, по отношение на който приемат, че тази информация е приложима. Това означава, че ограничението за използването на обвързващата информация е относимо единствено към нейния титуляр, а не и към издателя ѝ.

По въпросите за определяне на тарифно класиране или произход на стоките в несъответствие с предоставената обвързваща информация митническият орган, който е отказал да я зачете, се произнася също с решение, с което определя тарифното класиране или произхода на стоката в отклонение от претендираното от титуляря на решението за ОТИ или ОИП. Това решение е индивидуален административен акт и също подлежи на обжалване по реда на АПК. В зависимост от особеностите на конкретния случай на титуляря на такава информация може да бъде наложено и административно наказание.

По силата на чл. 33, параграф 3 МКС решенията за ОТИ или ОИП са валидни за срок от три години. Срокът се изчислява от датата, на която решението поражда действие. Въпросите, засягащи случаите, в които обвързващата информация престава да е валидна, ще бъдат разгледани по-долу. Действието на решението за ОТИ и ОИП се простира на митническата територия на целия ЕС, независимо от коя от митническите администрации на отделните държави членки може да е издадено. Решението е обвързващо за митническите органи по отношение на адресата му само за стоките, за които митническите формалности са извършени след датата, на която то е породило действие. Това означава, че всички стоки, за които е извършено тарифно класиране или е определен произход преди датата на влизане в сила на решението, обвързващата информация, съдържаща се в него, не може да бъде противопоставена на митническите органи. Същото важи и за стоки, спрямо които се извършват митнически формалности, но тарифното им класиране или определянето на произхода им вече е приключило. Различието в тарифното класиране или определянето на произхода преди и след издаването на обвързващата информация не води до незаконосъобразност на решението на митническия орган, което, макар и да противоречи на обвързващата информация, е взето преди влизането в сила на акта, с който е предоставена. Това е така, защото обвързващата информация има единствено действие за в бъдеще. Решението се издава в полза на титуляря на информацията и като благоприятстващ индивидуален административен акт влиза в сила в момента на получаването му. Когато искането за постановяване на решение за ОТИ или ОИП е подадено от две или повече лица, издаването му само по отношение на някои от тях не пречи същото да влезе в сила в момента на получаването му от адресатите. Както вече бе посочено, изправени сме пред обединяване в едно решение на два или повече индивидуални административни акта, поради което като благоприятстващ акт всеки от тях влиза в сила по отношение на титуляря си към момента на уведомяването му. Заявителите, чието искане е останало неудовлетворено, имат право да обжалват получения отказ по общия ред, което не препятства влизането в сила на решението за адресатите, чието заявление е било уважено.

Правната възможност обвързващата информация да се предоставя от определени по реда на МКС митнически органи на отделните държави членки може да доведе до постановяването на противоречиви актове – решения, които за идентични стоки да предоставят обвързващи правила, намиращи се в противоречие помежду си. Органите от държавите членки, които са оправомощени да издават обвързваща информация, са длъжни след получаване на съгласие от молителите да предоставят получената във връзка с издаването на решение информация, за да бъде включена в база данни на Комисията, в това число и данните от ОТИ и ОИП, включително снимки, чертежи, брошури и др., които да бъдат публично разпространени чрез интернет, с изключение на информацията, която молителят е определил като поверителна. Съгласно чл. 12 МКС информация, която по своята същност може да бъде определена като поверителна или която е подадена на поверителна основа, води до възникване на задължение за спазване на професионална тайна от страна на органите, които имат правомощието и задължението да я съхраняват, използват и разпространяват. Компетентните власти нямат правомощие без изричното разрешение на лицето или

органите, които я предоставят, да разрешават достъп до нея. Предаването на информация е осъществимо, когато компетентните власти на държава членка са задължени да направят това в съответствие с действащите разпоредби, особено когато се засягат юридически произведения, в които изследването на разполагаемата информация е необходимо за постановяване на правилен акт.

Противоречието в обвързващата информация може да засяга тарифното класиране на дадени стоки, когато става въпрос за ОТИ, или пък определянето на различен произход на стоки, които попадат в една и съща тарифна позиция и чийто произход е определен в съответствие с едни и същи правила за произход и са получени по един и същи производствен процес. Подобно разминаване и несъответствие в обвързващата информация е недопустимо, доколкото то води до преодоляването на митническо задължение в различен размер. При условията на Митническия съюз и с оглед на прилагането на Общата митническа тарифа в рамките на ЕС подобен резултат е неприемлив. Ето защо е необходимо създаването на нарочни правила, които да съдържат механизъм за преодоляване на подобни недостатъци.

Правомощията по решаване на случаи с издаване на противоречива обвързваща информация в рамките на ЕС са предоставени на Комисията, която служебно или по инициатива на представител на държава членка вписва въпроса в дневния ред на първото заседание на Комитета по МКС, който следва да го включи в дневния си ред и да го обсъди най-късно в първото предстоящо заседание. След обсъждането му Комитетът по МКС предоставя становище по поставения въпрос, въз основа на което Комисията с решение за изпълнение по реда на чл. 291 ДФЕС обявява за невалидна обвързващата информация, предоставена от компетентните органи на държави членки. Този акт на Комисията има за цел да осигури гаранция за еднаквото прилагане на законодателството на ЕС в сферата на митническото право, така че адресатите на правните норми да получават вярна и еднозначна информация, която да не пречатства, а да улеснява приложението на митническото законодателство и в частност спазването на митническите формалности при внасяне и изнасяне на стоки на и от територията на ЕС.

Решението на Комисията е задължително за изпълнение от лицата или държавите, до които е отправено, и влиза в сила след публикуването му в Официалния вестник на ЕС. В него се индивидуализират стоките, продуктите или материалите, за които е издадена съответната обвързваща информация. Решението за изпълнение на Комисията не отменя издадената обвързваща информация. Това може да бъде сторено единствено от органа, който е издал такава. Обезсилването на информацията означава нейната неприложимост с оглед на разпоредбите на митническото законодателство на ЕС и невъзможност за позоваване на нея. Комисията като орган на ЕС няма правомощие да отменя актове, издадени от компетентни митнически органи на държави членки. Тези органи по силата на разпоредбите на ДФЕС са длъжни да приведат в изпълнение решението за изпълнение на Комисията, което означава, че единственото възможно решение е да се извърши отмяна на облагодетелстващия индивидуален административен акт, с който е предоставена обвързващата информация.

До извършването на отмяната обвързващата информация не се прилага с едно изключение. Съгласно чл. 34, параграф 9, трета алинея МКС на титуляря следва да се даде възможност в рамките на определен период от време да се позовава на ОТИ или ОИП, която вече не е валидна, за което той трябва да уведоми компетентния орган на държавата членка и по отношение на него да бъде издадено решение за удължено използване на ОТИ или ОИП. Титулярят на това решение подава заявление до митническите органи, които са взели решението, в рамките на 30 дни от датата, на която то престава да бъде валидно или се отменя, като посочва количествата, за които се иска срок на удължено използване, и държава-

та членка или държавите членки, в които стоките ще бъдат митнически оформени в срока на продълженото използване. Този митнически орган взема решение за удълженото използване и уведомява титуляря незабавно и най-късно в рамките на 30 дни от датата, на която е получил цялата необходима информация, за да може да вземе това решение. Упражняването на това право от титуляря на обвързващата информация е поставено в зависимост от кумулативното наличие на определени предпоставки, които вече анализирахме по-горе. При тяхното наличие е предвидена законова възможност да се прилага обвързваща информация, която противоречи на митническото законодателство на ЕС, макар и обезсилена. Подобен подход е отстъпление на законодателя, извършено в интерес на титуляря на такава информация. До известна степен това е оправдано, защото титулярят на благоприятно решение за ОТИ или ОИП е добросъвестен и обезсилването им не следва да влече неблагоприятни правни последици в тежест на пасивния субект по митническото правоотношение. Видно от изискуемите от закона предпоставки, при наличието на които е възможно приложение на обезсилена обвързваща информация, целта е да се защитят търговските интереси на титуляря. Разбира се, тази защита не може да продължи безкрайно, поради което и срокът на приложението ѝ е ограничен и не зависи от срока, за който са сключени обвързващи търговски договори за покупката или продажбата на въпросните стоки въз основа на обвързващата информация преди приемането на мярката. Въпросът, който възниква, е ако срокът на тези договори е по-кратък от законно определения за приложение на обезсилена обвързваща информация, това означава ли, че титулярят ѝ може в рамките на установения от МКС срок да сключи до изтичането му и нови търговски договори. Отговорът на този въпрос трябва да бъде отрицателен. Шестмесечният срок, определен от МКС, се прилага в максималния му размер само ако сключените обвързващи търговски договори са с по-дълъг или равен на този срок период. В противен случай приложението на временната мярка е до изтичане на срока на обвързващите търговски договори.

Библиография

- Ангелов, А. С. (1970). *Финансово право*. София: Наука и изкуство.
- Кучев, С. (1998). *Митническо право*. София: ЕА.
- Кучев, С. (1983). *Финансово право на Народна република България*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Сандровский, К. К. (1971). *Таможенное право. Общая часть*. Киев: Киевский государственный университет.
- Симеонов, А. (2000). Издаване и обжалване по административен ред на постановленията за принудително събиране на публични държавни вземания, издавани от митническите органи. *Съвременно право*, № 6, 18–29.
- Симеонов, А. (2009). Последващ контрол на декларирането по чл. 84 и сл. от Закона за митниците. *Съвременно право*, № 5, 32–55.
- Симеонов, А. (2011). Източници на митническото право. Правна характеристика на „митните сборове“. Мита и такси с равностоен ефект. Възникване на митническото задължение. Длъжник по митническото правоотношение. *Бюлетин на Асоциацията на прокурорите в България*, № 2, 50–102.
- Berr, C., H. Trémeau (2004). *Le droit douanier: communautaire et national*, 6. éd. Paris: Économica.
- Bienvenu, J. J. (1987). *Droit fiscal*. Paris: Presses universitaires de France.

Dubroff, H. (1979). *The United States Tax Court: An Historical Analysis*. Chicago: Commerce Clearing House.

Lachaume, J. F. (1989). *Droit administrative*. Paris: Presses universitaires de France.

Meyer-Landrut, A. (1990). Die neue Rechtsprechung des europäischen Gerichtshofes zu Ursprungsfragen. In: *Recht der internationalen Wirtschaft*.

Renoue, J. C. (1989). *La douane*. Paris: Presses universitaires de France.

Vander Schueren, P. (1991). Customs Classification: One of the Cornerstones of the Single European Market, but One which Cannot Be Exhaustively Regulated. *Common Market Law Review*, No. 4, 855–875.

Waer, P., E. Vermulst (1990). *De toepassing van algemene oorsprongsregels in de Europese Gemeenschap: een probleemschets naar aanleiding van het Brotherarrest, S.E.W. [Sociaal-economische wetgeving]*. Meeuwen: Kluwer.

DECISIONS RELATED TO BINDING INFORMATION ISSUED UNDER THE UNION CUSTOMS CODE

Atanas Simeonov¹⁸

Abstract: The research covers the issues related to the procedure for issuing decisions concerning binding information by the customs authorities of the Member States in the European Union. There is currently no in-depth elaboration on these issues. The legal framework is new and the practice of the administrative authorities competent to issue acts implementing the customs legislation reveals uncertainty and not yet good knowl-

edge of it, which undoubtedly leads to contradictions in the judicial resolution of legal disputes. The study is part of a larger study related to the administrative services provided by the customs administrations of the EU Member States and aims to clarify and analyse the issues at stake.

Keywords: binding information, customs authorities, customs legislation, acts implementing customs legislation

¹⁸ Doctor of Law, Associate Professor at the Faculty of Law of Sofia University “St. Kliment Ohridski”, e-mail: atsimeonov@abv.bg.

ПРАВО И ЛОГИКА: ДЕДУКТИВЕН КРИТЕРИЙ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ИСТИННОСТНАТА СТОЙНОСТ НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА В ГРАЖДАНСКИЯ И АДМИНИСТРАТИВНИЯ ПРОЦЕС – I ЧАСТ

Емилиян Паскалев¹, Евгени Латинов²

Резюме: Изследването разглежда възможността за прилагане на дедуктивен логически критерий за определяне на истинността на доказателствата в гражданския и административния процес. В първата част се посочват видовете доказателства и ненуждаещите се от доказване факти, на които *ex lege* е придадена определена истинностна стойност съгласно действащото законодателство в Република България. Разглежда се възможността доказателствата, които не се ползват с такава *ex lege* определена истинностна стойност, да бъдат подложени на проверката и с помощта на формулирания дедуктивен критерий. Аргументира се позицията при приложението му за предпоставки да бъдат използвани факти и доказателства, притежаващи *ex lege* истинностна стойност, което гарантира истинността на изводите. В изследването се прави детайлен преглед на използвания инструментариум на пропозиционалната логика. Във втората част е представена използва-

ната доказателствена процедура – естествената дедукция. Показано е приложението на дедуктивния логически критерий при изследване на истинността на събраните доказателства в конкретен пример от юридическата практика. В края на изложението се разглежда възможността за приложение на метода на естествената дедукция при особен случай на главно доказване в процеса – единствено чрез косвени доказателства и факти, притежаващи *ex lege* истинностна стойност. В заключение се обобщават предимствата и ограниченията на приложението на дедуктивния критерий за истинностна стойност, посочват се нови области на приложение на дедуктивната логика в доказването в гражданския процес и се сочат бъдещи предизвикателства в изследванията.

Ключови думи: граждански процес, дедуктивен критерий, доказване, естествена дедукция, истинностна стойност, право и логика, пропозиционална логика

¹ Адвокат, Адвокатско дружество „Паскалев“, ел. поща: e.paskalev@paskalev-law.com.

² Доктор на философските науки, доцент, катедра „Логика, етика и естетика“, Философски факултет, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, ел. поща: elatinov@phls.uni-sofia.bg.

*It is astonishing to realize
that very few people are aware
of the true potential of the interaction
of the new logics and law.
There are many reasons for that...
Dov M. Gabbay and John Woods*

Терминологични уточнения

1. В изложението ще използваме изброените понятия в следния смисъл: „**Факт**“ (**Ф**) – *емпиричен факт с доказателствено значение в гражданския процес (ГПр) и административния процес (АПр), „Доказателство“ (Д) – установен с помощта на доказателствените средства на ГПр емпиричен факт с доказателствено значение, „Истинностна стойност“ (ИС) на Д в ГПр и АПр – най-високата степен на съответствие на дадено Д, респективно установения с него емпиричен факт, с действителността (степенна, до която действителността би могла, в резултат на емпиричното ѝ изследване, да бъде предмет на човешко познание, без да навлизаме на този етап във философските аспекти на проблема), „Административен процес“ – административното правораздаване³, или съдебната фаза на административния процес.*

2. В изложението за краткост, когато реферираме общо към двата процеса – ГПр и АПр, ще използваме само понятието **граждански процес**.

3. В изложението понятията „**изречение**“, „**твърдение**“ и „**съждение**“ ще използваме като синоними.

I. Преценката на Д в ГПр – кратък преглед на съществуваща нормативна уредба и становищата в теорията. Практическа необходимост от критерий за определяне на ИС на Д в ГПр

1. Кратък преглед на нормативната уредба

В основните начала на ГПр законодателят е включил установяването на истината, формулирайки задължение на съда за осигуряване на страните на възможност и съдействие за установяването ѝ – чл. 10 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК)⁴.

Преценката от съда на съответствието с действителността на събраните по делото Д в уредбата на ГПр у нас, като общо правило, не е предопределена нормативно, а е предоставена на вътрешното убеждение на съда, също съгласно основните начала на ГПр – чл. 12 от ГПК.

³ Лазаров, К., И. Тодоров (2016). *Административен процес*. София: Сиела, 23–24.

⁴ Граждански процесуален кодекс (ГПК), Обн. ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., в сила от 1.03.2008 г., посл. изм. бр. 11 от 2.02.2023 г.

Последният постулат е приеман като основна демократична ценност на ГПр в периода след т.нар. от част от историческите изследователи „буржоазни“ или „демократични“ революции в Европа и е високо оценяван в теорията, разглеждан е като контрапункт на формализма на средновековния съдебен процес⁵. Разбира се, тази свобода на преценката на Д в съвременния ГПр поражда необходимостта съдът, при постановяването на решението по делото, да използва определени критерии за съответствието на тези Д с действителността, с други думи, за определяне на тяхната ИС.

Уредбата на критериите за преценка на ИС на Д по действащия закон е доста семпла – така, от една страна, освен основното начало на ГПр, уредено в чл. 12 от ГПК, и разпоредбата на чл. 235, ал. 2 от ГПК предоставя *prima facie* пълна свобода на съда по отношение на преценка на Д, респективно Ф, които счита за *установени* от събраните Д. Тук законът очевидно предполага смислова идентичност между *установеност* и *истинност* на тези Д и Ф в ГПр, но не въвежда изрични нормативни изисквания за установяване на *истинностността* на Д. Това е причината за една от съществените слабости на доказателствената процедура в ГПр, които ще бъдат разгледани тук. От друга страна, ГПК урежда и съществуването на определени категории Д с различна доказателствена сила и ИС спрямо останалите Д, както и категории Ф, ненуждаещи се от доказване в ГПр, които също ще разгледаме тук.

2. Становища в теорията

В теорията убедително е защитена и практически единодушно приета тезата, че „Свободата на преценка на доказателствата е необвързаност на съда от правни правила, предписващи изводите от доказателствата. Тя не е обаче и възможност на съда да не се съобразява при своите изводи относно фактите с правилата на логическото мислене... Убеждението на съда не може да бъде произволно. То трябва да е обосновано. То е обосновано, когато е плод на верига от логически издържани съждения...“⁶. Още: „Преценката, която съдът извършва на доказателствения материал по делото, макар да се назовава от закона свободна, не означава произвол. Съображенията, които той навежда... трябва да бъдат точни, съгласни и логични...“⁷. Тоест, границите на приложното поле на общото правило за свободата на съда в преценката на Д граничат, съгласно правната теория, с тези на възприетия там критерий за обоснованост на изводите за истинност на Д, а именно – подчинеността им на правилата на логиката.

Особен интерес за това изследване представлява безспорно приетото становище в правната ни доктрина относно нормативното ограничаване на свободата за преценка на някои Д от съда: „В някои случаи законът ограничава свободата за преценка на Д, като задължава съдът да приеме за доказани определени факти, при наличност на определени доказателства... Има Ф, които съдът е длъжен или може да постави в основата на своето решение, без те да бъдат доказани“⁸. Още: „Макар законът да е прокарал принципа на свободната преценка на доказателствата, в няколко случая обаче са установени правила, които изключват преценката“^{9,10}. Тоест, при наличие на събрани Д от определени видове (които ще раз-

⁵ Сталев, Ж. (2000). *Гражданско процесуално право*. София: Сиела, 331.

⁶ Пак там, 332.

⁷ Силяновски, Д. (1948). *Гражданско съдопроизводство*. София, 139–140.

⁸ Сталев, Ж. Цит. съч., 332, 262–265.

⁹ Силяновски, Д. Цит. съч., 126, 141.

¹⁰ Също така Стамболиев, О. (2012). *Доказването в гражданския процес*. София: Сиела, 87–92.

гледаме по-долу), тяхната *ИС в ГПр* е *нормативно установена* и е с *най-висока възможна стойност*, стойност, която законът не поставя под съмнение и която съдът е длъжен да зачита, освен ако по законоустановения ред не се докаже тяхната неистинност –чл. 193 и 194 от ГПК.¹¹

От друга страна, цитираните автори приемат, респ. ГПК урежда, съществуването на няколко категории Ф, които не се нуждаят **въобще** от доказване в ГПр. Тяхната *ИС в ГПр*, също както и тази на описаните в предходния абзац видове Д, е *нормативно установена* и е с *най-висока възможна стойност*, стойност, която съдът е длъжен да зачита.¹²

Тези две специфични категории Д и Ф, които са предмет на специална уредба от действащото законодателство¹³, са:

А: Ф, установени с Д, които ограничават или изключват свободата за преценка на съда относно тяхната истинност:

1. Ф, установени с Д, ползващи се с материална доказателствена сила и обхванати от нея – уредени в чл. 179 от ГПК, в случаите, когато тези Д не са оспорени по законоустановения ред или оспорването им не е доказано,
2. Ф, установени с Д, ползващи се с формална доказателствена сила и обхванати от нея – уредени в чл. 180 от ГПК, в случаите, когато тези Д не са оспорени по законоустановения ред или оспорването им не е доказано.

Б: Ненуждаещи се от доказване Ф – Ф, които съдът е длъжен или може да приеме за истинни:

3. Ф, които съдът приема за безспорни между страните – уредени в чл. 146, ал. 1, т. 4 от ГПК,
4. Ф, които съдът приема за общоизвестни – уредени в чл. 155 от ГПК,
5. Ф, които съдът приема за служебно известни – уредени в чл. 155 от ГПК,
6. Ф, установени с необорими презумпции – уредени в чл. 154, ал. 2 от ГПК,
7. Ф, установени с необорени оборими презумпции – уредени в чл. 154, ал. 2 от ГПК,
8. Ф, установени по силата на фикции – пример: уредените в чл. 47, ал. 5, чл. 50, ал. 2 от ГПК и други,
9. Ф, установени с влязла в сила присъда – уредени в чл. 300 от ГПК.
10. Ф, които съдът може да приеме за доказани – тези, относно които страната е създавала пречки за събиране на допуснати доказателства за тези Ф – уредени в чл. 161 от ГПК.

Практически е общоприето в правната теория, че: „**Фактическите твърдения** в процеса, логически погледнато, са **фактически съждения**... целта на доказването се състои в убеждаването на съдията в истинността на фактите, всъщност, под това трябва да се разбира убеждаване в истинността на фактически съждения, защото само съжденията търпят

¹¹ Сходна уредба има в италианския *Codice civile*, Art. Art. 2697-2720, испанския *Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil*, Art. Art. 317-327, френския *Code civil*, Art. Art. 1317-1332, Art. Art. 1349-1352, немския *Zivilprozessordnung*, Section 165, Section 314, Section 415-418.

¹² Сходна уредба има в италианския *Codice civile*, Art. Art. 2727-2729 и в испанския *Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil*, Art. Art. 328-334, 385, френския *Code civil*, Art. Art. 1349-1352, германския *Zivilprozessordnung*, Section 291-292.

¹³ Идеята за същината и стойността на тази специфика сме заимствали от проф. д-р Силви Чернев, от частни разговори с него, за което безкрайно му благодарим.

преценка истински или неистински, но не и фактите. Едно **съждение** е истинско, когато твърдяното в него съответства на действителността¹⁴.

В това изследване ще приемем, както е общоприето в класическата съвременна дедуктивна логика, която ще бъде разгледана в следващия раздел II, че **ИС** на релевантните **Ф**, разгледани като „**логически съждения**“ (в последния цитат), **е** или **0** (за неистинни **Ф**, несъответстващи на действителността), или **1** (за истинни **Ф**, съответстващи на действителността).

Тоест, **Ф**, установени с изброените по-горе в б. А, т.1-2 видове **Д**, и ненуждаещи се от доказване **Ф** от видовете, описани в б. Б, т. 3-10, притежават *ex lege* нормативно определена **ИС** в рамките на **ГПр**, равна на **1**.

Горният извод е очевиден и не се нуждае от допълнително илюстриране или доказване за **Ф** от видовете, изброени в б. Б, т. 3-10 по-горе, тъй като, ако приемем, че **Ф**, *ненуждаещи се от доказване, са с неопределена ИС*, това би обезсмислило изобщо съществуването на този правен институт, би заложило *a priori* фундаментална несигурност в процеса и би компрометирало изцяло правните изводи, направени на база тези **Ф**, приети без доказване, но с неопределена **ИС**.

Ф, установени с видовете доказателствени средства, изброени в б. А, т. 1 и 2 по-горе, ако не бъдат оспорени или при неуспешно проведена процедура по оспорването на тяхната формална или материална доказателствена сила, също следва да притежават **ИС** в **ГПр**, равна на **1**. В противен случай отново би се обезсмислила изобщо уредбата на двата института (на формална или материална доказателствена сила). Нещо повече – какъв би бил смисълът от съществуването им и приоритетното им място в системата на доказване в процеса, ако при наличие по делото на такова **Д** (от видовете, изброени в б. А, т. 1 и 2 по-горе) за определен **Ф**, всички останали **Д** относно този **Ф** се преценяват с него „на равна нога“. Разсъжденията от предходния абзац за компрометирането на правните изводи, направени на база ненуждаещи се от доказване **Ф**, са *съответно валидни* и за **Ф**, установени с **Д**, притежаващи формална или материална доказателствена сила.

Всички останали **Ф** и **Д** в **ГПр**, които *не се ползват ex lege с установена ИС в ГПр*, са с *неопределена ИС* (тоест: неясно дали 0 или 1) към момента на събирането им.

3. Практическа необходимост от критерий за определяне на **ИС** на **Д** в **ГПр**

За да осъществи своята същностна функция, доказването в **ГПр** следва да съдържа *гаранции* както за *валидността* на фактическите изводи, така и за *ИС на събраните Д*¹⁵. Тъкмо *определянето на ИС на Д* в хода на преценката им в **ГПр** е предмет на това изследване.

Следва да отбележим, че нормативната уредба на доказването съдържа слабости от гледна точка на логиката, както по отношение на посочените *гаранции* за валидност на фактическите изводи и тяхната **ИС**, респективно по отношение на *гаранциите* за **ИС** на събраните **Д**. Такава слабост е вече споменатата смислова идентичност в нормативната уредба между *установеност* и *истинностност* на **Ф** и **Д** в **ГПр**, но без нормативно определени изисквания за установяване на тази *истинностност*. Тази слабост очевидно води до неприемлив резултат в **ГПр** – **Ф**, за които са събрани **Д** без нормативно определена **ИС**, да се считат за *установени, т.е. за истинни*, без нормативно установена процедура за проверка на тази тяхна **ИС**. Друга слабост представлява липсата в нормативната уредба на доказател-

¹⁴ Силяновски, Д. Цит. съч., 120, 124.

¹⁵ Сталев, Ж. Цит. съч., 257.

ствената процедура в ГПр на конкретни критерии за определяне на ИС на Д (не са налице нито собствени, нито заимствани от други науки). Отделно от посочените две слабости, дори единните становища в теорията, обосноваващи подчинеността на доказателствените изводи в ГПр на правилата на логиката като критерий за тяхната ИС, не конкретизират тези логически правила, не преpraщат към такива и/или към процедура по приложението им в ГПр. Необходимостта от определянето на ИС на Д поставя във фокуса на изследването изработването и дефинирането на *критерий* за такава преценка, както и *процедура* за приложението му в рамките на доказателствената процедура в ГПр.

При наличието на посочените слабости на ГПр от логическа гледна точка преценката на истинността на Д ляга изцяло върху съда на база на създаденото у него според доктрината *сигурно убеждение* за ИС: „Пълно е доказването, което цели да създаде сигурно убеждение на съда в истинността или неистинността на съответното фактическо твърдение“¹⁶. Теорията приема, че формирането на това *сигурно убеждение* се генерира у съда по линия на два алтернативни подхода при доказването в ГПр. Първия от тях ще нарека *логически*: „... то (*доказването* – бел. авт.) цели да убеди субекта на познанието (*съда* – бел. авт.), че определени твърдения съдържат истинност. Ето защо те трябва да са логично обосновани“¹⁷. Втория подход ще нарека *психологически*: „След като съдът преценява по вътрешно убеждение, нормално е да се допусне, че доказващият трябва да повлияе върху него. Което ни води към психологията и психологическите подходи при убеждаването“¹⁸.

Същностна слабост на втория подход е тъкмо стремехът за *повлияване* върху съда чрез психологическо въздействие върху него, без нормативно или етично дефинирани граници на степента на това въздействие.

Очевидно, при подобно неограничено *повлияване* може да се стигне до крайности при въздействието с цел „*изкривяване*“ на преценката на съда за истинността на Д в интерес на убеждаващия, а не в интерес на истината. Затова считам, че използването на този подход би могло да доведе до резултати, принципно разминаващи се с постулираното в чл. 10 от ГПК основно начало на ГПр – *установяване на истината*.

В това изследване фокусът ще бъде изцяло върху първия, *логическия* подход за генериране на „*сигурно убеждение*“ у съда за ИС на дадено Д поради стабилитета на логическия му инструментариум, използван при дирене на истината.

В изследването ще бъде аргументирано, че в рамките на доказването в ГПр съществува възможност за преодоляване на посочените слабости на нормативната му уредба по отношение на *гаранциите* за валидност на фактическите изводи и за определянето на ИС на Д (*без необходимост от нормативна промяна*). Безспорно приетата в правната доктрина възможност за използване на правилата на логиката в ГПр за преценка на фактическите изводи на съда ще е основа за формулиране и приложение (*отново в рамките на съществуващата нормативна уредба*), на дедуктивен **логически критерий (ЛК)** за преценка на ИС на Д в ГПр. При приложението му като предпоставки на фактическите изводи ще бъдат използвани Ф и Д от категориите, притежаващи *ex lege* ИС, гарантиращи и ИС на изводите. Ползите от приложението в ГПр на такъв дедуктивен ЛК са очевидни – отстраняват се грешките при преценка на ИС на събраните Д чрез логическата им верификация, и както вече споменахме – повишава се доверието в качеството на правораздаването.

¹⁶ Пак там, 259.

¹⁷ Стамболиев, О. Цит. съч., 176.

¹⁸ Пак там.

II. Съвременната класическа логика

1. Пропозиционалната логика

Логиката се занимава с изследване на рационалните аргументи от гледна точка на тяхната валидност или невалидност. Основен обект за нея е *логическото следване*, разбираемо като отношение между някакви твърдения (едно или повече), наричани *предпоставки*, и някакво твърдение, наричано *заключение*. Отношението на логическо следване е наличие, когато истинността на предпоставките гарантира истинност на заключението, с други думи, когато, ако предпоставките са истинни, заключението не може да не е истинно. *Извод* ще наричаме утвърждаването на някакво заключение въз основа на утвърждаването на някакви предпоставки. Ако заключението следва логически от предпоставките, изводът е *логически валиден*, и съответно изводът не е логически валиден, ако заключението не следва логически от предпоставките. Тъй като, логическото следване гарантира истинност на заключението при истинност на предпоставките, логически валидните изводи гарантират, че заключението ще е истинно, ако предпоставките са истинни, докато логически невалидните изводи не дават такава гаранция – при тях е възможно предпоставките да са истинни, а заключението да не е истинно. От долните два примера първият е логически валиден извод, а вторият не е.

Пример 1:

Предпоставки:	Ако Иван е болен от бронхопневмония, той има температура. Иван няма температура.
Заключение:	Иван не е болен от бронхопневмония.

Пример 2:

Предпоставки:	Ако Иван е болен от бронхопневмония, той има температура. Иван не е болен от бронхопневмония.
Заклучение:	Иван няма температура.

Първият извод е логически валиден, защото, ако двете предпоставки са истинни, няма как заключението да не е истинно. Вторият не е, защото е възможно предпоставките да са истинни, а заключението да е неистинно. Това е така, защото, ако приемем, че предпоставките са истинни, остава възможността Иван да не е болен от бронхопневмония, а температурата му да се дължи на нещо друго.

От първостепенна важност в логиката е принципът, че логическата валидност или невалидност на изводите се определя от тяхната *форма*, а не от съдържанието им (от това, за какво се говори в предпоставките и заключението). Формата на горните два извода ще стане по-ясна, ако заменим простите твърдения, които участват в предпоставките и заключенията им, със символи. Прости са тези твърдения, които не съдържат други твърдения в себе си. В двата извода простите твърдения са едни и същи – това са „Иван е болен от бронхопневмония“ и „Иван има температура“. Нека заменим първото от тях със символа „*A*“, а второто със символа „*B*“. Тогава се вижда ясно, че те имат следната форма:

Ако <i>A</i> , то <i>B</i> .	Ако <i>A</i> , то <i>B</i> .
<u>не-<i>B</i></u>	<u>не-<i>A</i></u>
не- <i>A</i>	не- <i>B</i>

Като заместихме простите изречения в изводите със символи, получихме две *схеми за извод*. Логическата форма на двата извода зависи от думата „не“ и израза „ако..., то...“. Бихме могли да наречем такива думи или изрази „логически“. Логическите думи се срещат във всички области – във всекидневния език, правото, математиката, природните науки, литературата... и т.н. и точно те са това, което определя дали един извод е логически валиден или не посредством определянето на логическата му форма.

По-определено „не“ и „ако..., то...“ спадат към групата на т. нар. „логически съюзи“. Това са такива изрази или думи, които свързват изречения в по-сложни изречения по такъв начин, че това дали по-сложните изречения са истинни или не, зависи по точно определен начин от това дали участващите в тях по-прости изречения са истинни или не. Други логически съюзи са например „и“, „или“, „ако и само ако“, „нито..., нито...“, „но“, „обаче“, „само ако“, „освен ако“ и т.н.

Когато логическата валидност или невалидност на един извод се определя от участващите в него логически съюзи, той попада в полето на *пропозиционалната логика*. Пропозиционалната логика е тази част от **съвременната класическа логика**, която се занимава с логическите съюзи. Цялата съвременна класическа логика (която включва в себе си пропозиционалната) обикновено се нарича *предикатна логика* или *логика от първи ред*. Като първа стъпка засега ще се ограничим върху пропозиционалната логика, като демонстрираме използването на *дедуктивна процедура* (т. нар. *естествена дедукция*), която позволява от вече установените факти да се извеждат факти, които следват логически от тях.

Това, че логическата валидност или невалидност на изводите зависи от логическата им форма, е причината в логиката да се използва формален, символен език. „Думите“ във формалния език на пропозиционалната логика се състоят от три типа символи. 1) Символи, които заместват изречения (обикновено прости). По-горе използвахме „*A*“ и „*B*“ за това. 2) Символи за логическите съюзи. Например „ \neg “ за „не“ и „ \rightarrow “ за „ако..., то...“. 3) Спомагателните символи на скобите, които гарантират еднозначността на изреченията от формалния език.

Да разгледаме следното изречение от естествения език:

Ако пазачът е застрелял крадеца, то ако не е произвел предупредителен изстрел, пазачът е виновен.

Целта ни е да го преведем на езика на пропозиционалната логика, така че да експлицираме логическата му форма. На израза „ако..., то...“ отговаря логическият съюз на **импликацията**, който свързва две изречения α и β в условното изречение „Ако α , то β “. Във формалния език на пропозиционалната логика импликацията се изразява с „ \rightarrow “, т.е. „Ако α , то β “ се представя символно с „ $\alpha \rightarrow \beta$ “. Използвайки логическата нотация, трансформираме изречението в следното полусимволно изречение:

(Пазачът е застрелял крадеца) \rightarrow (Ако не е произвел предупредителен изстрел, пазачът е виновен.)

Нека използваме символа „*Z*“ за простото (несъдържащо други изречения) изречение „Пазачът е застрелял крадеца“ и нека представим символно също и другото ако-изречение с „ \rightarrow “:

$Z \rightarrow$ (Пазачът не е произвел предупредителен изстрел \rightarrow Пазачът е виновен)

„Пазачът е виновен“ е просто изречение, което можем да представим символно с „*I*“ (от „виновен“):

$Z \rightarrow$ (Пазачът не е произвел предупредителен изстрел $\rightarrow I$)

Оставащото все още несимволизирано изречение съдържа съдържа логическата дума „не“, която отговаря на логическия съюз на **отрицанието** и във формалния език на пропо-

зиционалната логика се представя с „ \neg “. Ако символизираме простото изречение „Пазачът е произвел предупредителен изстрел“ с „ I “, неговото отрицание „Пазачът не е произвел предупредителен изстрел“ ще се представи символно с „ $\neg I$ “. Съответно, като заместим в горния полусимволен израз, получаваме следния напълно символен превод на началното изречение в езика на пропозиционалната логика:

$$Z \rightarrow (\neg I \rightarrow V)$$

2. Синтаксис на пропозиционалната логика

Символиката, която логиката използва, за да представя символно изреченията от естествения език, може да бъде разглеждана като език, който има свой **синтаксис** и **семантика**. Във всеки език синтаксисът се отнася до граматическата правилност на изразите му, а семантиката до техните значения. Както синтаксисът, така и семантиката се изразяват в определени правила. Функцията на синтактичните правила е да разграничи граматически правилните изречения на езика от изразите, които не са такива, и съответно не принадлежат към езика. При въпросното определяне на граматическата правилност се абстрахираме напълно от значението на изреченията, оставяйки тази задача за семантиката. Във всеки език се започва от някакви прости елементи (в естествените езици такива са думите или морфемите), които се свързват въз основа на някакви синтактични правила в изречения. В случая на пропозиционалната логика тези прости елементи самите са изречения – *атомарните изречения* (изречения, които не съдържат в себе си други изречения). В примера по-горе такива бяха „ Z “, което отговаряше на изречението „Пазачът е застрелял крадеца“, „ I “, което отговаряше на „Пазачът е произвел предупредителен изстрел“ и т.н.). Ще наричаме големите латински букви *букви за твърдения*. Тогава символите, от които се състоят изреченията на пропозиционалната логика („думите“ на езика ѝ), ще включват буквите за твърдения, „ \neg “ (символа за отрицание), „ \wedge “ (символа за конюнкция), „ \vee “ (символа за дизюнкция), „ \rightarrow “ (символа за импликация), „ \leftrightarrow “ (символа за еквивалентност) и спомагателните символи на отварящата и затварящата скоба („(“ и „)“). Всеки *правилно образуван израз* (т.е. граматически коректно изречение) на пропозиционалната логика е някаква крайна поредица от тези символи, но не всяка крайна поредица от тях е правилно образуван израз. Задачата на синтактичните правила е да определят кои точно са правилно образуваните изрази. Най-простите правилно образувани изрази са атомарните изречения, които се състоят от една-единствена буква за твърдение. Така че първото синтактично правило е следното:

- i. Всяка буква за твърдение е правилно образуван израз.

След това имаме още пет синтактични правила (за всеки един от петте логически съюза) въз основа на които от вече получени правилно образувани изрази и логическите съюзи могат да бъдат получавани нови, по-сложни правилно образувани изрази:

- ii. Ако α е правилно образуван израз, то $\neg\alpha$ е правилно образуван израз.
- iii. Ако α и β са правилно образувани изрази, то $(\alpha\wedge\beta)$ е правилно образуван израз.
- iv. Ако α и β са правилно образувани изрази, то $(\alpha\vee\beta)$ е правилно образуван израз.
- v. Ако α и β са правилно образувани изрази, то $(\alpha\rightarrow\beta)$ е правилно образуван израз.
- vi. Ако α и β са правилно образувани изрази, то $(\alpha\leftrightarrow\beta)$ е правилно образуван израз.

Нека използваме примера от по-горе, за да видим как синтактичните правила ни позволяват да образуваме всяко възможно граматически правилно изречение на пропозиционалната логика. Символният израз, до който стигнахме при превода на сложното изречение за пазача, беше следният:

$$Z \rightarrow (\neg I \rightarrow V)$$

Това е правилно образуван израз (ПОИ) на пропозиционалната логика поради следното. „ I “ и „ V “ са ПОИ въз основа на i. Следователно въз основа на ii „ $\neg I$ “ също е ПОИ. Но тогава въз основа на v. (правилото за импликацията) „ $(\neg I \rightarrow V)$ “ също е ПОИ. Но тогава въз основа на същото правило целият израз „ $(Z \rightarrow (\neg I \rightarrow V))$ “ също е правилно образуван. Всъщност последният израз се различава от този отгоре по това, че е ограден с още една двойка скоби. Това е така, защото в последната стъпка той беше получен по синтактичното правило iii, от което могат да се образуват само изрази, оградени със скоби. Същото е положението и с правилата за останалите логически съюзи освен отрицанието. Така че, ако един правилно образуван израз не е атомарен или отрицание, той винаги е ограден със скоби. Това е необходимо, защото всеки получен правилно образуван израз може да бъде използван по-нататък с някое от правилата, за да бъде получен още по-сложен правилно образуван израз, в който първият трябва да е ограден със скоби. По конвенция обаче (с цел удобство), когато някакво изречение на пропозиционалната логика не е част от друга, външните заграждащи скоби обикновено не се пишат, но официално са част от изречението.

Накрая има едно последно синтактично правило, което изключва от правилно образуваните изрази поредиците от символи, които не могат да бъдат получени от горните шест правила – те са граматически неправилни и не принадлежат към езика на пропозиционалната логика:

- vii. Правилно образувани изрази са тези и само тези последователности от символи, за които може да бъде показано, че са такива въз основа на синтактичните правила i-vi.

В своята цялост формулираните седем синтактични правила *дефинират* понятието за *правилно образуван израз*, тъй като дават начин, чрез който може винаги ефективно да се определи за произволна поредица от символи дали попада под дефинираното понятие или не. Такива дефиниции се наричат „рекурсивни“, тъй като дефинираното понятие участва в самата дефиниция. Последното не ги прави кръгови, тъй като в тях тръгваме от определено множество от прости елементи и се движим към все по-сложни. По този начин използваме по-прости, вече определени неща, за да определим други – по-сложни.

За по-кратко ще наричаме правилно образуваните изрази „*формули*“ (изразите, които не са правилно образувани, не са формули). Тогава *подформули* на една формула са всички формули (ПОИ), които отговарят на стъпките на прилагане на синтактични правила при образуването на формулата. В примера подформулите на формулата „ $Z \rightarrow (\neg I \rightarrow V)$ “ по нарастваща сложност са: „ Z “, „ I “, „ V “, „ $\neg I$ “, „ $\neg I \rightarrow V$ “, както и самата формула (като граничен случай приемаме, че всяка формула е подформула на самата себе си). Понятието за *подформула* ще бъде използвано в семантиката на пропозиционалната логика. Интуитивно подформулите са частите на една формула, но е важно да се обърне внимание, че това са само тези части, *които самите са формули* (правилно образувани изрази). Например изразът „ $Z \rightarrow (\neg I$ “ е част от горната формула, но не е нейна подформула, защото не е формула (ПОИ). След като имаме дефинирано синтактичното понятие за *правилно образуван израз* (*формула*), преминаваме към семантиката на пропозиционалната логика, която дефинира значението на всяка формула.

3. Семантика на пропозиционалната логика

Докато синтаксисът на един език определя кои са граматически правилните му изречения, семантиката му определя кога тези изречения са истинни и кога не. Символиката на логиката е формален език, което се изразява в това, че се абстрахираме от съдържанието на атомарните изречения. Единственото, което е важно за тях, е, че имат някаква *истинностна стойност*, т.е. че всяко атомарно изречение е истинно или неистинно. Оттам нататък значението на по-сложните изречения се определя, като се определят техните *условия за истинност*, т.е. за всяка формула се определя в кои случаи е истинна и в кои не.

Условията за истинност на всяко граматически правилно образувано изречение (ПОИ) на пропозиционалната логика се определят, като за всяко синтактично правило се формулира съответно семантично правило, което определя по какъв начин истинностната стойност (истинностните стойности са две: И за „истина“ и Н за „неистина“) на получаваната чрез това синтактично правило формула зависи от истинностните стойности на формулите, които правилото свързва в по-сложна формула. Например по отношение на синтактичното правило iii, което се отнася до логическия съюз на конюнкцията, се формулира семантично правило, което определя, че само когато двете свързвани изречения α и β са истинни, полученото изречение $\alpha \wedge \beta$ е истинно, и че във всички останали случаи изречението $\alpha \wedge \beta$ е неистинно. Следват семантичните правила на пропозиционалната логика:

- I. Всяка атомарна формула (ПОИ) има (истинностна) стойност И или Н.
- II. Ако α (някаква произволна формула) има стойност И, $\neg\alpha$ има стойност Н, и ако α има стойност Н, $\neg\alpha$ има стойност И.
- III. Ако α и β (някакви произволни формули) имат стойност И, $(\alpha \wedge \beta)$ има стойност И. Във всички останали случаи $(\alpha \wedge \beta)$ има стойност Н.
- IV. Ако α и β имат стойност Н, $(\alpha \vee \beta)$ има стойност Н. Във всички останали случаи $(\alpha \vee \beta)$ има стойност И.
- V. Ако α има стойност И, а β има стойност Н, $(\alpha \rightarrow \beta)$ има стойност Н. Във всички останали случаи $(\alpha \rightarrow \beta)$ има стойност И.
- VI. Ако α и β имат еднаква истинностна стойност, $(\alpha \leftrightarrow \beta)$ има стойност И. В противен случай $(\alpha \leftrightarrow \beta)$ има стойност Н.

Както казахме, на всяко синтактично правило отговаря семантично, което определя условията за истинност (а оттам и значението) на символа на съответния логически съюз. (Първото правило не се отнася до логически съюз, а до атомарните формули.) Правилата могат да се визуализират със следните таблици:

α	$\neg\alpha$
И	Н
Н	И

α	β	$\alpha \wedge \beta$	$\alpha \vee \beta$	$\alpha \rightarrow \beta$	$\alpha \leftrightarrow \beta$
И	И	И	И	И	И
И	Н	Н	И	Н	Н
Н	И	Н	И	И	Н
Н	Н	Н	Н	И	И

Първата таблица отговаря на семантичното правило II, което се отнася до отрицанието. Първият ред на таблицата отговаря на случая, когато изречението α е истинно (тогава $\neg\alpha$ е неистинно), а вторият ред на таблицата отговаря на случая, когато α е неистинно (тогава $\neg\alpha$ е истинно). Втората таблица се отнася до правила III-VI. Тъй като във всеки от тях участват две формули (α и β), всяка от които би могла да има стойност И или Н, имаме четири случая – и двете да са истинни (първи ред), α да е истинно, а β не (втори ред) и т.н. Под $\alpha\wedge\beta$ има „И“ само на реда, в който α и β имат стойност И (на всички останали редове има „Н“), което съответства на семантичното правило III. Идеята на самото правило е, че „и“-твърденията са истинни само когато и двете, свързани от „и“ твърдения са истинни; иначе са неистинни. По подобен начин таблицата определя условията за истинност на дизюнкцията (\vee), импликацията (\rightarrow) и еквивалентността (\leftrightarrow), така че да отговарят съответно на „или“, „ако ..., то ...“ и „ако и само ако“.

Горните таблици се наричат *таблици за истинност*. Такава таблица може да бъде направена за всяка една формула (ПОИ). Като пример отдолу е дадена таблицата за истинност на формулата „ $\neg I \rightarrow G$ “.

I	G	$\neg I$	$\neg I \rightarrow G$
И	И	Н	И
И	Н	Н	И
Н	И	И	И
Н	Н	И	Н

Първите две колони на таблицата се отнасят до буквите за твърдения във формулата: „ I “ и „ G “. Тъй като те са две и всяка от тях би могла да има както стойност И, така и стойност Н, имаме четири комбинации между възможните им истинностни стойности, поради което таблицата има четири реда. Първият отговаря на случая, когато и двете букви за твърдения имат стойност И, вторият – на случая, когато I е истинно, а G не и т.н. Останалите колони съдържат всички подформули на формулата (за понятието *подформула* на една формула вж. по-горе). В последната колона е самата формула. За всеки един възможен случай (на който отговаря ред в таблицата) семантичните правила определят истинностната стойност на подформулите въз основа на истинностните стойности в предишните колони. Стойностите в колоната под „ $\neg I$ “ се определят от стойностите в колоната под „ I “ и са точно обратните на тях въз основа на семантичното правило II. Стойностите под „ $\neg I \rightarrow G$ “ се определят от стойностите в колоните на „ $\neg I$ “ и „ G “ въз основа на семантичното правило за импликацията (\rightarrow), т.е. в редовете под „ $\neg I \rightarrow G$ “ има стойност Н само когато на същия ред под „ $\neg I$ “ има стойност И, а под „ G “ има стойност Н (в противен случай има стойност И). Последната колона на таблицата показва каква е истинностната стойност на формулата във всеки възможен случай.

4. Логическо следване и логическа еквивалентност

По-горе посочихме, че това дали едно твърдение (наричано в контекста „заключение“) следва логически от някакви други (наричани „предпоставки“), зависи от логическата им форма. От твърдения с определена форма логически следва или не следва твърдение с определена форма. Когато правим изводи, те се основават на някакви *схеми за извод*, състоящи се от предпоставки и заключение с определена форма. Една схема за извод може да бъде логически валидна или логически невалидна. По-горе дадохме като пример за логически валиден извод (този за Иван, бронхопневмонията и температурата) такъв, който се основава на следната схема за извод:

$$\begin{array}{l} \alpha \rightarrow \beta \\ \neg\beta \\ \hline \neg\alpha \end{array}$$

Тя традиционно се нарича *модус толенс*¹⁹. Как може да сме сигурни, че дадена схема за извод е логически валидна? За да е логически валидна, трябва да е *невъзможно*, когато предпоставките са истинни, заключението да е неистинно, и тъй като таблиците за истинност на предпоставките и заключението в схемата съдържат всички възможности за истинността или неистинността им, бихме могли чрез таблица за истинност да проверим дали е възможно предпоставките да са истинни, а заключението не. За целта ни е нужно да направим таблица за истинност, в която се съдържат предпоставките и заключението. За първата схема за извод тази таблица е следната:

α	β	$\alpha \rightarrow \beta$	$\neg\beta$	$\neg\alpha$
И	И	И	Н	Н
И	Н	Н	И	Н
Н	И	И	Н	И
Н	Н	И	И	И

Най-простите изречения, които се съдържат в схемата, са α и β . Всяко от тях би могло да бъде истинно или неистинно, поради което имаме четири възможности (или и двете са истинни, или α да е истинно, а β не и т.н.), на които отговарят четирите реда в таблицата. Следващите колони съдържат предпоставките и заключението. Техните истинностни стойности зависят от истинностните стойности на α и β . Важното е, че таблицата съдържа *всички възможности* за истинността или неистинността на изреченията в схемата. За да проверим дали е възможно заключението да е неистинно, когато предпоставките са истинни, просто трябва да видим дали има случай (ред), при който $\alpha \rightarrow \beta$ и $\neg\beta$ (предпоставките) и двете са истинни, а $\neg\alpha$ (заключението) е неистинно. Единственият случай, в който и двете предпоставки са истинни, е в последния ред, но в него заключението $\neg\alpha$ е истинно, следователно не е възможно предпоставките да са истинни, а заключението да е неистинно, т.е. схемата за извод е логически валидна. Такава проверка може да бъде направена за всяка схема за извод на пропозиционалната логика. По този начин таблиците за истинност ни

¹⁹ От лат.: „отрицателен начин“.

дават универсален метод за проверка дали произволна схема за извод на пропозиционалната логика е логически валидна, или не.

Освен това дали една схема за извод е логически валидна или не, по подобен начин чрез таблица за истинност може да се проверява систематично дали две твърдения с определена форма са логически еквивалентни, т.е. дали следват логически едно от друго.

III. Дедуктивен ЛК за определяне на ИС на доказателствата в ГПр, които не се ползват с *ex lege* ИС – понятие, приложима процедура:

1. Предмет на доказване и доказателствена процедура в ГПр:

1.1. Предмет на доказване в ГПр, съгласно действащата нормативна уредба са „... спорните факти от значение за решаване на делото и връзките между тях“ – чл. 153 от ГПК.

1.2. Доказателствена процедура (доказване) в ГПр – съгласно единното становище в теорията: „Доказването е съвкупността от процесуални действия на съда и на страните, насочени да се разкрие с помощта на доказателствените средства истината относно фактите, релевантни за спорното право“²⁰.

2. Предпоставки за допустимост и съществуване на ЛК. Нормативна допустимост и доктринерно основание за съществуване на ЛК

Както бе отбелязано в раздел I, ГПК не ограничава съда при преценката на ИС на Д да използва правилата на логиката, нещо повече – доктрината единодушно ги въздига в критерий за обосноваване на преценката на ИС на Д.²¹

В това изследване вече посочихме, че приемаме, че най-подходящи са правилата на класическата съвременна дедуктивна логика, разгледана в раздел II.

В по-старите правни изследвания на пръв поглед необяснимо се застъпва тезата, че: „Доказването в процеса се различава по своята същност от *логическото... доказване*. При последното се касае за „убеждаването в истинността на един закон, меродавен за цял род отделни факти *in abstracto*“, докато при доказването в процеса се касае за убеждаването в това, че „индивидуални факти са станали в действителност“ (*Heusler, Die Grundlagen des Beweisrechts*, в *Arch. Ziv. Praxis*, Bd. 61, стр. 218)²². Отговор на въпроса кое е основанието за това твърдение (*prima facie* противоречащо на цитираната по-горе теза на същия автор, че „Съображенията, които той (съдът – бел. авт.) навежда... трябва да бъдат... логични“, намираме при исторически анализ на цитираното от Силяновски съчинение на *Heusler*, което датира от средата на втората половина на XIX век, а началото на значимото развитие на съвременната дедуктивна логика е поставено в края на XIX век и се развива най-активно през първата половина на XX век.²³ От анализа на използвания цитат от цитираното съчинение на *Heusler* явно личи, че последният автор е имал предвид инструментариума на единствено познатата в този период (средата на втората половина на XIX век)

²⁰ Сталев, Ж. Цит. съч., 257.

²¹ Пак там, 332.

Също: Силяновски, Д. Цит. съч., 139–140; Стамболиев, О. Цит. съч., 176.

²² Силяновски, Д. Цит. съч., 121.

²³ Стефанов, В. (2014). *Въведение в дедуктивната логика* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 88. Освен посочените в цит. съч. също Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kegan Paul, Trench and Trübner; Quine, W. V. (1950). *Methods of Logic*. Harvard University Press.

логика – традиционната Аристотелева логика, за чиито ограничени възможности е характерно именно подобно „убеждаване в истинността на един закон, меродавен за цял род отделни факти in abstracto“ и не е в състояние да докаже, че „индивидуални факти са станали в действителност“²⁴.

Именно съвременната дедуктивна логика, в частност – използваната в това изследване пропозиционална логика, дава възможност за *убеждаването в това, че* „индивидуални факти са станали в действителност“, и затова приемаме, че е съвместима със, както и нормативно и теоретично е допустима в рамките на доказателствената процедура в съвременния ГПр, което ще обосновем по-нататък.

3. Пренасяне чрез логически валидни процедури на ИС на Д и Ф – предпоставки на фактическите изводи, към крайния извод за ИС на дадено Д – основни положения:

3.1. В началото на изложението приехме, че ИС на релевантните Ф, разгледани като логически „сждения“, „твърдения“ или „изречения“, е или 0 (за неистинни Ф), или 1 (за истинни Ф). Също така посочихме, че описаните в раздел I, б. А и Б, т. 1-10, групи Д и Ф се ползват с *ex lege* определена ИС, равна на 1, която се определя от нормите на ГПр.

3.2. Предлаганият тук ЛК представлява дедуктивна логическа процедура за проверка на ИС на определено Д в ГПр, която се развива в рамките на доказателствената процедура в ГПр. В нейните нормативни рамки тази дедуктивна логическа процедура не просто е допустима, нещо повече – следването ѝ е условие за обоснованост на доказателствените изводи на съда съгласно единните становища в правната доктрина, които вече цитирахме в р. I по-горе.

3.3. За успешната проверка на ИС на определено Д следва да бъдат събрани подходящи Д за доказателствени Ф²⁵, ненуждаещи се от доказване Ф и връзки между тях, всички притежаващи *ex lege* ИС, които да могат да служат за предпоставки в дедуктивната доказателствена процедура. Приложението на ЛК в рамките на ГПр е твърде сходно като процедура със специфичната форма на косвено доказване на главен Ф в ГПр²⁶, което ще бъде разгледано във втората част от изложението, при примера за приложение на ЛК в практиката. Стратегиите за търсене на Д за доказателствени Ф и ненуждаещи се от доказване доказателствени Ф, както и обосноваването на релеванността им в ГПр с цел приложение на ЛК ще бъдат предмет на отделно изследване.

4. Еднородност на елементите в доказателствените процедури в ГПр и в дедуктивната логика

Такава еднородност е предпоставка за безконфликтното и съответно – законосъобразно приложение и развитие на дедуктивната логическа процедура в рамките на доказателствената процедура в ГПр, необходима за приложение на ЛК за определяне на ИС на Д в ГПр.

4.1. Елементи на доказателствената процедура в ГПр:

– Ф, релевантни за спора – емпирични Ф, за които са събрани Д по делото или са налице ненуждаещи се от доказване Ф. В предходния раздел илюстрирахме, че всеки един от

²⁴ Силяновски, Д. Цит. съч., 121.

²⁵ Сталев, Ж. Цит. съч., 260.

²⁶ Пак там, 260–261, изрично уредено в испанския *Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil*, Art. 386.

тях би могъл да се експлицира с просто съобщително изречение от естествения език, в какъвто вид ще ни е нужен при приложението на ЛК.

– **Връзките между Ф**, релевантни за спора – разкриват се чрез опитните правила, които следва да бъдат установени и събрани като Д по делото или представляват ненуждаещи се от доказване Ф²⁷. В предходния раздел илюстрирахме, че всяка една връзка между Ф може да се експлицира с помощта на съюзите от естествения език, а *ведно с Ф*, които свързва, би могла да се експлицира със съставно изречение от естествения език, в какъвто вид ще ни е нужна при приложението на ЛК.

4.2. Елементите на пропозиционалната логика, респ., на доказателствената процедура в рамките ѝ, както вече разгледахме в раздел II тук, са логическите съюзи и изреченията (съжденията, твърденията) – прости и съставни.

4.3. С оглед на изложеното можем да направим категоричен извод за наличие на **еднородност** на елементите на доказателствените процедури в ГПр и пропозиционалната логика. Нещо повече – тази еднородност е в степен, достатъчна за аргументацията на вътрешната непротиворечивост и допустимост за използване на едната доказателствена процедура в рамките на другата, респ. валидното пренасяне на ИС на изводите от едната процедура в другата. В предходния раздел на изложението също така илюстрирахме, включително чрез символно представяне, че:

– **Ф**, релевантни за спора в ГПр могат да бъдат изразени с просто съобщително изречение от естествения език в доказателствената процедура в ГПр. От друга страна, изразеният така Ф представлява просто **изречение/твърдение/съждение** в пропозиционалната логика (респ., в доказателствената процедура в рамките ѝ),

– **Връзките между Ф, ведно с Ф, които свързват**, също биха могли да бъдат изразени с помощта на съюзите и *простите изречения от естествения език, със съставно съобщително изречение от естествения език в доказателствената процедура в ГПр*. От друга страна, изразени с помощта на логическите съюзи и логическите изречения/твърдения/съждения, те представляват *съставни твърдения в пропозиционалната логика, представляващи ПОИ, т.е. логически формули*.

5. Същност на ЛК, кратко описание, уточнения:

5.1. Същност на ЛК – ЛК представлява способ за установяване на ИС на Д без *ex lege* определена ИС с помощта на инструментариума на дедуктивната логика, приложен в рамките на доказателствената процедура в ГПр.

5.2. Кратко описание на механизма на приложение на ЛК:

5.2.1. Както отбелязахме, всеки емпиричен **Ф**, който може да бъде събран като **Д в ГПр**, се изразява като **просто логическо твърдение** в пропозиционалната логика. Ако този Ф е събран чрез Д, което не притежава *ex lege* ИС, той е с неопределена ИС - **0** или **1**, т.е. неговата ИС **подлежи на доказване**, като за него по принцип е приложим дедуктивният ЛК за определяне на тази негова ИС.

5.2.2. **Ф и връзките между Ф**, независимо дали са с *ex lege* определена ИС или подлежащи на доказване в ГПр, могат да се изразят символно с помощта на логически **изречения/ твърдения/съждения и логическите съюзи** в пропозиционалната логика.

5.2.3. Релевантните **Ф** в ГПр и **връзките между тях** могат да бъдат изразени символно въз основа на правилата на синтаксиса в пропозиционалната логика, от **простите ло-**

²⁷ Пак там, 262.

гически твърдения за релевантните Φ и логическите съюзи, чрез образуване на съставни твърдения от тях. Спазването на правилата на синтаксиса гарантира, че тези съставни твърдения представляват **ПОИ, т.е. логически формули** в пропозиционалната логика.

5.2.4. Приложението на ЛК за определяне на ИС на Д се състои в доказването чрез правилата на дедуктивната логика, че от **предпоставки** – Д, Φ и връзки между тях от видовете, притежаващи *ex lege* определена ИС, обединени в **ПОИ, т.е. логически формули**, се достига чрез логически валиден **извод** до проверяваното Д. ИС на проверяваното Д се определя от правилата на **семантиката** в пропозиционалната логика.

5.2.5. Спазването на правилата на синтаксиса и семантиката в пропозиционалната логика при фактическите изводи представлява **достатъчно условие за гарантиране на ИС на изследваното Д**.

5.3. Уточнения относно **възможностите за приложение** на ЛК: той е логически доказателствен способ за установяване ИС на събраните Д по делото, но *далеч не е приложим във всички случаи* и към всички Д. Причините за това са най-общо три групи, които ще обобщим детайлно в заключение на втората част на изложението – *ограничените възможности на логическия анализ* въобще, *невъзможност на конкретно лице, прилагащо ЛК, да намери доказателство за изводите* си в рамките на доказателствената процедура и *невъзможността във всеки конкретен случай да бъдат събрани подходящи Д и Φ* , притежаващи *ex lege* определена ИС, които биха послужили за предпоставки в процедурата по приложението на ЛК.

Във втората част ще разгледаме практическите аспекти на приложението на ЛК и ще предложим доказателствен инструментариум, минимизиращ абстракцията на логическата процедура и приближаващ я максимално до тази на човешкото разсъждение.

Библиография

- Лазаров, К., И. Тодоров (2016). *Административен процес*. София: Сиела.
- Силяновски, Д. (1948). *Гражданско съдопроизводство*. София.
- Сталев, Ж. (2000). *Гражданско процесуално право*. София: Сиела.
- Стамболиев, О. (2012). *Доказването в гражданския процес*. София: Сиела.
- Стефанов, В. (2014). *Въведение в дедуктивната логика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Quine, W. V. (1950). *Methods of Logic*. Harvard University Press.
- Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kegan Paul, Trench and Trübner.

LAW AND LOGIC: A DEDUCTIVE CRITERION FOR DETERMINATION OF TRUTH VALUE OF EVIDENCE IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE PROCEDURES – PART I

Emilian Paskalev²⁸, Evgeni Latinov²⁹

Abstract: The study examines the possibility of applying a deductive logical criterion for determination of the truth value of evidence in civil and administrative procedures. Part I points out types of evidence and facts with *ex lege definite truth value* according to current legislation in Bulgaria. It reviews the opportunity evidence without such *ex lege definite truth value* to be subjected to verification using the proposed deductive criterion. It is also argued that in the criterion's application as premises evidence and facts with *ex lege definite truth value* should be involved in order to guarantee the truth value of the conclusions. The study provides a detailed review of the propositional logic apparatus involved. Part II reviews the deductive

method applied – the method of natural deduction. The application of the deductive criterion in determining the truth value of evidence in an example from legal practice is also shown. At the end the method of natural deduction is applied to a particular kind of proof – based only on circumstantial evidence with *ex lege definite truth value*. The study concludes with summary of the advantages and limitations of the application of the deductive criterion, some new areas of application of deductive logic in civil procedure are reviewed and some open research issues are pointed.

Keywords: law and logic, proof, truth value, deductive criterion, civil procedure, propositional logic, natural deduction

²⁸ Attorney at law, Managing partner in “Paskalev” law company, e-mail: e.paskalev@paskalev-law.com.

²⁹ Dr. Habil., Associate professor, department of Logic, Ethics and Aesthetics, Faculty of Philosophy, Sofia university “St. Kliment Ohridski”, e-mail: elatinov@phls.uni-sofia.bg.

СПЕЦИФИЧНИ ПРАВА И НУЖДИ ОТ ЗАЩИТА НА ПОСТРАДАЛИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С УЧАСТИЕТО МУ В НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

Елена Недялкова¹

Резюме: Статията изследва процесуалните средства и мерки за защита на правата и законните интереси на пострадалите лица въз основа на българското и международното законодателство. Анали-

зирана е и възможността за издаване на Европейска заповед за защита.

Ключови думи: Европейска заповед за защита, наказателно производство

Съгласно основните принципи, заложи в българската Конституция (КРБ)², Република България (РБ) е правова държава, която се управлява според Конституцията и законите на страната, гарантира живота, достойнството и правата на личността и създава условия за свободно развитие на човека и гражданското общество. Като член на Европейския съюз (ЕС) РБ активно участва в неговото изграждане и развитие (чл. 4, ал. 1 – 3 от КРБ).

Регламентираните основни начала в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК)³ визират осигуряването на всички необходими процесуални средства за защита на правата и законните интереси на пострадалия въз основа на съответните конституционни разпоредби. Съдът, прокурорът и разследващите органи са длъжни да разясняват на участващите в наказателното производство лица техните процесуални права, както и да им предоставят възможност да ги упражняват (чл. 56 от КРБ; чл. 15, ал. 2 – 4 от НПК).

Българското наказателно законодателство използва процесуалното понятие за „пострадал“, дефинирано в разпоредбите на чл. 74 от НПК. Според тях качеството пострадал може да има лицето, претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението, а при смъртта му това право преминава върху неговите наследници. Обвиняемият няма възможност да упражнява правата на пострадал в едно и също наказателно производство.

Правата на пострадалия възникват само когато той изрично поиска да участва в досъдебното производство, посочвайки адрес в страната за призоваване и уведомяване за хода на делото. При наличието на изрично съгласие, призоваването и уведомяването на постра-

¹ Главен асистент, д-р, департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: enedialkova@nbu.bg.

² Обнародвана в ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18.12.2015 г.

³ Обнародван в ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

далия би могло да се извърши и на посочен от него електронен адрес. Правата за участие, призоваване и уведомяване относно хода на производството могат да бъдат оттеглени от пострадалия по всяко време.

Пострадалият, който е посочил адрес (вкл. електронен) за призоваване в страната, трябва да бъде незабавно уведомен от съответния компетентен орган за образуването на досъдебното производство.

Процесуалното качество на пострадалия би могло да се упражнява чрез неговите права само в досъдебната фаза на наказателния процес. Пострадалото лице може да участва в съдебното производство единствено ако се конституира като частен обвинител или граждански ищец, или и в двете процесуални качества едновременно. С оглед на това НПК изрично посочва правата на пострадалия именно в досъдебното производство:

- да бъде уведомен за всички свои права в наказателното производство;
- да получи защита за сигурността си, както и за сигурността на своите близки;
- да бъде своевременно информиран за хода на наказателното производство;
- да участва в производството съгласно правилата, установени в НПК;
- да прави искания, бележки и възражения;
- да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство, както и да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране, ако не владее български език;
- да има повереник, респ. особен представител.

Исканията, бележките, възраженията, както и обжалването на актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство, могат да бъдат извършвани и по електронен път, подписани с квалифициран електронен подпис (чл. 75, ал. 1 – 3 от НПК).

Правото на пострадалия да има повереник в досъдебното производство е регламентирано не само в разпоредбите на чл. 75, ал. 1, но и в тези на чл. 101 от НПК, установяващи защитата на специфични права и интереси по отношение на малолетния, непълнолетния, ограничено дееспособния и недееспособен пострадал посредством назначаването на особен представител – адвокат, който участва в наказателното производство като повереник.

В тази връзка обаче следва да се отбележи, че едновременно с това разпоредбата на чл. 100 от същия кодекс визира възможността за упълномощаване, респ. назначаване на повереник само по отношение на лице, което е конституирано в качеството на частен обвинител, частен тжжител, граждански ищец или граждански ответник. Както е известно, участието на лицата във всички изброени дотук качества, с изключение на фигурата на пострадалия, е възможно единствено в съдебното производство. Така констатираното противоречие в регламентацията относно правото на пострадалия да има повереник води до извода, че това процесуално-технически е възможно само в съдебната фаза на делото и следователно би могло да доведе до съществени процесуални нарушения относно упражняването му в досъдебното производство. По тази причина *de lege ferenda* следва да бъде осъществена съответната корекция.

От 2015 г. НПК⁴ въвежда специални мерки за защита на пострадалия, свързани с налагането на редица ограничения спрямо обвиняемия, респ. подсъдимия и в двете фази на наказателното производство – досъдебна и съдебна. Съгласно разпоредбите на чл. 67, ал. 1 – 6 съответният първоинстанционен съд може да му забрани:

⁴ Освен съдържанието на чл. 67 от НПК законодателят изменя и неговото заглавие „Забрана за доближаване до пострадалия“, като въвежда новото: „Мерки за защита на пострадалия“, с които се разширяват ограниченията за обвиняемото лице – обнародвано в ДВ, бр. 41 от 2015 г., в сила от 6.07.2015 г., когато се въвежда и новата разпоредба на чл. 68а.

- да доближава непосредствено пострадалия;
- да осъществява контакт с него под каквато и да било форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс;
- да посещава същите населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава.

Посочените защитни мерки биха могли да бъдат наложени от съда по искане на пострадалия или с неговото съгласие в случаите, когато се предлагат от наблюдаващия делото прокурор. Сезираният съд разглежда незабавно предложението или молбата еднолично в открито заседание, след изслушване на прокурора, обвиняемия и пострадалия. Произнася се с окончателно определение.

Постановената забрана спрямо обвиняемия, респ. Подсъдимия, може да отпадне при следните хипотези:

- след приключване на делото с влязлата в сила присъда;
- когато производството бъде прекратено на друго основание;
- когато пострадалият поиска от съда отмяна на забраната.

Последната възможност би могла да бъде използвана по всяко време и фаза на висящото наказателно дело. Съответната молба отново следва да бъде разгледана еднолично – в открито заседание с изслушване на прокурора, обвиняемия, пострадалия и с постановяване на окончателно определение.

Следва да се отбележи, че налаганите ограничения в съдебното производство се осъществяват от съда, който разглежда делото.

В случаите, когато обвиняемият наруши някоя от посочените по-горе специални мерки за защита или забраната за напускане пределите на РБ, му се взема мярка за неотклонение или определената мярка за неотклонение се изменя в по-тежка по реда, предвиден в НПК (чл. 68 и чл. 68а от НПК).

Предвид правото на лично участие на пострадалия в наказателното производство в различни форми, вкл. и чрез предоставяне на свидетелски показания, следва да се вземат под внимание и хипотезите на задължително назначаване на експертиза, визирани в алинея втора на чл. 144 от НПК. Това води до извода, че пострадалото лице в досъдебната фаза на процеса, а в съдебната – ако е конституирано като частен обвинител и/или граждански ищец, би могло да участва и в процесуалното качество на свидетел по едно и също дело (аргумент от разпоредбата на чл. 118, ал. 1, т. 2 от НПК).

След конкретизирането на специални мерки за защита на пострадалия през 2015 г., законодателят въвежда и възможността за установяване на специфични нужди от защита на свидетел чрез експертиза във връзка с неговото участие в наказателното производство (чл. 144, ал. 1 и ал. 3 от НПК)⁵.

През 2017 г. НПК предостави легално определение на понятието „Специфични нужди от защита“ (СНЗ) в новата Допълнителна разпоредба на § 1, ал. 4 – такива „са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит“. Едновременно с това се възприеха и новите разпоредби, свързани с разпитите на свидетели със СНЗ:

⁵ В тази връзка вж. по-подробно Недялкова, Е. (2020). Задължително назначаване на експертиза в наказателното производство. В: *Сборник доклади от научна конференция „Върховенство на правото – актуални проблеми“*. София: Нов български университет, 233.

– относно провеждането им при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видео или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на НПК;

– показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, се прочитат винаги, когато свидетелят е малолетен или със СНЗ и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник;

– когато свидетелят е малолетен и/или със СНЗ и е бил разпитан по делото, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 от НПК или когато новият разпит е от изключително значение за разкриване на обективната истина. В тези случаи разпитът също се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения (чл. 139, ал. 10; чл. 280, ал. 6; чл. 281, ал. 1, т. 6 от НПК)⁶.

Останалите нови разпоредби са обнародвани през 2019 г. и обхващат информирането на пострадалия със СНЗ във връзка с взетите мерки за неотклонение на обвиняемите и освобождаването на осъдените лица:

– прокурорът в досъдебното и съдът в съдебното наказателно производство са длъжни да уведомяват незабавно пострадалия със СНЗ в случаите, когато взетата мярка за неотклонение „Домашен арест“ или „Задържане под стража“ бъде нарушена от обвиняемия, както и когато бъде отменена или заменена с подписка или гаранция;

– при отлагане изпълнението на наказанията „Лишаване от свобода“ и „Пробация“, както и при приспадане времето на задържането и лишаването от права на осъдения, съответният прокурор трябва незабавно да уведоми пострадалия със СНЗ (чл. 67а; чл. 415; чл. 417; чл. 417а от НПК и чл. 59 от НК)⁷.

В разпоредбата на алинея втора – чл. 67 от НПК законодателят е въвел специално задължение за съда да уведомява пострадалия относно възможността за издаване на Европейска заповед за защита (ЕЗЗ). Същата цели да подпомогне жертвите на престъпления в целия Европейски съюз (ЕС) и е предназначена да продължи защитата на пострадалия и тогава, когато той промени местопребиваването си в друга държава членка на съюза, с изключение на Дания и Ирландия⁸.

Правилата, определящи правомощията на съда или друг еквивалентен орган в една държава от ЕС да издава ЕЗЗ, когато защитеното лице се премести в друга държава от ЕС, са регулирани от изискванията на Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно Европейската заповед за защита⁹. За да може да произведе действие на национално равнище, РБ транспонира посочената Директива в своето законодателство, приемайки съответния Закон за Европейската заповед за защита (ЗЕЗЗ)¹⁰.

⁶ Допълнителната разпоредба на § 1., ал. 4, както и тези на чл. 139, ал. 10; чл. 144, ал. 3; чл. 280, ал. 6 и чл. 281, ал. 1, т. 6 от НПК са визирани като „нови“ или „допълнени“ с обнародването им в ДВ, бр. 63 от 2017 г., в сила от 5.11.2017 г.

⁷ Разпоредбите на чл. 67а и чл. 417а са визирани като „нови“ с обнародването им в ДВ, бр. 16 от 2019 г.

⁸ Според § 1, т. 6 от Допълнителните разпоредби на Закона за Европейската заповед за защита: „Държава членка“ е държава членка на Европейския съюз, с изключение на Дания и Ирландия“.

⁹ ОВ, L 338/2 от 21 декември 2011 г.; влязла в сила на 10 януари 2012 г. Директивата е приложима само по отношение на защитните мерки, приети по наказателни дела, и не обхваща мерки за защита, постановени по силата на гражданското законодателство.

Този законодателен акт има успоредно действие с Регламент (ЕС) № 606/2013, въвеждащ ефективен процес за удостоверяване, който цели да подпомогне бързото и опростено признаване на заповед, издадена от една държава от ЕС – в друга.

¹⁰ Обнародван в ДВ, бр. 41 от 5.06.2015 г., в сила от 6.07.2015 г.; доп. ДВ, бр. 33 от 26.04.2016 г., в сила от 27.05.2016 г.

Според чл. 3 от ЗЕЗЗ Европейската заповед за защита се издава въз основа на взета мярка „за защита на лице, пострадало от престъпление, насочено срещу неговия живот, телесна, психическа или полова неприкосновеност, личната му свобода или достойнство“. Мярката се взема по наказателно дело в съответната държава членка и включва една или повече от регламентираните в националния закон забрани или ограничения, налагани на лицето, създаващо опасност¹¹.

Органът в РБ, компетентен да признае ЕЗЗ, издадена в държава членка, е окръжният съд по местоживеене на защитеното лице, освен когато то не живее на територията на страната. В този случай компетентен да признае ЕЗЗ ще бъде Софийски градски съд.

В случаите, когато ЕЗЗ е изпратена на некомпетентен за признаването ѝ орган, той я препраща служебно на съответния компетентен съд и незабавно уведомява за това издаващата държава по начин, позволяващ писмен запис и удостоверяване на автентичността.

Когато съдът получи изпратената ЕЗЗ по поща, вкл. електронна, факс или по друг начин, позволяващ писмен запис и удостоверяване на автентичността, той образува производство по признаване. Разглежда делото еднолично в закрито заседание и се произнася в 3-дневен срок с определение. Съдът има право да поиска от компетентния орган на издаващата държава и допълнителна информация, като определя срок за нейното получаване, до изтичането на който съдебното заседание се отлага.

С постановяването на окончателното си определение, компетентният съд има правомощието да признае или да откаже признаването и изпълнението на ЕЗЗ. Когато я признава, той определя конкретната защитна мярка, предвидена в българския НПК, която в най-голяма степен съответства на мярката за защита, взета в издаващата държава. Тя не може да бъде по-тежка от мярката, взета в издаващата държава. Съдът е длъжен да уведоми: лицето, създаващо опасност; компетентния орган на издаващата държава и защитеното лице за определението по признаване на ЕЗЗ, както и за възможните последици от нарушението на взетата мярка за защита съгласно българския закон. Адресът и другите данни за контакт на защитеното лице не се споделят с лицето, създаващо опасност, освен ако тези данни са необходими с оглед на изпълнението на защитната мярка.

След като признае ЕЗЗ, съдът следва да постанови определение за изпълнението на защитната мярка, препис от което изпраща на органите на Министерството на вътрешните работи (МВР) в страната по местопребиваване на защитеното лице. Полученото определение подлежи на незабавно изпълнение.

Когато постановената защитна мярка бъде нарушена, органите на МВР трябва незабавно да уведомят съответните органи на прокуратурата и съда. Съдът трябва да уведомява в писмена форма компетентния орган на издаващата държава или държавата на надзор за всяко нарушение на мярката, определена в изпълнение на ЕЗЗ. Уведомлението задължително се придружава с превод на официалния език на издаващата държава или на друг официален език на ЕС, който тя е определила в декларация до Европейската комисия.

Компетентният съд може да постанови отказ от признаване и изпълнение на ЕЗЗ при наличие на някое от следните основания:

- Наличие на непълна заповед или когато непълнотата ѝ не е отстранена от компетентния орган на издаващата държава в определения за това срок;
- Мярката по заповедта е различна от ограниченията и забраните, включени в защитните мерки по чл. 3, ал. 2 от ЗЕЗЗ;

¹¹ Българският НПК регламентира три основни забрани спрямо обвиняемия в разпоредбата на чл. 67, ал. 1, т. 1 – 3, цитирана по-горе.

- Мярката по заповедта е постановена във връзка с деяние, което не съставлява престъпление според българското наказателно законодателство;
- Мярката по заповедта е издадена във връзка с престъпление, което е амнистирано според българското законодателство и делото по него е подсъдно на български съд;
- Лицето, извършило деянието и създаващо опасност, се ползва с имунитет, което прави невъзможно вземането на защитна мярка;
- Наказателното преследване за съответното извършено престъпление е погасено по давност и делото за него е подсъдно на български съд;
- Признаването на заповедта би било в противоречие с принципа *ne bis in idem*;
- Мярката по заповедта е постановена спрямо лице, което поради възрастта си съгласно българското законодателство не може да бъде наказателноотговорно за деянията, във връзка с които е постановена мярката;
- Мярката в заповедта е свързана с престъпление, което съгласно българското наказателно законодателство се смята за извършено изцяло или предимно на територията на РБ.

Съдът е длъжен незабавно да уведоми компетентните органи на издаващата държава и защитеното лице за отказа по признаването на ЕЗЗ, както и основанието за неговото постановяване. Той трябва да уведоми лицето, нуждаещо се от защита, и относно възможността му да поиска налагането на защитна мярка по ЗЕЗЗ, както и за всички приложими средства за правна защита, предвидени в закон (чл. 5 – чл. 8 от ЗЕЗЗ).

Освен КРБ, НПК¹², Директива 2011/99/ЕС и ЗЕЗЗ, отношение към процедурите по издаване, признаване, изпълнение и отмяна на ЕЗЗ имат и други български и международни актове:

- Наказателен кодекс (НК)¹³ – чл. 16а, ал. 1¹⁴; чл. 93, т. 13 и т. 31; чл. 159а – чл. 159г¹⁵; чл. 182; чл. 227, ал. 2; чл. 270, ал. 2; чл. 296 и др.;
- Закон за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР)¹⁶ – чл. 30а; чл. 61 – чл. 67; чл. 72 и др.;
- Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство (ЗЗЛЗВНП)¹⁷;

¹² В НПК са визирани следните разпоредби, относими към защитата на пострадалия чрез ЕЗЗ: чл. 15; чл. 67, ал. 2; чл. 68а; чл. 73 – 76; чл. 79; чл. 84; чл. 87; чл. 100 – 101; чл. 118, ал. 1, т. 2; чл. 122 – 123; чл. 249, ал. 4, т. 2; чл. 310, ал. 5 и др.

¹³ Обнародван в ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г., в сила от 01.05.1968 г., последно изм. с Решение № 13 от 27.09.2022 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 79 от 4.10.2022 г.; Решение № 1 от 24.01.2023 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 10 от 31.01.2023 г.

¹⁴ Посочената нова разпоредба е въведена през 2013 г. и изключва вината относно деянието, осъществено от лице, пострадало от трафик на хора, в случаите, когато е било принудено да го осъществи в пряка връзка с това му качество.

¹⁵ Трафикът на хора е криминализиран и регламентиран в съответствие с международното и европейското законодателство в тази област. Разпоредбите на чл. 159а – чл. 159г са визирани в специален Раздел IX на Глава втора „Престъпления против личността“ от НК.

Наказателният закон въвежда изискванията на Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета (ОВ, L 101/1 от 15 април 2011 г.) – допълнителна разпоредба на § 6 към Закона за изменение и допълнение на НК (ЗИДНК), обнародвана в ДВ, бр. 84 от 2013 г.

¹⁶ Обнародван в ДВ, бр. 53 от 27.06.2014 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

¹⁷ Обнародван в ДВ, бр. 103 от 23.11.2004 г., в сила от 24.05.2005 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 80 от 24.09.2021 г.

- Закон за правната помощ (ЗПП)¹⁸;
- Закон за защита от домашното насилие (ЗЗДН)¹⁹;
- Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (ЗПФКПП)²⁰;
- Закон за борба с трафика на хора (ЗБТХ)²¹;
- Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (съкращавана като ЕКЗПЧОС или само ЕКПЧ), която е основополагащ акт и правен инструмент на Съвета на Европа. Представлява международен договор, подписан през 1950 г. и влязъл в сила през 1953 г. за страните учредителки на Съвета на Европа;
- Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание²²;
- Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие²³;
- Регламент (ЕС) № 606/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г. относно взаимното признаване на мерки за осигуряване на защита по граждански дела;
- Директива 2004/81/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи;
- Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета (ОВ, L 101/1 от 15 април 2011 г.);
- Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета и др. релевантни актове от европейското законодателство.

¹⁸ Обнародван в ДВ, бр. 79 от 4.10.2005 г., в сила от 1.01.2006 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 11 от 2.02.2023 г., в сила от 4.05.2023 г.

¹⁹ Заглавието е изменено – ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г. Законът е обнародван в ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. бр. 101 от 27.12.2019 г.

²⁰ Обнародван в ДВ, бр. 105 от 22.12.2006 г., в сила от 1.01.2007 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 63 от 4.08.2017 г., в сила от 5.11.2017 г.

²¹ Обнародван в ДВ, бр. 46 от 20.05.2003 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 81 от 15.10.2019 г.

Разпоредбата на чл. 25 от ЗБТХ предоставя статут на специална защита на пострадалите, които са изразили съгласието си да сътрудничат с компетентните органи за разкриване на извършителите на трафика. Закрилата се осъществява по време на цялостното провеждане на наказателното производство и включва удължен престой в приютите за жертви на трафик, както и разрешение за продължително пребиваване на територията на РБ относно пострадалите от трафика, които са граждани на трети държави – по реда на Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ – обнародван в ДВ, бр. 153 от 23.12.1998 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 8 от 25.01.2023 г.)

ЗБТХ предвижда установяването на Национална и местни комисии за борба с трафика на хора. Той съдържа множество мерки за превенция, защита и подпомагане на жертвите на трафик, вкл. създаването на приюти за временно настаняване и центрове за подкрепа и закрила относно пострадалите от трафика на хора.

²² Приета от ОС на ООН на 10.12.1984 г. Ратифицирана с Указ № 3384 на Държавния съвет от 9.10.1986 г. – ДВ, бр. 80 от 1986 г. В сила за България от 26.06.1987 г. Издадена от МВР, обн., бр. 42 от 3.06.1988 г., изм. и доп., бр. 19 от 24.02.1995 г.

²³ Ратифицирана със закон, приет от 41-вото Народно събрание на 2.11.2011 г. – ДВ, бр. 90 от 2011 г., с резерви по чл. 20, параграф 4, чл. 21, параграф 2, чл. 24, параграф 3 и декларация по чл. 37, параграф 2. Издадена от МВР, Обн., ДВ, бр. 33 от 27.04.2012 г., в сила за Република България от 1.04.2012 г.

Библиография

Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно Европейската заповед за защита.

Закон за Европейската заповед за защита (ЗЕЗЗ), Обн., ДВ, бр. 41 от 5.06.2015 г., в сила от 6.07.2015 г.; последно доп. ДВ, бр. 33 от 26.04.2016 г., в сила от 27.05.2016 г.

Конституция на Република България (КРБ), Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., последно изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18.12.2015 г.

Наказателно-процесуален кодекс (НПК), Обн., ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.; последно изм. и доп. ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

Недялкова, Е. (2020). Задължително назначаване на експертиза в наказателното производство. В: *Сборник доклади от научна конференция „Върховенство на правото – актуални проблеми“*. София: Нов български университет, 228–245.

SPECIFIC RIGHTS AND NEEDS FOR PROTECTION OF THE VICTIMS OF CRIME IN RELATION TO THEIR PARTICIPATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Elena Nedyalkova²⁴

Abstract: The article explores procedural remedies and measures for protecting the rights and legitimate interests of victims of crimes based on Bulgarian and international legislation. The possibility of issuing

an European protection order has been also analyzed.

Keywords: European protection order, criminal proceedings

²⁴ Chief Assist. Prof.; Ph.D.; Law Department of New Bulgarian University; e-mail: enedialkova@nbu.bg.

ЛИЦА, КОИТО МОГАТ ДА БЪДАТ ПОВЕРЕНИК, И ОСНОВАНИЯ ЗА ОТВОД НА ПОВЕРЕНИКА

Павел Смолички¹

Резюме: Правораздавателната система е призвана да обезпечи решаването на възникналите конфликти в обществото. Резултатите от дейността на тази система зависят до голяма степен от ефективното участие на гражданите, защитаващи личните си права и интереси по конкретните дела. Същевременно постоянното развитие на обществото прави необходима еволюцията на най-важния му социален регулатор – правото, чиито изменения съвсем естествено влияят на функционирането на самата правораздавателна система. Казаното обуславя извода, че доброто познаване на непрекъснато променящите се юридически правила определя в огромна степен пълноценното участие на гражданите в процеса.

Институтът на повереника съществува отдавна в българския наказателен процес и е заимстван от руското право. Въпреки това той е обект на сравнително по-малък изследователски интерес. Това положение би могло да се обясни, от една страна, с обстоятелството, че повереникът има спомагателна роля за осъществяването на фун-

кциите в наказателното производство. Също така участието на повереника в наказателния процес в голяма част от случаите е свързано и с реализирането на допълнителни, нетипични функции за наказателния процес – тези по предявяване и обосноваване на гражданския иск и по защитата по него. Самият факт на неговото неизменно съществуване в цялата история на наказателнопроцесуалното ни право обаче е показателен за съществената му роля при постигането на целите на наказателната политика на държавата и осигуряването на обществения интерес в тази връзка.

В настоящото изследване са посочени лицата, които могат да бъдат повереник съгласно българския наказателнопроцесуален закон. Изследвани са и основанията за отвод на повереника.

Ключови думи: повереник, пострадад, частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец, граждански ответник, адвокат, основания за отводи, наказателно производство, противоречиви интереси

¹ Доктор по право, главен асистент в Университета за национално и световно стопанство, ел. поща: p_smolichki@abv.bg.

1. Лица, които могат да бъдат повереник

1. Съгласно чл. 100, ал. 1 НПК частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец и гражданският ответник могат да упълномощават повереник. Когато частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец или гражданският ответник представи доказателства, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има повереник и интересите на правосъдието изискват това, съдът, който разглежда делото като първа инстанция, му назначава повереник (чл. 100, ал. 2 НПК).

Разпоредбата на чл. 100, ал. 3 НПК препраща съответно към правилата за защитника, уредени в чл. 91, 92 и 93 НПК. Съобразно чл. 91, ал. 1 НПК защитник на обвиняемия може да бъде лице, което упражнява адвокатска професия. Разпоредбата на чл. 91, ал. 2 НПК урежда, че защитник може да бъде и съпругът, възходящ или низходящ роднина на обвиняемия. От посоченото следва, че *лицата, които могат да бъдат повереник, са адвокат, съпруг, възходящ или низходящ роднина на лицето, което е претърпяло вреди от престъплението.*

Регламентирането на лицата, които могат да бъдат *защитници* в две отделни алинеи на чл. 91 НПК, а по силата на препращащата норма на чл. 100, ал. 3 НПК – *и повереници*, е довод за тяхното класифициране в *две основни групи – лица, които упражняват адвокатска професия, и лица в близки семейни отношения с представляваното лице.*

2. За първата група лица е необходимо да се отбележи, че за да бъде повереник, не е достатъчно процесуалният представител да е с юридическа квалификация, а освен това той следва да упражнява и адвокатска професия.

Разпоредбата на чл. 3 от Закона за адвокатурата (ЗА) посочва лицата, които могат да упражняват адвокатска професия – адвокат или адвокат от Европейския съюз, практикуващ самостоятелно или в сдружение по ЗА, положил клетва и вписан в регистъра на адвокатска колегия.

На първо място, за да бъде едно лице адвокат, то трябва да е дееспособен български гражданин или гражданин на Европейския съюз, на държава страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство или на Конфедерация Швейцария, да има завършено висше юридическо образование, придобита юридическа правоспособност по реда на глава четиринадесета от Закона за съдебната власт, както и да притежава необходимите нравствени и професионални качества за упражняването на адвокатска професия (арг. от чл. 4, ал. 1 ЗА). Необходимо е също така лицето да отговаря и на едно от следните три условия: да е положило предвидения в Закона за адвокатурата изпит, да притежава образователна и научна степен „доктор по право“ или да има юридически стаж повече от пет години (арг. от чл. 4, ал. 1 и чл. 6, ал. 3 ЗА).

На следващо място трябва да е положил клетва съгласно чл. 9 ЗА, както и да е приет и вписан в адвокатска колегия и Единния регистър на адвокатите при Висшия адвокатски съвет на Република България (арг. от чл. 6, ал. 1 и 2, чл. 9, ал. 1, 2 и 3 ЗА).

Съгласно чл. 5, ал. 1 ЗА адвокат не може да бъде осъденият като пълнолетен на лишаване от свобода за умишлено престъпление от общ характер или лице, поставено под запрещение или страдащо от душевна болест, която представлява трайна пречка за упражняване на адвокатската професия. Разпоредбата на чл. 5, ал. 2 ЗА предвижда, че не може да бъде вписано като адвокат лице, което е търговец; държавен служител; работи по трудово правоотношение, освен ако заема академична длъжност по правни науки във висше училище или научна организация; е освободено от длъжност съдия, прокурор или следовател при условията на чл. 129, ал. 3, т. 5 от Конституцията или е дисциплинарно уволнено от длъжност съдия по вписванията, държавен съдебен изпълнител, юрисконсулт, разследващ поли-

цай с висше юридическо образование и разследващ митнически инспектор, ако не са изтекли две години от датата на освобождаване от длъжност или е лишено от правоспособност като нотариус или частен съдебен изпълнител – за срока на лишаването. Разпоредбата на чл. 5, ал. 2 ЗА използва израза „не може да бъде вписано като адвокат лице“, т.е. не стипулира изрично основание за преустановяване на адвокатски права, ако някое от изброените основания се открие или възникне по-късно. Според чл. 22, ал. 1, т. 2 ЗА адвокатът се отписва от адвокатската колегия при наличие или настъпване на обстоятелство, което съставлява пречка по смисъла на чл. 5, т.е. и при наличието на обстоятелствата, уредени в ал. 2 на чл. 5 ЗА. Затова може да се направи извод, че *при евентуално вписване на лицето като адвокат, въпреки наличието на условие по чл. 5, ал. 2 ЗА, то може да упражнява адвокатска професия до надлежното му отписване. Така е и ако някое от обстоятелствата по чл. 5, ал. 2 ЗА настъпи след вписването на лицето като адвокат и продължи до неговото отписване*, например адвокатът започне да осъществява дейност като търговец или започне работа и по трудово правоотношение. Затова предлагам разпоредбата на чл. 5, ал. 2 ЗА да бъде формулирана така: „Не може да бъде вписано като адвокат и не може да упражнява адвокатска дейност лице, което...“. Друг случай, неуреден в чл. 5 ЗА, е когато лицето подлежи на отписване от адвокатската колегия и съответно губи статута на адвокат при налагане на дисциплинарно наказание лишаване от право да упражнява адвокатската професия (арг. от чл. 22, ал. 1, т. 3 вр. чл. 133, ал. 1, т. 4 и 5 ЗА).

За да бъде повереник, *не е достатъчно лицето да притежава статут на адвокат. Освен това е необходимо да не е преустановило временно упражняването на адвокатската професия*. Този извод следва от чл. 91, ал. 1 НПК, който поставя като условие лицето да упражнява адвокатска професия, а не само да е вписано като адвокат, за да може да встъпи в качеството на повереник. Друг е въпросът, че при временното преустановяване на упражняването на адвокатската професия лицето не губи статуса си на адвокат, тъй като съгласно чл. 23, ал. 1, изр. 2 ЗА адвокатът или адвокатът от Европейския съюз заплаща вноските към адвокатския съвет и Висшия адвокатски съвет, освен в случай на преустановяване поради болест. Затова и ал. 2 на същата разпоредба използва термина „възобновяване“ на упражняването на адвокатска професия след нейното временно преустановяване, а не израза „вписване“ на лицето като адвокат, тъй като то не губи статуса си на адвокат при временното преустановяване на упражняването на адвокатската професия. Лицето губи адвокатската си правоспособност само когато е отписано от адвокатската колегия.

Съгласно чл. 4, ал. 1 и ал. 2 ЗА лицето, което отговаря на всички изисквания за придобиване на професионалния статут на адвокат, но има юридически стаж по-малко от две години, може да упражнява дейност като младши адвокат. Това лице се вписва в регистъра на младшите адвокати към съответната адвокатска колегия и в Единния регистър на младшите адвокати при Висшия адвокатски съвет (арг. от чл. 20, ал. 7 и 8 ЗА). Разпоредбата на чл. 20, ал. 5 ЗА предвижда, че младшият адвокат притежава правата и задълженията на адвокат съобразно ограниченията, предвидени в ЗА. Тези лимити са посочени в ал. 6 на чл. 20 ЗА – младшият адвокат може да представлява и защитава страни по дела в районните съдилища и по същите дела в окръжните съдилища, а заедно с друг адвокат – и по първоинстанционни дела в окръжните съдилища.

Съгласно чл. 24, ал. 1 ЗА упражняването на адвокатска професия включва устни и писмени консултации и становища по въпроси на правото; изготвяне на всякакви книжа – молби, тълкувания, заявления, жалби и други, свързани с възложената от клиента работа; представителство на упълномощителите и подзащитните и защита на правата и законните им интереси пред органите на съдебната власт, административните органи и служби, както и пред физически и юридически лица. Съобразно чл. 24, ал. 2 ЗА пред Върховния касацио-

нен съд (ВКС) и Върховния административен съд (ВАС) страните могат да бъдат представявани и защитавани от адвокати или от адвокати от Европейския съюз с най-малко 5-годишен юридически стаж. Друг е въпросът, че адвокатите, които нямат право, поради липса на 5-годишен юридически стаж да представляват упълномощителите си пред ВКС и ВАС, също могат да извършват дейностите по чл. 24, ал. 1 ЗА. В този смисъл и младшите адвокати имат същите права, като обаче възможностите им за осъществяване на процесуално представителство са ограничени от разпоредбата на чл. 20, ал. 6 ЗА. Посочените ограничения в представителството пред съд, обвързани с наличието на определен юридически стаж, обуславят и по-ограничените възможности на съответните адвокати да извършват процесуално представителство като повереници.

На второ място, може да упражнява адвокатска професия и съответно да бъде повереник и лице, което има качеството на адвокат съгласно чуждестранно законодателство, но при спазване на предвидените в тази връзка условия съгласно Закона за адвокатурата.

Според чл. 10 ЗА гражданин на чужда държава, придобил адвокатска правоспособност съгласно законодателството на страната си, може да се яви пред органите на съдебната власт на Република България като защитник или повереник на гражданин на своята държава по определено дело заедно с български адвокат в случаите, когато това е предвидено в договор между българската и съответната чужда държава или на основата на взаимност, като предварително направи искане за това пред председателя на Висшия адвокатски съвет. Държавите, спрямо които има взаимност, се определят от министъра на правосъдието по искане на председателя на Висшия адвокатски съвет – чл. 10, ал. 2 ЗА. Чуждестранният адвокат подава молба до председателя на Висшия адвокатски съвет, в която посочва името на лицето, което ще представлява, номера на делото и пред кой орган на съдебната власт ще го представлява, името на българския адвокат, с който ще се яви, като прилага удостоверение за адвокатска правоспособност съгласно законодателството на своята държава, издадено преди не повече от три месеца. След положително решение на председателя на Висшия адвокатски съвет по отношение на молбата на чуждестранния адвокат, последният може да бъде допуснат *ad hoc* да осъществява процесуално представителство пред органите на съдебната власт на Република България като повереник на гражданин на своята държава по определено дело, но само заедно с български адвокат. В резултат на императивната разпоредба на чл. 3, ал. 2 ЗА, ако този чуждестранен адвокат не е положил клетва и не е вписан в адвокатска колегия в своята държава, той няма да може да упражнява адвокатска професия и респективно да бъде повереник съгласно българското право.

На трето място, повереник може да бъде и адвокат от Европейския съюз при спазване на специфичните условия по ЗА. Съгласно чл. 11, ал. 1 ЗА адвокат от Европейския съюз е гражданин на Европейския съюз, на държава страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария, придобил адвокатска правоспособност съгласно законодателството на някоя от тези държави. В резултат на императивната разпоредба на чл. 3, ал. 2 ЗА, ако този адвокат от Европейския съюз не е положил клетва и не е вписан в адвокатска колегия в съответната държава, той няма да може да упражнява адвокатска професия и респективно да бъде повереник съгласно българското право. В случаите, когато се изисква минимален стаж за осъществяване на процесуално представителство пред съд, адвокатът от Европейския съюз удостоверява наличието на такъв стаж. Според чл. 12 ЗА, когато по българското законодателство процесуалното представителство се осъществява задължително от адвокат, адвокатът от Европейския съюз може да предприема действия по процесуално представителство само съвместно с адвокат, вписан в регистрите на адвокатска колегия в Република България. Това означава, че с изключение на хипотезата на чл. 100, ал. 2 НПК адвокатът от Европейския съюз може да се

конституира като повереник по НПК напълно самостоятелно. Друго различие с възможностите за осъществяване на процесуално представителство от чуждестранен адвокат е, че адвокатът от Европейския съюз не е ограничен да осъществява процесуално представителство единствено на свои съграждани, но и на всички лица, които могат да имат повереник съгласно НПК. Освен това реализираното от адвоката от Европейския съюз процесуално представителство не е ограничено само пред органите на съдебната власт, но може да бъде осъществено и пред административни органи, т.е. пред всички разследващи органи (арг. от чл. 14 и чл. 19в ЗА). На основание чл. 13 ЗА временното или окончателното лишаване от правоспособност на адвокат от Европейския съюз от компетентния орган на държавата, в която той я е придобил, води до лишаването му от право да упражнява адвокатска професия и в Република България.

Необходимо е да се отбележи, че адвокатът от Европейския съюз може да упражнява адвокатска професия на територията на Република България при два режима – трайно и временно установяване. В първия случай адвокатът от Европейския съюз подава молба до Висшия адвокатски съвет за вписване в Единния регистър на чуждестранните адвокати. След извършено вписване в този регистър и регистъра на чуждестранните адвокати в адвокатската колегия, в която членува придружаващият адвокат, адвокатът от Европейския съюз може да упражнява адвокатска професия като трайно установен на територията на Република България. Адвокатът от Европейския съюз може и временно да упражнява адвокатска професия на територията на Република България, като за целта уведомява писмено съответния адвокатски съвет. Към уведомлението прилага документ, удостоверяващ адвокатска правоспособност в държавата, в която е придобита, издаден преди не повече от три месеца, доказателство за сключена застраховка по чл. 50 ЗА, документ за самоличност, както и писмено съгласие от адвокат от съответната адвокатска колегия, който ще придружава кандидата в случай на осъществяване на процесуално представителство. При изпълнение на посочените изисквания председателят на адвокатската колегия или определен от него член на адвокатския съвет издава незабавно на временно упражняващия адвокатска професия адвокат от Европейския съюз удостоверение за извършеното уведомяване по образец, утвърден от Висшия адвокатски съвет. От Закона за адвокатурата не става ясно до какъв период може да продължи това временно упражняване на адвокатска професия на територията на Република България.

Законът за адвокатурата урежда и две процедури за адвокати от Европейския съюз, които могат да придобият статут на адвокат съгласно законодателството на Република България и респективно да упражняват адвокатска професия без ограниченията, които иначе са приложими спрямо тях.

На първо място, трайно установеният адвокат от Европейския съюз може да се яви на приравнителен изпит по българско право. При успешно представяне на изпита адвокатът от Европейския съюз може да бъде вписан в адвокатска колегия към Висшия адвокатски съвет на Република България като адвокат и да практикува адвокатска професия съобразно правилата, относими и за лицата, придобили качеството адвокат съгласно българското законодателство.

Другата възможност, при която могат да отпаднат ограниченията, които се отнасят за адвоката от Европейския съюз, е той да е упражнявал действително и непрекъснато адвокатска професия на територията на Република България в срок от три години и да подаде заявление за вписване в адвокатска колегия към Висшия адвокатски съвет на Република България (арг. от чл. 19 ЗА). След надлежното вписване лицето упражнява адвокатска професия при условията, приложими за българските адвокати.

3. Втората група лица, които могат да бъдат повереници съгласно българското законодателство, са *лица в близки семейни отношения* с представляваното лице. НПК изброява изчерпателно тези лица – *съпруг, възходящ и низходящ роднина* (чл. 91, ал. 2 НПК).

От тази разпоредба е очевидно, че родството е само по права линия, а степените на родството не са ограничени. Затова е правилна съдебната практика, съгласно която „майката, бащата и съпругът на обвиняемия са от кръга на лицата, които по силата на чл. 91, ал. 2 НПК могат да участват в наказателното производство като техни защитници, включително и да обжалват постановените съдебни актове, нарушаващи правата им, независимо че нямат юридическо образование. При допускането им като такива трябва да се произнесе съответният орган, пред който делото е висящо (Опр.-104-2012-II н.о.; Опр.-125-2010-I н.о. Опр.-63-2010- II н.о.; Р-88-2009-I н.о.; Р-265-2010-II н.о.; Р-104-2012-II н.о.)“. Въз основа на изричната разпоредба на чл. 100, ал. 3 НПК тези изводи са напълно относими и към майката, бащата и съпруга на пострадалия, частния обвинител, частния тъжител, гражданския ищец или гражданския ответник.

В същото време роднини по сребрена линия на пострадалия, частния тъжител, частния обвинител, гражданския ищец и гражданския ответник не могат да се конституират като негови повереници. В този смисъл Опр.-54-1976-II н.о. потвърждава извода, че братята и сестрите на обвиняемия не могат да бъдат негови защитници. По същия начин следва да се приеме, че и братята, и сестрите на пострадалия, частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец и гражданският ответник също не могат да участват в производството като техни повереници.

В правната литература се посочва, че НПК не съдържа допълнителни изисквания към съпруга, възходящите или низходящите роднини, за да могат да осъществяват наказателно-процесуално представителство в резултат на упълномощаване². „Затова съответният орган не може да откаже назначаването на съпруг, възходящ или низходящ роднина, тъй като същият е с ниска правна култура, не е юрист по образование, неграмотен е или полуграмотен и т.н.“³. Правилно се предлага НПК да се допълни, като се поставят минимални изисквания за грамотност и дееспособност на съпруга, възходящ или низходящ роднина, които участват в наказателния процес...“⁴. В този смисъл в практиката на съдилищата правилно се приема, че процесуалното представителство може да бъде поверено на съпруг, възходящ или низходящ роднина, само ако образованието и културата му позволяват да изпълни задачата си (Р-322-1976-I н.о.). Вярно е, че според НПК съответният държавен орган има правомощие единствено да констатира качеството на съпруг, възходящ или низходящ роднина, както и надлежно извършеното упълномощаване, но не и да поставя допълнителни изисквания, каквито не фигурират в закона⁵. Затова е възможно тази практика да се определи като несъответна на кодекса, но от друга страна, тя е в пълна мяра целесъобразна.

В правната литература се поддържа също така, че във всички случаи на задължителна защита „съпругът, възходящ или низходящ роднина на обвиняемия могат да участват като упълномощени защитници, но само успоредно и *наред* с назначения адвокат“⁶. Налице са всички основания да се приеме, че това положение е относимо и спрямо повереника на частния тъжител, частния обвинител, гражданския ищец и гражданския ответник. След-

² Чинова, М. (2013). *Досъдебното производство по НПК*. София: Сиела, 183.

³ Пак там.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

ва да се отбележи, че в посоченото изброяване не присъства пострадалият, тъй като в НПК не е уреден случай на назначаване на повереник на пострадалия.

Възниква въпросът кое е наложило лица, които нямат правна квалификация, да могат да осъществяват процесуално представителство в една юридическа процедура, каквато е наказателната. Това очевидно е стремежът на законодателя да бъдат предоставени по-широки възможности на гражданите, бранещи лични права и законни интереси, в избора на лицата, на които желаят да поверят защитата си в наказателния процес⁷. „Идеята е в едно производство, резултатът от което може да се отрази върху ценности от особена значимост (животът, свободата и правата на обвиняемия), защитата да бъде възложена на лице, което единствено или поне в най-висока степен се ползва от доверието на обвиняемия. А доверието е изключително важна предпоставка за ефективността на защитата, за узнаване от защитника и на най-малките подробности, необходими за нейното резултатно осъществяване“⁸. Тези констатации в пълна мяра са важими и за упълномощаването на повереник.

В тази връзка може да се направи обобщен извод, че *лицата, които са в близки родствени или семейни отношения с представляваното лице, могат да встъпят в производството като повереници единствено в резултат на упълномощаване, но не и по назначение. Допускането им да участват в процеса се базира на доверието, което има пострадалият, частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец и гражданският ответник в тях, а и на предполагаемото желание те да спомогнат за защитата на правата и интересите на близките си.*

Дискусионна е обаче тезата дали доверието между упълномощител и повереник е достатъчна предпоставка за осъществяване на ефективна защита. В правната литература, когато се разглежда участието на съпруг, възходящ или низходящ роднина като защитник на обвиняемия, също се правят уговорки, че „друг е въпросът дали това лице ще участва като защитник наред с адвокат или самостоятелно. Това зависи от волята на обвиняемия по принцип, а също и от редица особености на конкретното дело, които могат да обосновават необходимостта от участието и на адвокат“⁹. По този начин се отчита, че в някои случаи правната квалификация на процесуалния представител е абсолютна предпоставка за осъществяването на ефективна защита на правната сфера на неговия упълномощител. От друга страна, при регламентирането на процесуалното представителство на частноправните субекти следва да се има предвид и публичният интерес. Затова като основания за отвод на повереника са уредени и хипотези, при които няма никакво значение доверието между представляван и неговия повереник – напр. чл. 91, ал. 3, т. 5 НПК. Общественият интерес изисква в производството да бъдат конституирани като представители лица, за които съществуват гаранции, че могат да обезпечат правата на упълномощителите си. Затова в случаите, когато публичният интерес налага задължително участие на повереник, той се назначава от държавния орган и е винаги лице, което упражнява адвокатска професия.

В правната литература вече е критикувана формулировката на чл. 91, ал. 2 НПК, според която „защитник може да бъде и съпругът, възходящ или низходящ роднина на обвиняемия“ (*бел. моя – П.С.*). Вярно е, че от езиковата редакция на тази разпоредба може да се направи извод, че повереник може да е само едно лице от посочената група лица¹⁰, но не е

⁷ В тази връзка вж. Трендафилова, Е. (1992). *Защитникът в наказателния процес на Република България*. София: Софи-Р, 6.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰ Всъщност от използвания съюз „и“ в изречението може да бъде направен извод и за известна акцесорност на процесуалното представителство, реализирано в наказателния процес от лица в близки семейни отношения с представляваното лице.

правилно „от една страна, законодателят да разширява кръга на възможните защитници, а едновременно с това самата редакция на текста да го ограничава. Необходимо е алтернативната частица *или* да отпадне и да се възприеме последователното изброяване на лицата, които могат да бъдат защитници“¹¹. За съжаление, и до момента тази законодателна неточност все още не е отстранена.

4. Българският НПК не съдържа *ограничение на броя на поверениците*, които едно лице може да упълномощи в наказателното производство. За разлика от това, чл. 137, ал. 1, изр. 2 НПК на Германия лимитира броя на защитниците до трима. Това разрешение е въведено в немската правна система, за да се противодейства на нарастващата през 70-те години на XX век тенденция в Германия обвиняеми по дела за тероризъм да упълномощават десет или повече защитници, което сериозно затруднява и значително забавя развитието и приключването на конкретните наказателни дела¹².

Тези мотиви за подобно разрешение не могат да се свързват и с повереника. В този смисъл е важно да се отбележат две обстоятелства. Първо, интерес за умишлено шиканиране на процеса може да е налице, но единствено при упълномощаването на повереник от гражданския ответник. Пострадалият, частният обвинител, частният тъжител и гражданският ищец при никакви обстоятелства нямат интерес от подобно бавене на процеса. Второ, всякакви възможности за забавяне на производството, предизвикани от значителния брой на процесуалните представители, могат да бъдат напълно елиминирани посредством регламентирането на специфични правила в тази връзка – например установяване на лимитирано време за задаване на въпроси от всички процесуални представители; уреждане на възможност да се даде ход на делото и само когато един от множеството процесуални представители присъства и т.н. Затова напълно споделям изразеното становище, че въвеждането на подобно ограничение у нас не би било удачно¹³.

II. Основания за отвод на повереника

Преди да се изследват основанията за отвод, е необходимо да се уточнят някои *общии постановки*.

1. Правото на повереник е един от най-важните елементи на правото на защита на физическите и юридическите лица, които са претърпели вреди от престъплението. В този смисъл правото на повереник е едно диспозитивно субективно право и неговият носител притежава свободата да избере дали и кой да го представлява в процеса. Необходимо е да се има предвид обаче, че правото на повереник се реализира в производство, което има за цел разкриването на престъпленията, разобличаването на виновните и правилното прилагане на закона (арг. от чл. 1, ал. 1 НПК). Реализирането на тази непосредствена задача на наказателния процес способства за осигуряването на защитата от престъпни посегателства срещу Република България, срещу живота, свободата, честта, правата и законните интереси на гражданите, както и срещу правата и законните интереси на юридическите лица, и съдейства за предотвратяване на престъпленията и укрепване на законността (арг. от чл. 1, ал. 2 НПК). Именно основанията за отвод елиминират възможността процесуалният представител да попречи на разкриването на престъпленията или да не осъществи заради субективни фактори ефективна защита на правата и законните интереси на своите упълномощители.

¹¹ Трендафилова, Е. Цит. съч., 8.

¹² В тази връзка вж. Herrmann, J. (1978). Development and Reform of Criminal Procedure in the Republic of Germany. *The Comparative and International Law Journal of South Africa*, 195, цит. по Трендафилова, Е. Цит. съч., 7.

¹³ В тази връзка вж. пак там.

Това е постигнато посредством нормативното установяване на случаи, при които дадени лица, които по принцип имат право да бъдат повереници, не могат да изпълняват тази процесуална функция в конкретното наказателно производство – т.нар. основания за отводи.

Съобразно разпоредбата на чл. 100, ал. 3 НПК основанията за отвод на защитника се прилагат съответно и спрямо повереника. Тези основания са пет и са изброени изчерпателно в чл. 91, ал. 3 НПК. Както се посочва в правната литература, всички основания за отвод по общо правило се отнасят както за лицето, което упражнява адвокатска професия, така и за упълномощения съпруг, възходящ или низходящ роднина¹⁴.

2. Съгласно чл. 91, ал. 3, т. 1 НПК не може да бъде защитник, който е бил или е защитник и на друг обвиняем и защитата на единия противоречи на защитата на другия. Тази хипотеза, приложена съответно спрямо повереника, означава, че **не може да бъде повереник, който е бил или е повереник и на друг пострадал, частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец и граждански ответник и защитата на единия противоречи на защитата на другия.**

Това основание за отвод е въведено с цел ограничаване на възможността повереникът да материализира неефективна защита поради наличие на субективни фактори, които произтичат от връзката му с друго лице, бранещо личната си правна сфера в производството. Такава вероятност съществува, когато пострадалите, частните обвинители, частните тъжители, гражданските ищци и ответници имат противоречиви интереси. Освен това противоречие на интересите е налице и когато повереникът на гражданския ответник е упълномощен като повереник и от пострадал, частен обвинител, частен тъжител или граждански ищец. Всъщност хипотезите на противоречие между интересите на упълномощителите на повереника не могат да бъдат изброени изчерпателно и могат да възникнат във всеки момент от производството. Затова най-точно е обобщението, до което е стигнал Стефан Павлов, според когото въпросът дали са противоречиви интересите е винаги конкретен и следва да се решава винаги с оглед на конкретните обстоятелства¹⁵.

3. Възможно е дадено лице да не е встъпило в наказателното производство в качеството на повереник на лице, което е претърпяло вреди от престъплението, но въпреки това да е обвързан с неговата защита. Ако представляваните, респ. получилите съвети лица и упълномощителите на повереника имат противоречиви интереси, тяхното право на защита ще бъде накърнено. Затова съгласно чл. 91, ал. 3, т. 2 НПК **не може да бъде повереник този, който е представлявал или е давал съвети на друг пострадал, частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец и граждански ответник, ако защитата, която му се възлага, противоречи на защитата на другия пострадал, частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец и граждански ответник.**

4. Разпоредбата на чл. 91, ал. 3, т. 3 НПК установява, че не може да бъде защитник който е представлявал или е давал съвети на противната страна. С оглед на основанията за отвод на повереника това означава, че **не може да бъде повереник, който е представлявал или е давал съвети на противна на неговия упълномощител страна.**

На първо място, чл. 91, ал. 3, т. 3 НПК елиминира възможността повереникът да е бил прокурор или защитник по делото, когато това негово качество го категоризира като представител на противна на настоящия му упълномощител страна. По-конкретно, ако прокурорът е предявил граждански иск по реда на чл. 51 НПК и впоследствие промени професионалната си реализация на адвокат, няма да може да бъде повереник на гражданския ответник. Защитникът на обвиняемия, спрямо когото делото е прекратено или срещу него

¹⁴ Чинова, М. Цит. съч., 184.

¹⁵ В тази връзка вж. Павлов, Ст. (1981). Преглед на практиката на ВС за 1980 г. *Правна мисъл*, бр. 2, 86–92.

има влязла в сила присъда, няма да може да участва в качеството на повереник на частния обвинител, частния тъжител и гражданския ищец.

От друга страна, кръгът от лица, които могат да ползват услугите на повереник в наказателния процес, е доста широк и хетерогенен – това са пострадали, частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец и граждански ответник. Затова чл. 91, ал. 3, т. 3 НПК включва множество комбинации на процесуално представителство в тази връзка.

Така гражданският ищец и гражданският ответник не могат да имат един и същ повереник. Частният обвинител и частният тъжител също не могат да се представляват от процесуалния представител на гражданския ответник.

Накрая следва да се отбележи, че не е необходимо повереникът да е участвал в някое от гореизброените процесуални качества, но е напълно достатъчно да е давал съвети на противна страна, за да е налице основанието за отвод по чл. 91, ал. 3, т. 3 НПК.

5. При съответното прилагане на чл. 91, ал. 3, т. 4 НПК може да бъде направен извод, че **не може да бъде повереник, който е участвал в производството в друго процесуално качество.**

Основанието за отвод по чл. 91, ал. 3, т. 4 НПК в известна степен ограничава необосновано правото на защита на лицето, претърпяло вреди от престъплението. В тази връзка е реална хипотезата, когато спрямо определен обвиняем делото се прекратява, а в същото време са налице известни обстоятелства, които да му позволят да се конституира в друго процесуално качество и да има повереник. Съгласно чл. 91, ал. 3, т. 4 НПК обаче неговият защитник няма да може да продължи да го представлява в производството като повереник. Затова предлагам *de lege ferenda* разпоредбата на чл. 91, ал. 3, т. 4 НПК да се редактира така: **Не може да бъде защитник, който е участвал в производството в друго процесуално качество, освен ако не се касае за осъществяване на процесуално представителство на едно и също лице в различно процесуално качество.** Освен това в правната литература вече е изразено становище, че не всяко друго процесуално качество предпоставя противоречие с конкретната функция на процесуално представителство и затова чл. 91, ал. 1, т. 4 НПК ограничава необосновано правото на защита на съответния частноправен субект, бранещ лични права и законни интереси в производството¹⁶.

6. Съгласно чл. 91, ал. 1, т. 5 НПК **не може да бъде повереник, който е съпруг, роднина по права линия без ограничение, по сребрена линия до четвърта степен или по сватовство до трета степен на съдия, съдебен заседател, прокурор, или разследващ орган по делото.** Това основание за отвод е въведено, за да се минимизират възможностите за злоупотреби във връзка с решаването на делата. В тази връзка винаги ще съществува съмнение за правилността на съдебния акт, ако в производството например повереникът на частния тъжител е съпруг на съдията и т.н. Дори и посочените в чл. 91, ал. 1, т. 5 НПК лица да са с безукорен морал, заради близките им родствени и семейни връзки винаги съществува вероятност тяхното вътрешно убеждение да бъде повлияно от тази близост. Това от своя страна обуславя противоречие с основен принцип на наказателния процес, регламентиран в чл. 14 НПК – вземане от органите на наказателното производство на решения по вътрешно убеждение. За повереника не съществува разпоредба, аналогична на чл. 98, ал. 1 НПК, според която той да е длъжен в дейността си да се ръководи от вътрешното си убеждение, основано на доказателствата по делото и закона. Въпреки това считам, че такава задължение съществува и за повереника, тъй като обратното би било в противовес с целите и задачите на наказателния процес. По този начин основанието по чл. 91, ал. 1, т. 5 НПК е и гаранция за правилното развитие на наказателното производство и осъществяването на неговите задачи¹⁷.

¹⁶ В тази връзка вж. Трендафилова, Е. Цит. съч., 18–19.

¹⁷ Пак там, 20.

Библиография

- Павлов, Ст. (1981). Преглед на практиката на ВС за 1980 г. *Правна мисъл*, бр. 2, 86–92.
- Трендафилова, Е. (1992). *Защитникът в наказателния процес на Република България*.
София: Софи-Р.
- Чинова, М. (2013). *Досъдебното производство по НПК*. София: Сиела.
- Herrmann, J. (1978). Development and Reform of Criminal Procedure in the Republic of Germany. *The Comparative and International Law Journal of South Africa*, Vol. 11, 195.

PERSONS WHO MAY ACT AS ATTORNEY AND GROUNDS FOR IMPEACHMENT OF THE ATTORNEY

Pavel Smolichki¹⁸

Abstract: The judicial system is called upon to ensure the resolution of conflicts in society. The results of this system depend to a large extent on the effective participation of citizens defending their personal rights and interests in specific cases. At the same time, the constant development of society requires the evolution of its most important social regulator – the law, whose changes quite naturally affect the functioning of the judicial system itself. This leads to the conclusion that a good knowledge of the ever-changing legal framework is a prerequisite for citizens' full participation in the process.

The institution of the attorney has long existed in Bulgarian criminal procedure and has been adopted from Russian law. However, it is a subject of relatively low research interest. This could be explained, on the one hand, by the fact that the attorney performs an auxiliary role in the performance of func-

tions in criminal proceedings. Also, the participation of the attorney in the criminal proceedings in a large number of cases is related to the implementation of additional, atypical functions for the criminal proceedings – those of bringing and substantiating the civil action and its defence. However, the very fact of its invariable existence throughout the history of our criminal procedure law is indicative of its essential role in achieving the objectives of the state's criminal policy and ensuring the public interest in this respect.

The present study identifies the persons who may be attorneys under Bulgarian criminal procedure law. The grounds for dismissal of the attorney are also examined.

Keywords: attorney, victim, private prosecutor, private complainant, civil plaintiff, civil defendant, lawyer, grounds for disqualification, criminal proceedings, conflicting interests

¹⁸ Doctor of Law, Chief assistant professor at the University of National and World Economy (UNWE), e-mail: p_smolichki@abv.bg.

КАКЪВ Е КОНСТИТУЦИОНОСЪОБРАЗНИЯТ СРОК, В КОЙТО ПРЕЗИДЕНТЪТ СЛЕДВА ДА ВЪЗЛОЖИ ПРОУЧВАТЕЛЕН МАНДАТ НА КАНДИДАТ ЗА МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ ЗА СЪСТАВЯНЕ НА ПРАВИТЕЛСТВО

Петър Славов¹

Резюме: Статията разглежда особено актуалния казус със забавянето на връчването на проучвателен мандат по чл. 99 от страна на президента на Републиката. Последният не е обвързан със задължителен краен срок, в който той следва да упражни това свое конституционно правомощие, както например е длъжен да свика новозбраното Народно събрание най-късно в едномесечен срок от провеждането на изборите според действащата Конституция на РБ.

Казусът е особено интересен и защото липсва практика на Конституционния съд (КС) по прилагането на тази разпоредба досежно крайния срок за връчване на проучвателния мандат, като същевременно е налице достатъчна практика по приложе-

нието на останалите разпоредби на чл. 99 и сроковете, които текат след връчването на т.нар. „първи мандат“ (т.нар. парламентарна рулетка). Макар и тук да има празноти в уредбата в основния ни закон, КС приема, че забавяне отвъд „разумния срок“ е конституционно недопустимо. Именно приложимостта на подобен „разумен срок“ и по отношение на срока за връчване на първия проучвателен мандат ще бъде анализирана в контекста на цялостната конституционна уредба на формиране на редовно правителство по чл. 99, но също и на духа на Конституцията на държава с парламентарно управление.

Ключови думи: проучвателен мандат, срок за връчване, редовно правителство

I. Цели на изследването и празнота на уредбата относно срока за връчване на проучвателен мандат по чл. 99 от основния закон

Конституционната уредба на реда за възлагане на мандат на кандидат от първата или втората по численост парламентарна група да състави правителство, а при неуспех – на ня-

¹ Адвокат Петър Славов е юрист и икономист по образование, докторант в НБУ по конституционно право, член на Висшия адвокатски съвет със съвещателен глас, народен представител в 43-тото Народно събрание, ел. поща: peter_slavov@vladikinslavov.com.

коя от следващите парламентарни групи, е разписана доста пестеливо в чл. 99 от Конституцията на РБ.²

В едва седем алинеи е дадена общата рамка на множеството възможни варианти при потенциалните опити за формиране на редовно правителство от парламентарните групи, като включително са посочени и срокове за реализиране на тези техни правомощия с оглед на приключването на процедурите в разумен срок.

При успешно изпълнен проучвателен мандат логично следва предложение на президента до Народното събрание да избере предложени кандидат за министър-председател и предложените от него структура и състав на Министерския съвет, като при положително решение на парламента новоизбраното редовно правителство може да започне своята работа.

Проблемите при приложението на разпоредбите на чл. 99 от основния ни закон започват при неуспех на съответния кандидат да изпълни възложения му проучвателен мандат, след което, ако последват неуспешно реализирани мандати и от втората по численост и някоя следваща парламентарна група, следва разпускане на Народното събрание и насрочване на предсрочни парламентарни избори.

След проведените на три пъти парламентарни избори през 2021 г. и още едни предсрочни през 2022 г., т.е. в рамките на по-малко от година и половина българските граждани четири пъти следваше да ходят до урните и да упражнят правото си на глас за избиране на народни представители, е разбираема предпазливостта, с която президентската институция подхожда при започването на процедурата по чл. 99 в 48-ото Народно събрание. Защото веднъж започната, тя не може повече да бъде спряна и следва рано или късно да приключи или с избор на редовно правителство, или с ново разпускане на парламента и насрочване на предсрочни избори за 49-ото Народно събрание. Очевидно е, че не е никак без значение при евентуален неуспех на реализирането на мандат за съставяне на редовно правителство (и с оглед на малката вероятност изначално за такъв успех при сериозното противопоставяне между политическите сили) в кой момент ще бъде изчерпана процедурата и ще бъдат насрочени следващите предсрочни парламентарни избори. Защото в навечерието на зимния сезон и при натрупаната умора в обществото от четири поредни избора, при неприет Закон за държавния бюджет за 2023 г., нови предсрочни избори да бъдат насрочени за разгара на зимата ще бъде не само затормозяващо за участниците в изборния процес, но и за избирателите, като всичко това би могло да доведе до поредния тъжен рекорд – най-ниската избирателна активност на избори за парламент след промените от 1989 г. насам.

И макар горните основания да имат своята тежест, те в никакъв случай не могат да derogират основните принципи, залегнали в българската Конституция, а именно – на държава с парламентарно управление, в която изпълнителната власт се избира от Народното събрание и само по изключение и за кратък период от време (т.нар. „преходен период“ между две редовни правителства) е допустимо назначаване на изпълнителната власт от президента на Републиката под формата на служебно правителство.

През последната година и половина обаче имаме 11 месеца управление на служебни кабинети – на Стефан Янев и Гълъб Донев³ – срок, надвишаващ значително 7-те месеца на управление на кабинета „Петков“, излъчен от 47-ото Народно събрание. И този период на управление на служебни правителства продължава да се увеличава, предвид слабите изгледи за успешно избиране на редовно правителство от 48-ия парламент.

² Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18.12.2015 г.

³ Сроковете в настоящата статия са към 10.11.2022 г., когато последната е завършена.

И така, както пише проф. Е. Друмева, която неслучайно определя процедурата по чл. 99 като „тромава и сложна“: „Процедурата протича в няколко последователни фази. При цялата ѝ сложност водеща роля има парламентът, т.е. Народното събрание; то има решаващата дума при образуването на правителството, както се полага в една парламентарна държава. Началото на процедурата се поставя от президента на Републиката. Той започва консултации с парламентарните групи в новоизбраното Народно събрание, последвани от т.нар. проучвателен мандат“⁴.

В случая е видно, че на въпросните консултации по чл. 99, ал. 1 с парламентарно представените политически партии не се придава дотам голяма тежест, като тяхната функция по-скоро е политическа и цели да създаде обстановка на опознаване, сътрудничество и диалог между народните представители и техните формации. Още повече, през годините традиционно консултациите се провеждат в рамките на няколко дни, след което президентът пристъпва към връчването на първия мандат. Едва след неговото връчване основният ни закон разписва конкретни срокове, в които следва да се упражнят предоставените от Конституцията правомощия – кандидатът на най-голямата парламентарна група има 7-дневен срок за реализация на мандата, след което той или предлага структура и състав на Министерския съвет, или следва да върне проучвателния мандат като неизпълнен на държавния глава. Същото се прилага и по отношение на кандидата на втората по численост парламентарна група, като и той разполага със 7-дневен срок за реализацията на мандата. Тук обаче следва да се отбележи, че в основния закон отново липсва срок, в който последният следва да бъде връчен на кандидата на втората по численост парламентарна група – налице е само преклузивен срок за неговата реализация. По подобен начин стоят нещата и с връчването на последния трети мандат, като тук е налице една особеност в основния ни закон, а именно – че той се връчва не на кандидат за министър-председател, а на някоя от следващите парламентарни групи.

Както подчертава проф. Е. Друмева: „Но ако в 7-дневния срок кандидатът за министър-председател на втората по численост парламентарна група не успее да направи предложение, тогава президентът, в следващ 7-дневен срок, възлага на някоя следваща парламентарна група да посочи кандидат за министър-председател. В този случай президентът не е обвързан тази група да бъде непременно третата по численост парламентарна група. Тук вече се предпоставя пролиферация на политическите сили; налице е значително забавяне в процеса по съставяне на правителство, което оправдава това финално ускоряване на проучвателния мандат. В този случай президентът е свободен да извърши преценка на коя парламентарна група да възложи посочването на кандидат за министър-председател“⁵.

С други думи, макар конституционният законодател да е предоставил доста по-голяма свобода на държавния глава при избора на кого измежду останалите парламентарно представени политически формации да връчи последния трети мандат, той все пак е разписал крайни преклузивни срокове, с изтичането на които процедурата следва да завърши, и при неуспешен мандат да се премине към разпускане на действащото Народно събрание и насрочване на предсрочни парламентарни избори. С други думи – едно допълнително неоправдано протакане на края на процедурата би било не само нежелано от гледна точка на конституционния законотворец, но дори би се явило и противоконституционно при неспазване на заложените в чл. 99, ал. 3, 4 и 5 срокове.

⁴ Друмева, Ем. (2008). *Конституционно право*. Трето допълнено и преработено издание. София: Сиела, 532.

⁵ Пак там, 533–534.

II. Прилики и отлики между процедурата по връчване и сроковете за това на първия и втория проучвателен мандат

Характерно за процедурите по връчване на първия и – при неуспех на кандидата за министър-председател да предложи структура и състав на МС – на втория проучвателен мандат е строгата последователност на тяхното връчване. Президентът е обвързан от разпоредбите на чл. 99, ал. 2 първоначално да връчи мандат за съставяне на правителство на кандидат, излъчен от най-голямата парламентарна група, и едва при негов неуспех той може да връчи на втората по численост група. Същевременно и в първия, и във втория случай не е налице императивен срок, в който държавният глава да следва да връчи първия или втория мандат – срокове обаче са налице по отношение на времето, в което кандидатите могат да ги задържат, преди да представят своя проектокабинет, респективно – да върнат мандата нереализиран⁶. А именно – както кандидатът, получил първия проучвателен мандат, така и при негов неуспех – кандидатът на втората по големина парламентарна група, разполагат със 7 дни да предложат своите проектокабинети.

С други думи, процедурите по връчване на първия и втория мандат, от една страна, доста си приличат, за разлика от разписаното в чл. 99, ал. 3 от Конституцията по отношение на третия проучвателен мандат.

III. Особенности по отношение на сроковете за връчването на първия и втория мандат, от една страна, и третия мандат – от друга

Както вече стана дума по-горе, процедурата по връчване на третия проучвателен мандат е сходна с тази за предходните два, като особеността тук е нейният „двуфазен“ характер, а именно – мандатът не се връчва на конкретен кандидат за министър-председател, а на някоя от следващите парламентарни групи. Последната следва първо да посочи кандидат за премиер-министър, който от своя страна по общия ред ще има възможност да предложи свой проектокабинет.

В този случай обаче кога и в какъв срок тази „следваща“ парламентарна група ще получи мандата, е посочено в чл. 99, ал. 3 от Конституцията, а само преценката по отношение на „титуляря“ на мандата е предоставена на президента, който, както сочи проф. Ст. Стойчев, „осъществява важни функции при съставянето на правителство. Решаващ фактор е парламентът“⁷ обаче.

Продължение на тази теза в контекста на сроковете, в които се развива връчването на мандатите, и периода за тяхната реализация намираме в практиката на Конституционния съд, като последният употребява термина „разумен срок“ по отношение на времевите периоди по чл. 99 от основния закон, за които няма изрично посочен срок.

Пределите на „срока“ за връчване на мандат от страна на президента и особено по отношение на третия мандат са подробно разгледани в мотивите по конституционно дело № 30 от 1992 г. и следва да се тълкуват в контекста на конкретната ситуация – например не би следвало да бъде пречка изчакването с няколко дни и дори седмици, преди да бъде връчен първият или вторият мандат, и с оглед на все още високата степен на вероятност първата или втората по численост парламентарна група да го реализира и да има нужда от повече

⁶ Така например през 2014 г. минава близо месец, преди да бъде връчен първият проучвателен мандат за съставяне на правителство, който все пак е успешно реализиран от кабинет на ГЕРБ и Реформаторския блок, подкрепян от формацията „Патриотичен фронт“ и партията АБВ. Сходна по отношение на срока е и ситуацията след изборите за 48-ото Народно събрание.

⁷ Стойчев, Ст. (2002). *Конституционно право*. София: Сиела, 508–509.

време за консултации и търсене на възможни коалиционни партньори за това. Що се отнася обаче до връчването на третия мандат при неуспех на предходните, забавяне там е допустимо само в рамките дни, например ако в същото време парламентът финализира приемането на законопроекта за държавния бюджет за следващата година и незабавното прекратяване на правомощията му би оставило страната без действащ ЗДБ с всички негативни последици от това.

От друга страна, задържането на последния трети мандат за срок, по-дълъг от седмодневния по чл. 99, ал. 3, в който служебното правителство например да реализира редица назначения на ръководни длъжности в изпълнителните агенции, очевидно не представлява „разумен срок“ и е недопустимо с оглед и посоченото в разпоредбата, тъй като, както изяснихме по-горе, функциите на служебния кабинет са с преходен характер и времевото ограничение за работата му не предполага разгръщане на мащабна кадрова политика.

В този смисъл е и посоченото от Конституционния съд в негово решение № 20 от 1992 г., а именно: „Значимостта на разглеждания момент, който настъпва след два неуспешни опита за образуване на правителство, произтича от още едно конституционно изискване. И то се намира в разпоредбата на ал. 3 на чл. 99 и се състои в предвиждането на 7-дневен срок, в който президентът е длъжен да възложи на някоя от следващите парламентарни групи да посочи кандидат за министър-председател. За разлика от първите два тура, в които президентът не е обвързан със срок, в който трябва да възложи проучвателния мандат, по-нататък се предвижда ускоряване на процедурата, тъй като периодът, в който не може да бъде съставено ново правителство (и действа служебно правителство или правителство, което е подало оставка), може да се окаже прекомерно дълъг“.

IV. В заключение

В заключение следва да се подчертае, че липсата на конкретен срок за връчване на проучвателен мандат по чл. 99 от Конституцията по отношение на първия или втория мандат не означава възможност за безконечно забавяне на процедурата по усмотрение на държавния глава, в чието правомощие, но и задължение е да връчи мандат за съставяне на правителство. Той следва да направи това в разумен срок, съответстващ на духа на Конституцията, на обществените очаквания за формиране на редовно правителство и конкретната фактическа обстановка, респективно – възможностите за преодоляване на евентуалните затруднения за създаване на редовен кабинет.

Ясно разписаните като цяло срокове за извършване на самото проучване и връщане на мандата, било то реализиран или не, сочат, че конституционният законодател е предвидил процедурата по чл. 99 да се развива в разумни срокове. Същите изводи откриваме и в мотивите на Конституционния съд в Решение № 20 от 1992 г. по к.д. № 30/1992 г., където отново акцентът е поставен върху „разумността“ на сроковете, в които държавният глава провежда консултациите и връчва мандат за съставяне на правителство (вж. раздел III, накрая).

Горните изводи кореспондират и с анализ на цялостната уредба по свикване и конституиране на новоизбрано народно събрание с оглед вкл. и излъчването на редовно правителство – например посочения в чл. 75 едномесечен срок от избирането му, в който новият парламент следва да бъде свикан от президента, като неспазването на срока може да бъде преодоляно по инициатива на 1/5 от народните представители.

С други думи, конституционният законодател, като не е разписал императивен срок за провеждане на консултации и връчване на проучвателния първи и втори мандат, е дал достатъчно свобода за вариране в разумни граници със сроковете за връчването им за съставяне на правителство, но това в никакъв случай не бива да се тълкува като неограничена

дискреция в патримониума на държавния глава, дали и кога да връчи мандат. Да се приеме противното, би означавало да се създаде предпоставка за заобикаляне на основен принцип в българската Конституция – а именно, че Република България е република с парламентарно управление, и да се позволи страната да остане неограничено дълъг срок без легитимно избрано редовно правителство от парламента, като същевременно се управлява от краткосрочен по дефиниция служебен кабинет, назначен от президента.

Независимо че избирането на такова правителство може да е съпроводено с редица трудности, включително и провеждане на поредица от предсрочни парламентарни избори, усилията следва да бъдат именно в тази посока, а не в посока търсене на варианти за изкуствено удължаване на живота на един служебен кабинет, който по дефиниция е с ограничени времеви правомощия⁸ и с основна задача провеждане на честни предсрочни избори за Народно събрание, за да може страната да получи легитимно народно представителство, а то от своя страна да излъчи дългосрочно управление.

Библиография

ДВ, бр. 2 от 2011 г.

ДВ, бр. 58 от 2021 г.

ДВ, бр. 15 от 2022 г.

Друмев, Ем. (2008). *Конституционно право*. Трето допълнено и преработено издание. София: Сиела.

Конституция на Република България (Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г.; изм. и доп., ДВ, бр. 18 от 25.02.2005 г., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр. 78 от 26.09.2006 г. – Решение № 7 на Конституционния съд от 2006 г., бр. 12 от 6.02.2007 г., изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18 декември 2015 г.).

Правилник за организацията и дейността на 43-тото и 47-ото Народно събрание.

Решение № 20 от 1992 г. по к.д. № 30/1992 г.

Решение № 8 от 1993 г. по к.д. № 5/1993 г.

Решение № 1 от 2009 г. по к.д. № 5/2009 г.

Решение № 4 от 4.05.2011 г. по к.д.4/2011 г.

Решение № 12 от 27.09.2022 г. на КС на РБ по к. д. № 7/2022 г.

Стойчев, Ст. (2002). *Конституционно право*. София: Сиела.

⁸ Вж. Решение № 20 на Конституционния съд от 1992 г. по к.д. № 30/1992 г.: „Прието е да се счита, че компетентността на служебното правителство е ограничена по време и цел. От самия конституционен текст следва, че то има временен характер“.

WHAT IS THE DEADLINE IN ACCORDANCE WITH THE CONSTITUTION BY WHICH THE PRESIDENT MUST APPOINT TO A PRIME-MINISTER CANDIDATE A MANDATE FOR FORMATION OF A REGULAR GOVERNMENT

Peter Slavov⁹

Abstract: This article provides an analysis of case with the possible delay of the deadline within which the President of the Republic is obliged to appoint a mandate for formation of a Government as to art. 99. There is no explicit deadline in the Constitution, by which the latter must appoint the mandate, as e.g. he is obliged by art. 75 to convene the newly elected Parliament within 1-month-term.

The case is especially important as there is no practice of the Constitutional Court on this matter, while there are quite a few rulings on the other aspects of art. 99 and the applicable terms after the first mandate has been appointed.

While there are also some gaps in the constitutional framework, the Constitutional Court has adopted the term “reasonable term”, beyond which any delay shall be in contradiction with the Constitution. Precisely this “reasonability” in the context of appointing the first mandate will be analysed, in the context of the entire constitutional regulation of art. 99 for forming a regular Government but also in the spirit of a parliamentary Republic.

Keywords: research mandate, deadline for appointing the first mandate, regular Government

⁹ Peter Slavov, LL.M, MSc. is a PhD student in Constitutional Law at New Bulgarian University, a counselling member of the Supreme Bar Council, MP in the 43rd National Assembly, e-mail: peter_slavov@vladikinslavov.com.

УНИВЕРСАЛНО ПРИНУДИТЕЛНО ИЗПЪЛНЕНИЕ ВЪРХУ ДРУЖЕСТВЕН ДЯЛ

Николай Павлевчев¹

Резюме: Актуалната правна уредба на ООД предвижда принципна винкулираност на дяловете, в която хипотеза принудителното им отчуждаване е поначало изключено, защото не може да се осигури съгласието на дружеството за приемане на нов член. В хипотеза на несъстоятелност участието следва да се прекрати (чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ). Същевременно конкурсният законодател урежда способ за уни-

версално принудително изпълнение върху дружествен дял (чл. 718, ал. 2 ТЗ). Настоящото изследване съпоставя уредбата на прекратяването на участието с уредбата на универсалното принудително изпълнение върху дял, за да достигне до извода, че последното *de lege lata* не е възможно.

Ключови думи: дружествен дял, несъстоятелност, ООД, прекратяване на участие, универсално принудително изпълнение

I. Въведение

Дружеството с ограничена отговорност е най-разпространената дружествена форма в страната. Практически най-често именно по отношение на ООД възниква въпросът относно съдбата на членственото правоотношение на несъстоятелния длъжник в дружеството. Това е и причината практиката да изобилства по поставения въпрос с противоречиви становища. Същевременно теорията не отделя необходимото внимание, за да даде недвусмислен отговор на въпроса.

Съдружници в ООД могат да бъдат както физически, така и юридически лица, в т.ч. търговски дружества. По отношение на физическите лица може да се открие първично производство по несъстоятелност, когато те притежават търговско качество на някое от основанията, предвидени в чл. 1, ал. 1 или ал. 3 ТЗ, както и производно производство по несъстоятелност, когато те са обявени в несъстоятелност като неограничено отговорни съдружници. Търговските дружества са по дефиниция търговци, поради което спрямо тях може да се открие производство по несъстоятелност.

Интензитетът на задължението на лично участие на съдружника в ООД е по-нисък в сравнение с персоналните дружества. Ето защо законодателят не свързва прекратяването на участието на индивидуалния съдружник с прекратяване на дружеството. Несъстоятелността на съдружник обаче е предвидена като основание за прекратяване на участието в ООД, като релевантната разпоредба се съдържа в чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ.

¹ Докторант по гражданско и семейно право, хоноруван асистент, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Юридически факултет, ел. поща: pavlevchev.n@gmail.com.

II. Исторически анализ

1. Уредбата в отменения Търговски закон

Преди ликвидирането на търговското право правната регламентация на ООД не се е съдържала в ТЗ (отм.), а в отделен закон, приет няколко години по-късно – Закон за дружествата с ограничена отговорност, утвърден с Указ № 88 от 4 май 1924 г., който с дребни изключения представлява превод на тогава действалия австрийски закон.² От чисто систематическа гледна точка този закон не урежда подобно на сегашния каталог основанията, водещи до прекратяване на участието в ООД. В правната доктрина като основания за изгубване на членството са се сочили три групи обстоятелства – изключването, амортизирането и отчуждаването на дружествения дял.³

В дружествения договор било допустимо предвиждането на допълнителни условия за отчуждаване на дружествения дял на трето лице. Следователно възприета е била концепцията за *договорното винкулиране на дружествените дялове*.⁴ Законодателят е отчел, че винкулирането е от естество да наруши свободата на сдружаване, поради което е била предвидена възможността изплатилият вноска си съдружник да може да иска от съда решение да отчужди винкулирания си дял – арг. от чл. 95 ЗДОО (отм.).

Несъстоятелността на съдружник не се е сочила като основание за прекратяване на участието в ООД по ЗДОО (отм.). Уреждането на отношенията по повод осребряването в конкурсното производство на дружествения дял по ЗДОО (отм.) следва да се е осъществявало чрез принудителната му продажба. ЗДОО (отм.) е предвиждал принудително отчуждаване на дружествения дял. На първо място, в хипотезата, в която съдружник е бил изключван, ако не може да се стигне до доброволна продажба на освободения дял, се провеждал публичен търг, организиран от съдебния пристав. Продажбата придобивала задължителна сила, само ако дружеството даде съгласие за прехвърляне на дружествения дял върху приобретателя. Това съгласие се считало за дадено, ако наддавачът, на когото този дял е възложен, не е бил уведомен за отказването на съгласието в продължение на една седмица от извършване на продажбата – арг. от чл. 81 ЗДОО (отм.).

Ако винкулиран дружествен дял трябва да бъде продаден по принудителен ред, е било необходимо извършването на следните действия – първо, извършване на оценката и съобщаването ѝ (ведно с обявената продажба) на дружеството и на вискателя. В такъв случай, ако в продължение на 14 дни от известяване на дружеството делът не може да бъде продаден поне за първоначалната цена на купувача, допуснат от дружеството, продажбата се извършва по общите правила на закона за гражданското съдопроизводство, без да е необходимо съгласието на дружеството за прехвърлянето на дружествения дял – арг. от чл. 94 ЗДОО (отм.).

2. Уредбата с Указ № 56 за стопанската дейност

Следва да се приеме, че в Указ № 56 за стопанската дейност (отм.) и правилника за неговото прилагане разрешенията, касаещи разглежданата хипотеза, са същите, но със съществени различия, произтичащи от концепцията за интензифициране на персоналия

² Иванов, Г. (1938). *Търговско право (лекции)*. Варна, 125.

³ Василев, Л. (1948). *Стопански и кооперативни закони със систематичен анализ на юриспруденцията*. София: Издателство при Общ фонд за подпомагане на студентите от висшите учебни заведения в България, № 92, 716.

⁴ Кацаров, К. (1990). *Систематичен курс по българско търговско право*. Четвърто фототипно издание. София: Държавна печатница „Георги Димитров“, 317.

елемент във фирмата с ограничена отговорност. Не е налице каталог на основанията за прекратяване на участието във фирмата с ограничена отговорност. Дружествените дялове са били прехвърляеми, в т.ч. и на нов член [арг. от чл. 47, ал. 2, т. 2 УСД (отм.)]. Следователно прехвърлянето и изключването са били основания за прекратяване на участието. **От цитираните разпоредби е видно и че е налице отстъпление от концептуалното разбиране за принципна свободна прехвърляемост на дяловете в обратна посока – дяловете са принципно винкулирани**, доколкото както прехвърлянето на съдружник, така и на трето за дружеството и съдружниците лице е изисквало съгласието на дружеството. Принудително изпълнение върху дяловете във фирмата с ограничена отговорност не е било предвидено. В случай на освобождаване на дялове (при изключване), ако същите не са били поемани от съдружник или от трето лице по доброволен ред, с тях е бил намаляван уставният фонд [арг. от чл. 48, ал. в УСД (отм.)], за разлика от възможностите за търг на дружествен дял, предвиждани по ЗДОО (отм.). Възприетият модел на принципна винкулираност на дяловете изключва принудителната му продажба, а прекратяването на участието следва да се уреди по съществуващите правила за уреждане на имуществените отношения след изключване, доколкото е налице сходство на хипотезите, обосноваващо аналогия.

3. Изводи

Направеният преглед позволява да бъдат открити два модела на уреждане на отношенията по повод необходимостта от принудително изпълнение върху дружествен дял. Същностните им различия зависят от концепцията на законодателя за интензивност на персоналният елемент в дружеството (фирмата).

*Първият модел е свързан с уреждане на **свободна прехвърляемост на дяловете***. В хипотеза на несъстоятелност **е ненужно прекратяването на участието на съдружника на основание, различно от отчуждаването на дяловете му, което може да се осъществи по принудителен ред**. При винкулиране (което по ЗДОО е било свързано например с поемане на допълнителни задължения, за изпълнението на които за кредитора (ООД) не е било без значение личността на съдружника) следва да бъдат предвидени механизми, които не бلامират възможността за разпореждане с дял, респективно – които да не осуетят възможността за принудително изпълнение върху дял.

*Вторият модел урежда **принципната винкулираност на дяловете***. Същите могат да се прехвърлят при наличие на съгласие на общото събрание, което допуска смяна на титулярството им, включително когато се приема нов член. В подобна хипотеза принудителното им отчуждаване е поначало изключено заради неспособността на принудителното изпълнение да преодолее съгласието на дружеството като предпоставка за производното придобиване на дела от нов член, включително трето за дружеството и останалите съдружници лице.

III. Актуалната правна уредба

Сега действащият ТЗ урежда ООД като капиталово търговско дружество, което заема междинно положение между персоналните дружества и АД. Участието в ООД е свързано със съществуването на редица персонални елементи, които налагат регламентацията на правила, насочени към съхраняване на първоначалния персонален субстрат на дружеството. Законодателят е изоставил модела на ЗДОО (отм.), който урежда *принципната свободна прехвърляемост на дяловете*, за да затвърди и доразвие изразената в УСД (отм.) и ППУСД (отм.) *принципна винкулираност на дяловете*. Доказателство за това положение са разпоредбите, регламентиращи прехвърлянето и наследяването на дружествения дял, съответно част от разпоредбите, отнасящи се до компетентността на общото събрание.

Израз на законодателна последователност при възприемането на втория модел на регулиране на прехвърляемостта на дяловете е разпоредбата, представляваща интерес за настоящото изследване, а именно чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, която предвижда, че участието на съдружника в ООД се прекратява при обявяването му в несъстоятелност.

Израз на законодателна непоследователност пък се явява включването в материята на универсалното принудително изпълнение на разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ, предвиждаща, че дялове в търговски дружества се продават, ако бъдат предложени на останалите съдружници и в месечен срок предложението не бъде прието.

Това налага изследването и на съотношението между разпоредбите на чл. 124, ал. 1, т. 4 ТЗ и чл. 718, ал. 2 ТЗ.

IV. Становищата в правната доктрина

Според едно виждане участието в ООД се прекратява по силата на закона от проявлението на юридическия факт (обявително решение)⁵, като прекратилият участието си съдружник става кредитор на дружеството за вземането му за равностойността на дела, което подлежи на формиране по правилата на чл. 125, ал. 3 ТЗ.⁶ *Ratio legis* за създаването на разпоредбата е обстоятелството, че с приключване на производството по несъстоятелност спрямо ЮЛ неговото имущество се разпределя и то прекратява съществуването си, а ако е ФЛ (ЕТ), законът презюмира, че той няма как да е пълноправен съдружник поради липса на средства.⁷ Нюанс на тази теза е виждането, че обявяването в несъстоятелност води до прекратяване на членството само ако е предвидено в дружествения договор. Като аргумент се сочи, че в чуждите законодателства (без да се посочват конкретни примери) по принцип несъстоятелността не е прекратително основание.⁸

Обяснението на друг автор за философията на прекратителното основание е, че във всички правоотношения на длъжника встъпва синдикът, личният характер на задължението на съдружника в ООД не позволява това, поради което участието следва да се прекрати.⁹ Що се касае до възможността за принудително отчуждаване на дружествени дялове, авторът сочи, че делът следва да може да се изнесе на публична продажба, като проблеми при нея биха възникнали при отказ на дружеството да даде своето съгласие за прехвърляне на дела, като колизията между интересите на дружеството и възискателя налагат законодателна интервенция.¹⁰

В друго свое съчинение същият автор сочи, че чл. 718, ал. 2 ТЗ не отменя по-старата разпоредба на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ. Несъстоятелността на съдружника автоматично прекратява членството му, като ефектът настъпва от влизането в сила на обявителното решение, защото решението може да бъде отменено. Приема се, че с „дялове“ по смисъла на чл. 718, ал. 2 ТЗ се означава не членството в ООД като правоотношение между длъжника и ООД, съответно не се прехвърля дружествения дял на длъжника, а неговият дял в имуществото на ООД по смисъла на чл. 127¹¹, поради което не се прилага и формата по чл. 129, ал. 2 ТЗ.

⁵ Калайджиев, А. (2014). *Търговски дружества. Персонални дружества. Дружество с ограничена отговорност*. София: Сиби, 259.

⁶ Пак там, 267.

⁷ Калайджиев, А., М. Бобатинов. (1998). *Коментар на Търговския закон – ООД и АД*. София: Фенея, 48.

⁸ Герджиков, О. (1994). *Коментар на ТЗ. Книга втора. Чл. 113–157*. София: Алиена, 407.

⁹ Григоров, Г. (1994). *Дружество с ограничена отговорност*. София: Конис, 179–182.

¹⁰ Пак там, 184.

¹¹ Стоева, Н. (2013). За проблеми при някои сделки на синдика при осребряване на имуществото в производството по несъстоятелност по ТЗ. *Търговско право*, № 1, 49.

Синдикът следва да предложи вземането по чл. 125, ал. 3 ТЗ първо на останалите съдружници. При отказ синдикът следва да го събере или да го продаде.¹²

Друга теория приема, че не е възможно принудително да се наложи нов съдружник на ООД чрез продан, но законът допуска дружествения дял да се предложи на останалите съдружници, защото прехвърлянето между тях е свободно. При отказ съдружниците следва да организират изплащането на вземането като равностойност от имуществото на дружеството (чл. 127 ТЗ), като синдикът може да започне веднага да продава вземането, евентуално да го събере¹³. Изложено е и виждане, че продан по чл. 718, ал. 2 ТЗ може да се осъществи, но тя няма да направи автоматично приобретателя съдружник.¹⁴

V. Становищата в съдебната практика

Практиката приема, че в съответствие с чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ участието на съдружника в ООД се прекратява при обявяване в несъстоятелност. За да настъпи правният ефект на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, е необходимо да е постановено съдебно решение, с което съдружникът да е обявен в несъстоятелност и решението да е вписано в ТР по партидата на съдружника. Настъпването на този правен ефект не е обусловено от осъществяване на други факти – решение на ОС на съдружниците, изменение в дружествения договор, приемане на нов съдружник, решение за „преобразуване“ на ООД в ЕООД и т.н.¹⁵ Не е необходимо и влизането на решението в сила, защото то се изпълнява незабавно.¹⁶ В тази връзка в някои съдебни актове се сочи, че продажба на дялове по чл. 718, ал. 2 ТЗ би била допустима, ако участието в ООД не се прекратява по реда на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ.¹⁷

Същевременно налице са немалко случаи, при които са се осъществявали продажби на дружествени дялове по реда на чл. 718, ал. 2 ТЗ.¹⁸ В тези случаи в практиката дори има

¹² Григоров, Г. (2017). *Несъстоятелност*. София: Сиби, 315–318.

¹³ Стефанов, Ст., Р. Топчиева, Д. Митева, Б. Николова. (2015). *Актуални въпроси на производството по несъстоятелност*, София: ИК „Труд и право“, 658.

¹⁴ Стефанов, Г. (2018). *Търговска несъстоятелност*. Велико Търново: Абагар, 266.

¹⁵ Решение от 26.05.2017 г. на СГС по т. д. № 926/2017, ТО, VI-4 състав; Решение от 06.12.2016 г. на СГС по т. д. № 8365/2016 г., ТО, VI-10 състав; Решение от 21.04.2012 г. на ОС – Габрово по гр. д. № 10118/2012 г. Определение № 453 от 21.09.2016 г. на ПАС по в. т. д. № 606/2016 г. В Решение от 15.08.2014 г. на СГС по т. д. № 4970/2014 г. се приема, че при прекратяване на членство поради несъстоятелност подлежат на незабавно уреждане имуществените последици по чл. 125, ал. 3 ТЗ.

¹⁶ Решение № 1822/19.12.2010 г. на ОС – гр. Варна по т. д. № 1358/2012 г.; Решение № 46/22.04.2022 г. по т. д. № 500/2009 г., II ТО, ТК, ВКС

¹⁷ Решението е постановено по повод казус, свързан с банкова несъстоятелност. Съдът сочи, че доводите, че специалният ЗБН изключва приложението на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, са неоснователни. В ЗБН няма разпоредба в такъв смисъл. Действително, чл. 87, ал. 3 ЗБН говори за продажба на дялове, но от използвания от законодателя израз не следва, че членственото правоотношение на банката не е прекратено с обявяването ѝ в несъстоятелност. Същия израз използва законодателят и в чл. 718, ал. 2 ТЗ, макар в общото производство по несъстоятелност да няма никакво съмнение, че с обявяване на дружеството в несъстоятелност участието му в дружество с ограничена отговорност се прекратява.

¹⁸ По т. д. № 49/2011 по описа на ОС – Търговище събранието на кредиторите е взело изричното решение за продължаване на осребряването на дяловете на длъжника чрез повтаряне на процедурата за продажби по реда на чл. 718, ал. 2 ТЗ – цит. по ПИС АПИС. От направени справки в официалния сайт на Специалния бюлетин по реда на чл. 717а, ал. 2 ТЗ за продажби от синдиките, администриран от Министерството на икономиката (достъпен на следния електронен адрес: https://ispn.mjs.bg/mj/ispn.nsf/public_announcements.xsp), към момента на съставяне на настоящия текст (23.04.2023 г.) е видно, че са обявени продажби на

колебания и относно приложимия ред за проданта. От направени справки в официалния сайт на Специалния бюлетин по реда на чл. 717а, ал. 2 ТЗ за продажби от синдиките, администриран от Министерството на икономиката, е видно, че освен продажби при пряко договаряне са били обявявани продани на дялове чрез търг с явно наддаване по чл. 717ж ТЗ¹⁹ и търг с тайно наддаване по чл. 717в ТЗ²⁰.

Има случаи, в които съответният съд по несъстоятелността е разрешавал осребряването по чл. 718, ал. 2 ТЗ само чрез отправяне на предложение от синдика до съдружник на несъстоятелния съдружник за изкупуване на **дружествените му дялове (а не вземания по чл. 125, ал. 3 ТЗ)** от ООД.²¹

Налице е и виждане, че при обявяване на съдружник – юридическо лице, в несъстоятелност се прекратява участието му в дружеството по силата на закона съгласно чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, което не обвързва съответното ООД със задължение да осребри дяловете на изгубилия правосубектността си съдружник и да намали капитала си. От друга страна, за несъстоятелния съдружник не съществувало пречка чрез синдика да може да сключва сделки, с които да прехвърли дружествените дялове, които притежава (така чл. 718, ал. 2 ТЗ). Това би било цесия. С договора за цесия дружеството в несъстоятелност прехвърля дружествените дялове с всички права по тях. Обстоятелството, че самото юридическо лице в несъстоятелност може да упражни само правото на вземане към съответното дружество на ликвидационен дял по аргумент от чл. 125, ал. 3 ТЗ, не лишава приобретателя на дяловете по сделка по чл. 718, ал. 2 ТЗ да иска да бъде приет за съдружник в дружеството и по този начин да упражнява всички права, които произтичат от придобитите дружествени дялове. Последното обаче не става автоматично с придобиването на дяловете по договора за цесия. Необходимо е съгласно чл. 122 ТЗ приобретателят на дяловете да бъде приет за съдружник в дружеството.

Налице е и виждане, че след прекратяването на участието в рамките на универсалното принудително изпълнение може да се продава само вземането по чл. 125, ал. 3 ТЗ по общия ред.²²

Видно е от направения преглед, че юриспруденцията ни се лута измежду многобройни разрешения на въпроса относно осребряването на дружествен дял в производството по универсално принудително изпълнение, като никое от изложените разрешения не бих могъл да определя като доминиращо. Същевременно концептуалното им различие води до извода, че няма как всяко едно от тях да е правилно.

VI. Критика на доктриналните и юриспруденциалните становища

Колизиите в доктрината и практиката произтичат от различните разбирания за съотношението на разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ и разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ. И ако по отношение на първата е налице сравнителна яснота относно регулативното ѝ действие, то несъвсем същото е положението с тълкуването на чл. 718, ал. 2 ТЗ. Това налага най-напред да бъде предложен анализ на тази разпоредба.

дялове от ООД при пряко договаряне по следните дела по несъстоятелност: т. д. № 4074/2011 г. по описа на СГС; т. д. № 237/2018 г. по описа на ОС – гр. Пазарджик.

¹⁹ По т. д. № 322/2015 по описа на ОС – гр. Бургас.

²⁰ По т. д. № 312/2016 по описа на ОС – гр. Пловдив.

²¹ Определение № 456/4.6.2015 г. на ОС – гр. Плевен по т. д. № 254/2012.

²² Определение № 260126 от 30.11.2020 г. на ПАС по в. ч. т. д. № 641/2020 г.

1. Анализ на разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ

1.1. Социално-исторически контекст

На първо място, впечатление прави, че разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ е по-нова разпоредба в сравнение с частта от ТЗ, с която е уредено ООД. Същата е обнародвана с ДВ, бр. 63/05.08.1994 г., с която е въведено изцяло новото към съответния момент производство по несъстоятелност като процедура за универсално принудително изпълнение. Със същия закон са направени малобройни изменения в разпоредбите на ТЗ, уреждащи корпоративното право, незасягащи ООД, в т.ч. и разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ. Прави впечатление следователно, че законодателят от 1994 г. не е направил пробив във втория модел на уреждане на прехвърляемостта на дяловете (принципна винкулираност), защото не е предвидил разпоредби, които да преодоляват немощта на принудителното отчуждаване на дялове от ООД, характерна за този регулативен модел. Освен, разбира се, самата разпоредба на чл. 718, ал. 2 ТЗ.

Правно-историческият контекст, в който е приета разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ, съвпада с действието на ГПК (обн. ДВ, бр. 12 от 8.02.1952 г., **отм. ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., в сила от 1.03.2008 г.**). В процесуалния ни закон към 1994 г. *липсва изпълнителен способ* за осребряване на дялове от търговски дружества. За пръв път такъв по отношение на дял от ООД е уреден с чл. 398б, ал. 3 ГПК (отм.), който е нов и е имплементиран в законодателството ни *осем години след* приемането на чл. 718, ал. 2 ТЗ – с ДВ, бр. 105 от 2002 г. В този смисъл изрично процесуалноправната ни доктрина, отразяваща редакцията на закона от 2002 г., сочи, че промяната от 2002 г. е съществена, защото урежда нов изпълнителен способ за удовлетворяване на парични притезания, **с което се запълва съществуващата дотогава празнина, изразяваща се в липса на изпълнителен способ за принудително изпълнение върху дял от търговско дружество.**²³ Текстът на разпоредбата не се различава съществено от сега действащия чл. 517, ал. 3 ГПК.

Липсата на традиции за изграждане на търговскоправна регламентация (породена от липсата на търговско право въобще в един немалък епизод от историята ни) обяснява и изразеното през 1994 г. становище в търговскоправната ни доктрина²⁴, че публичната продажба на дружествен дял следва да е допустима, но тя трудно би могла да преодолее необходимостта от съгласието на ООД за възникване на качеството съдружник. Струва ми се, че подобно становище, което очевидно е възприето и от конкурсния ни законодател през 1994 г., е довело до имплементацията в действащото право на разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ като особен изпълнителен способ от универсалното принудително изпълнение. То по всяка вероятност следва да представлява историческа инерция от уредбата по ЗДОО (отм.), където принудителната продажба е била допустима. Както ЗДОО (отм.), така и част IV²⁵ от ТЗ са реципирани предимно от законодателствата от германския правен кръг, чието съответствие с новата уредба (от 1991 г.) на ООД е повече от спорна. Така германското право предвижда, че прехвърлянето на дружествени дялове е свободно, като по правило не се изисква съгласие на дружеството за прехвърлянето.²⁶ Корпоративното ни право обаче освен герман-

²³ Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова. (2006). *Българско гражданско процесуално право*. София: Сиела, 823.

²⁴ Григоров, Г. *Дружество с ограничена отговорност...*, 135.

²⁵ Григоров, Г. *Несъстоятелност...*, 65.

²⁶ Балабанова, М. *Дружествен дял в ООД*. Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално

ското законодателство ползва като източници и търговското право на Франция, Испания, Швейцария и Италия, възприемащи противоположен модел.²⁷ Изложеното е предпоставка за нормативни противоречия.

Изводите, които се налагат от изясняването на социално-икономическия контекст, в който е приета разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ, могат да се обобщят по следния начин. Първо, ТЗ от 1991 г. (доразвивайки УСД) в исторически аспект въвежда концептуално нов за търговското ни право модел на прехвърляемост на дяловете в ООД. Отстъпвайки от ЗДОО (отм.), който проповядва принципната свободна прехвърляемост, където винкулирането е изключение, въвежда принципната винкулираност на дяловете в ООД. Второ, нито материалното ни, нито процесуалното ни право урежда способ за принудително изпълнение върху дял от ООД цели 11 години до приемането на чл. 398б, ал. 3 ГПК (отм.). Прави впечатление, че този способ съответства напълно на новия модел на уреждане на прехвърляемостта на дяловете от ООД. Съответно се различава концептуално от уреденото в чл. 718, ал. 2 ТЗ правило, което следва да означава, че същото е непригодно да уреди обществените отношения, свързани с принудително изпълнение върху дружествен дял. Трето, в този правно-исторически контекст е създадено правилото на чл. 718, ал. 2 ТЗ, което противоречи изцяло на следвания от законодателя от 1991 г. модел, като не съдържа правила, които да преодоляват винкулираността на дяловете като пречка пред принудителното изпълнение върху тях.

Заклучението от историческото тълкуване на разпоредбата е, че по-скоро включването на същата представлява законодателна грешка.

1.2. Езиково и телеологическо тълкуване

Изводите от историческото тълкуване биха били опровергани, ако се стигне до извод, че уредената в чл. 718, ал. 2 ТЗ продан е на нещо, различно от дялове.

Хипотезата на правната норма предвижда наличието на следния юридически факт – съществуване на дял, който е собственост на длъжника в друго търговско дружество²⁸. На плоскостта на ООД това означава, че в хипотезата на правната норма на чл. 718, ал. 2 ТЗ е предвидено съществуването на членствено правоотношение между длъжника и ООД. С оглед на това считам, че тезата, че с „дялове“ по смисъла на чл. 718, ал. 2 ТЗ се означавало не членството в ООД, а неговият дял в имуществото на ООД по смисъла на чл. 127 ТЗ, не може да бъде подкрепена. ООД е юридическа личност със свое имущество, което не се притежава от съдружниците. Буквалното тълкуване на чл. 127 ТЗ противоречи на цялостната характеристика на участието в ТД. Всъщност *ratio legis* на цитираната разпоредба е не уреждането на някакво право на съдружника върху имущество, което няма как да е негово, а уреждането на **способ за определяне на обема на членствените права – като функция от основния дял.**

направление 3.6. Право, научна специалност „Стопанско/ търговско право“, 158. Вж. и цитираните там германски автори.

²⁷ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова, Т. Бузева, А. Кацарски. *Коментар на Търговския закон...*, 45.

²⁸ Буквалното тълкуване на израза „в друго търговско дружество“ би могло да означава, че разпоредбата се прилага по отношение на търговски дружества, притежаващи участие в търговски дружества. Това обаче би изключило физическите лица, обявени в несъстоятелност от приложното поле на разпоредбата, за което липсва каквото и да е логическо обяснение. Изводът е, че следва да се приложи разширително тълкуване, за да се стигне до действителния смисъл на разпоредбата, който е, че разпоредбата се прилага по отношение на длъжника въобще (независимо от правния му статус) в търговски дружества.

Изводът може да бъде подкрепен и чрез телеологическото тълкуване на разпоредбата, като се съобрази нейната диспозиция. Нормата задължава синдика, преди да пристъпи към продан на дяловете, първо да ги предложи на останалите съдружници. Кое е принципното положение, налагащо подобно правило? Считам, че правилото е уредено в интерес на съдружниците и по-конкретно техния интерес от неизменност на персоналният субстрат на ООД като една принципно затворена общност. На ООД не е безразлично кой ще бъде съдружник, защото този съдружник в крайна сметка е длъжник на ООД по членствено правоотношение, включващо и лични елементи. Натрапването на лице, което не е одобрено от съдружниците, е от естество да разруши доверието между тях, което да резултира и в прекратяване на дружеството. Търговското право обаче брани своите правни субекти. Ето защо принципното положение, стоящо в основата на това правило, е принципът *in favorem societatis*. Освен това на плоскостта на ООД прехвърлянето на дял от един член на друг става свободно – без съгласие на дружеството (арг. от чл. 129, ал. 1 ТЗ). Значи, че с разпоредбата се цели и ефективност, защото законодателят очаква, че най-вероятният потенциален купувач на чуждо участие в търговско дружество е именно лице, което познава дружествените дела и действителното икономическо състояние на дружеството, защото е на свой ред участник в същото на друго основание, настъпило преди проданта по чл. 718, ал. 2 ТЗ. Следователно, съхранява се и принципът за справедливо удовлетворяване на кредиторите, което преминава през ефективна процедура за осребряване.

Ето защо не мога да споделя тезата, че законодателят е имал предвид като предмет на продан по чл. 718, ал. 2 ТЗ нещо, различно от участието в ООД като правоотношение. Липсва каквато и да е логика предмет на проданта да е вземане за равностойността на дела. Предлагащото на такова вземане първо на съдружниците не отговаря на прокламираните принципи, заложили в разпоредбата. Придобиването на вземане срещу ООД от друг съдружник би гарантирало личния му интерес от уреждане на висящи имуществени отношения (напр. чрез прихващане) с ООД. Такава цел обаче е твърде незначителна, за да бъде преследвана от законодателя. Вземането не е имуществен обект, за който е необходимо да бъде предлаган първо на друго лице. Концептуално такава необходимост би била налице, ако вземането е в съпритежание от няколко лица, какъвто случай не е налице. Предлагащото на вземането първо на съдружниците освен това ще забави принудителното изпълнение. Ако вземането, вместо да бъде осребрявано, бъде събрано от синдика, то тогава би следвало да приемем, че е налице нарушение на чл. 718, ал. 2 ТЗ, което е нонсенс. Накрая, ако синдикът събере вземането, вместо да го продаде, това е от естество да доведе до повече постъпления в масата на несъстоятелността, защото продажбата на активи от масата обикновено се осъществява на по-ниска цена. Щом идеята, че предмет на продажба е вземането по чл. 125, ал. 3 ТЗ противоречи на принципите, заложили в разпоредбата, то тогава тази теория следва да бъде отхвърлена. Освен това, в случай че се приеме, че нормата на чл. 718, ал. 2 ТЗ няма за предмет продажба на дружествен дял, а вземане, формирано по реда на чл. 125, ал. 3 ТЗ, то ще се стигне до неприложимост на особената продан, предвидена в чл. 639б ТЗ. След като не е постановено осребряване, е възможно дружеството да не е обявено в несъстоятелност, поради което няма да е налице прекратено членство и ще липсва формирано вземане по чл. 125, ал. 3 ТЗ.

Изводът от тълкуването е, че действителният смисъл на разпоредбата е следният: участията на длъжника в търговски дружества се предлагат първо на останалите съдружници, а ако те откажат в месечен срок – се продават на трети лица. Нормата следва да намери приложение спрямо всички дружества с изключение на акционерните.

1.3. Съдържание на уредения способ за изпълнение

Според първата възможна теза синдикът е длъжен да предложи дяловете за продажба на съдружниците. Ако проданта се окаже неуспешна, синдикът пристъпва към продан на дела на трето лице. Според втората възможна теза синдикът извършва продан по общия ред, в случай че дяловете не бъдат закупени от съдружник.

Втората теза може да се обоснове с няколко аргумента. Макар да е предвидена като особена продажба, непосредствено след продажбата на преки преговори, извършвани от синдика, регламентирана в чл. 718, ал. 1 ТЗ, същата не изключва приложението на общия ред, защото е една от двата вида особени продажби (нормата е ситуирана в разпоредба, озаглавена „Продажба при особени случаи“, регламентираща два особени случая, като липсва изрично или мълчаливо препращане на чл. 718, ал. 2 ТЗ към ал. 1 на същия член и доколкото не е предвиден специален ред за извършването на продан по чл. 718, ал. 2 ТЗ, то прилага се общият ред.

Такава теза обаче няма как да се подкрепи. При публична продан на дялове не може на ООД да се наложи принудително съдружник. Ако трето лице придобие дела и не може да стане съдружник, то не може да оперира и с вземането по чл. 125, ал. 3 ТЗ, защото това вземане принадлежи на съдружника, а проданта на дял не може да се трансформира в продан на вземане. Подобна конверсия може и да се обоснове при сделка, но в никакъв случай по отношение на изпълнителен способ.

Ето защо тезите в съдебната практика, че се извършва търг с явно или тайно наддаване, са *contra legem*. Налице е уреден способ за доброволна продажба, който налага получаването на съгласието на дружеството. Само в този смисъл тя би имала ограничено приложно поле във възприетия модел на винкулиране на дяловете, **но само при положение, че дяловете съществуват въпреки обявяването в несъстоятелност**. А дали последното е така, е въпрос на съотношение с чл. 125, ал. 1, т. 4.

2. Съотношение на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ и чл. 718, ал. 2 ТЗ

Както посочих, разпоредбата на чл. 718, ал. 2 ТЗ е обнародвана с ДВ, бр. 63/05.08.1994 г., а разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ е обнародвана с първоначалния текст на закона. Нисшата критика на закона налага питането дали по-новата разпоредба за продажба на дялове не е довела до *abrogatio tacita* на заложената в чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ норма. **Недвусмислено** в гражданскоправната доктрина е прието, че новият специален закон не може да отмени мълчаливо действащия общ закон, ако не съществува изрично правило в тази насока²⁹, каквото в настоящия случай липсва. Имайки предвид и разпоредбата на чл. 11, ал. 3 ЗНА, може категорично да се приеме, че разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ не е отменена и регулира материалните правоотношения, възникващи в резултат от обявяването на съдружник в несъстоятелност.

Не може да се приеме, че чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ е отменена и защото тя представлява логическо следствие от уредбата на дяловете в ООД като винкулирани на етап от нормативното развитие на корпоративното ни право, в който конкурсното производство не е съществувало в настоящия си вид. *Ratio legis* за нейното съществуване е необходимостта от осребряване на участието в ООД, което не може да се осъществи по друг начин заради от-

²⁹ Павлова, М. (2002). *Гражданско право – обща част*. София: Софи-Р, 98, 99; Русчев, И. (2010). *Нормативните актове – източник на частното право*. София: Албатрос, 303.

съствието на легално уреден изпълнителен способ³⁰. Именно тази призната от закона социално-икономическа потребност е в основата на прекратяването на участието в ООД поради несъстоятелност. В тази връзка виждането, че прекратяването настъпва заради факта, че с приключване на производството по несъстоятелност спрямо ЮЛ неговото имущество се разпределя и то прекратява съществуването си, а ако е ФЛ (ЕТ), законът презюмира, че той няма как да е пълноправен съдружник поради липса на средства, не може да се подкрепи. В първия случай прекратяването на участието би настъпило от юридически факт, предвиден от друга разпоредба – чл. 125, ал. 1, т. 3 ТЗ – заради заличаването на правния субект (и въпреки използвания термин „ликвидация“, доколкото осребряването в несъстоятелността представлява „принудителна ликвидация“). В този смисъл т. 3 и т. 4 на чл. 125, ал. 1 ТЗ не се припокриват. Наличието на средства никога не би могло да се въздигне в основание за встъпване в членство, съответно липсата – в основание за неговото прекратяване. На етапа на възникването на членството, както и по време на неговото съществуване в патримониума на длъжника възникват задължения, в т.ч. и имуществени, а последиците от изпълнението им са предмет на облигационното, а не на корпоративното право (с изключение на изключването на съдружник). Не подкрепям и тезата, че прекратяването настъпва заради десезирането на търговеца при обявяване в несъстоятелност. Ограниченията, които този етап от производството налага, не изключват упражняването на членствените права и задължения (с изключение на паричните).

Че проданта по чл. 718, ал. 2 ТЗ не отменя чл. 125, ал. 1 т. 4 ТЗ произтича и от факта, че същата няма за регулативно действие само ООД. Напротив, тя се прилага при всички дружествени форми (без АД), **и то при тези дружествени форми, при които участието не се прекратява поради несъстоятелност** – на практика останалите три дружествени форми (по пътя на преpraщането към разпоредбата на чл. 93 ТЗ). Ако законодателят би искал да подчини ООД на този режим, то щеше да измени разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, така както е изменил разпоредбата на чл. 93, ал. 1 т. 5 ТЗ, премахвайки автоматичния ефект на несъстоятелността като прекратително основание.

Освен това, ако чл. 718, ал. 2 ТЗ предвиждаше успешен изпълнителен способ спрямо дял в ООД, то тогава приетият по-късно способ за изпълнение в ГПК (отм.) би възпроизвел достиженията на конкурсното ни право, а не би уреждал сложния комплексен способ, **налагащ прекратяването на участието с цел осребряване**. Нещо, което законодателят (още преди 1994 г.) е осигурил за универсалното принудително изпълнение, като е оставил изпълнителния процес по ГПК „в ролята на догонващ“.

Точно защото нормата е свързана с осребряването, не може да се приеме тезата, че тя е диспозитивна и може да се дерогира с дружествения договор. Напротив, заради преследваните цели в универсалното принудително изпълнение следва да се приеме, че нормата е императивна. Обстоятелството, че чуждите законодателства не предвиждат такава норма, произтича от това, че те уреждат преки изпълнителни способности спрямо дяловете, а не косвени (т.е. такива, които преминават първо през прекратяване на участието, какъвто е българският модел).

Поради действието на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, което е автоматично, синдикът няма как да приложи способа по чл. 718, ал. 2 ТЗ. Ето защо теориите, които приемат пълно или ограничено приложение на втората разпоредба, няма как да бъдат подкрепени.

Действието на прекратяването не е обусловено от каквито и да е други юридически факти, освен постановяване на обявителното решение. Противоречи на закона тезата, че прекратяването настъпва едва с влизане в сила на решението. Същото има незабавно

³⁰ Така и Спасов, Г. (1997). Обявяването в несъстоятелност по смисъла на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ. *Търговско право*, № 2, 109.

действие и то следва да бъде зачетено. Правото ни познава подобен ефект и в ГПК, като незаконосъобразността на принудителното изпълнение (поради отпадане на титула) се урежда по пътя на имуществената отговорност³¹.

3. Изводи *de lege lata*

Императивната норма, съдържащата се в разпоредбата на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ, води до прекратяване на участието на длъжника в ООД. Ефектът настъпва от момента на постановяване на решението за обявяване в несъстоятелност. В патримониума на длъжника се формира вземане по реда на чл. 125, ал. 3 ТЗ. То може да бъде събрано от синдика или да бъде продадено по общия ред на универсалното принудително изпълнение. **Чл. 718, ал. 2 ТЗ не се прилага при прекратяване на участието на несъстоятелния длъжник в ООД.** *A de lege ferenda*, с оглед спорната приложимост на тази разпоредба спрямо дялове в персонални дружества и КДА, същата следва да бъде отменена.

Библиография

Балабанова, М. *Дружествен дял в ООД*. Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, научна специалност „Стопанско/търговско право“.

Василев, Л. (1948). *Стопански и кооперативни закони със систематичен анализ на юриспруденцията*. София: Издателство при Общ фонд за подпомагане на студентите от висшите учебни заведения в България, № 92.

Герджиков, О. (1994). *Коментар на ТЗ. Книга втора. Чл. 113–157*. София: Алиена.

Григоров, Г. (1994). *Дружество с ограничена отговорност*. София: Конис.

Григоров, Г. (2017). *Несъстоятелност*. София: Сиби.

Иванов, Г. (1938). *Търговско право (лекции)*. Варна.

Калайджиев, А. (2014). *Търговски дружества. Персонални дружества. Дружество с ограничена отговорност*. София: Сиби.

Калайджиев, А., М. Бобатинов. (1998). *Коментар на Търговския закон – ООД и АД*. София: Фенея.

Кацаров, К. (1990). *Систематичен курс по българско търговско право*. Четвърто фототипно издание. София: Държавна печатница „Георги Димитров“.

Павлова, М. (2002). *Гражданско право – обща част*. София: Софи-Р.

Русчев, И. (2010). *Нормативните актове – източник на частното право*. София: Албатрос.

Спасов, Г. (1997). Обявяването в несъстоятелност по смисъла на чл. 125, ал. 1, т. 4 ТЗ. *Търговско право*, № 2, 29.

Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова. (2006). *Българско гражданско процесуално право*. София: Сиела.

Стефанов, Г. (2018). *Търговска несъстоятелност*. Велико Търново: Абагар.

Стефанов, Ст., Р. Топчиева, Д. Митева, Б. Николова. (2015). *Актуални въпроси на производството по несъстоятелност*. София: ИК „Труд и право“.

Стоева, Н. (2013). За проблеми при някои сделки на синдика при осребряване на имуществото в производството по несъстоятелност по ТЗ. *Търговско право*, № 1, 43–57.

³¹ Подкрепа би заслужавала изразената от Спасов, Г. (Цит. съч.) теза, че прекратяването следва да настъпва с решението по чл. 711 ТЗ, а не в случаите на „предварително обявяване в несъстоятелност“.

COMPULSORY ENFORCEMENT OVER LLC SHARE IN THE LIQUIDATION OR INSOLVENCY PROCEEDING

Nikolay Pavlevchev³²

Abstract: The current legal framework of the LLC provides the principle of vinculation of the shares. In that case the compulsory enforcement over LLC share is initially excluded because the lack of consent of the company to accept a new member cannot be overcome. In case of bankruptcy the participation shall be terminated (art. 125, para. 1, item 4 of the Commercial Act). At the same time, the bankruptcy legislator regulates a

method for enforcement over LLC share (art. 718, para. 2 of the Commercial Act). The present article compares the regime for termination of the LLC participation with the regulation of compulsory enforcement over LLC share and reaches at the conclusion that such enforcement de lege lata is not possible.

Keywords: LLC share, insolvency, termination of shareholding, compulsory enforcement

³² PhD student in Civil and Family Law, part-time assistant professor, Plovdiv University “Paisiy Hilendarski”, Faculty of Law, e-mail: pavlevchev.n@gmail.com.

ТИПИЧНИ СПОСОБИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА ПРИ РАЗСЛЕДВАНЕТО НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ РАВЕНСТВОТО НА ГРАЖДАНИТЕ

Тихомир Троянов¹

Резюме: В статията се разглеждат типичните способности за разследването на престъпленията против равенството на гражданите, като се идентифицират най-често събираните доказателства за изясняване-

то на обстоятелствата по делото, относими към тази правна квалификация.

Ключови думи: разследване, престъпления против равенството, способности за доказване

Увод

Принципите на равенство пред закона и защита срещу дискриминация на всички лица са право, признато от международното право и Конституцията на РБ от 1991 г.² В основата на защитата на национално ниво на равенството е Конституционната уредба в чл. 6, ал. 2, която провъзгласява равенство на гражданите пред закона. В нея са посочени защитените признаци, при наличието на които не се допуска неравно третиране, а именно раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние. В редица други конституционни разпоредби защитата е конкретизирана, като е отнесена към определени права и свободи (чл. 19, ал. 2, чл. 46, ал. 2, чл. 47, ал. 3, чл. 119, ал. 3, чл. 121, ал. 1 и др.). Наказателноправната защита на равенството е с най-голяма интензивност и тежест на последиците, която законодателят е уредил основно в нормите, структурирани в глава III, раздел I от Наказателния кодекс³.

При престъпленията против равенството на гражданите се установиха най-типични действия по разследването за събиране на доказателства, обуславящи правната квалификация, а именно оглед на местопроизшествие и разпит на свидетел.

¹ Докторант по криминалистика в катедра „Наказателноправни науки“ на Академията на Министерството на вътрешните работи; следовател в следствен отдел при Софийската градска прокуратура, ел. поща: t75@gbg.bg.

² Конституция на РБ, Обн. ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., с последно изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18.12.2015 г.

³ Наказателен кодекс, Обн. ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г., с последно изм. ДВ, бр. 10 от 31.01.2023 г.

Криминалистичната наука приема, че планирането на отделното следствено действие преминава през няколко взаимосвързани етапа – подготвителен, същински документален и заключителен.

Планирането на отделните следствени действия представлява изразение на структурно-системния подход в частните криминалистични методики, използван за определяне на тактиката за разследване на отделните видове престъпления. Възприемането на разследването на престъплението като система от взаимообусловени действия на органите на досъдебното производство е единствено възможният начин за провеждането на обективен, бърз и ефективен наказателен процес⁴.

1. Специфика на огледа на местопроизшествие при престъпленията против равенството на гражданите

Действието по разследването – оглед на местопроизшествие, в почти всички случаи при престъпленията против равенството на гражданите е извършвано най-често при условията на неотложност (чл. 212, ал. 2 от НПК) като единствена възможност за събиране на доказателства от извършеното престъпление. Спецификата на провеждането на това следствено действие се определя от способите на извършване на престъплението, използваните средства и най-вече от предмета на престъплението, който е бил засегнат. С оглед насочеността на престъпното въздействие като основен критерий за диференциране на извършените престъпления можем да локализираме няколко основни предмета на посегателство, които обуславят спецификата на организацията и провеждането на огледа на местопроизшествие, както следва:

- деянието е насочено към личността на жертвата;
- деянието е насочено към имуществото на жертвата;
- деянието е насочено срещу по-широк кръг от лица.

Трябва отново да се подчертае, че основната специфика на тази категория престъпления е непосредственото проявление на дискриминационен мотив в действията на извършителя. Три са основните характеристики на огледа на местопроизшествие, които подлежат на разглеждане от частните криминалистични методики, а именно – способът на извършване на огледа, конкретните местопроизшествия и иззетите или описани предмети и обекти. Специфичните елементи на извършването на оглед на местопроизшествие при престъпленията против равенството на гражданите се явяват конкретните местопроизшествия и предметите и обектите, подлежащи на изземване или описване.

Подготовката за това действие по разследването обикновено е с малка времева продължителност и се опира на предварително изготвени, най-често практически (тактически) прийоми за подготовка, представляващи типични действия при получаването на сигнал за извършено престъпление. Подготвителният етап условно може да се подраздели на два основни стадия – действия преди отиване на местопроизшествието и подготвителни действия на мястото на провеждане на огледа.

В първия стадий на този етап органът на досъдебното производство трябва да анализира и оцени постъпилата първоначална информация с оглед правилната организационна и тактическа подготовка на действието по разследването. Това е необходимо заради правилния подбор на екипа, който ще извърши действието по разследването, както и за да се осигурят подходящите технически пособия и средства. При избора на екип е необходим анализ

⁴ Вж. Лившиц, Е. М., Р. С. Белкин (1997). *Тактика следственных действий*. Москва: Новый юрист, 38–43.

на постъпилата изходна информация, която сочи за извършено дискриминационно престъпление, а именно – характера на извършеното деяние; конкретния предмет на посегателство; информация за извършителя на деянието и данните за дискриминационно поведение.

При престъпленията против правата на гражданите органът на досъдебното производство трябва да отчита факта, че тези престъпления проявяват своята специфика основно в субективната им страна, поради което в първоначалния сигнал могат да се съдържат единствено данни за извършено друго престъпление (унищожаване и повреждане, престъпленията против личността, хулиганство и други). В тези случаи изборът на екип се свежда основно до разследващ орган, специалист технически помощник, поемни лица и група за осигуряване на местопроизшествието. При специфични местопроизшествия, когато са необходими специални знания, е необходимо привличането на експерти, които да подпомогнат разследващия орган при осъществяване на действието по разследването – преводачи, езиковеди, хералдисти и др.

Още в този стадий на подготовката разследващият орган трябва да организира осигуряване на охрана и отцепване на района на местопроизшествието, както и събиране на допълнителна оперативна информация за извършителя на деянието, обстоятелствата по делото и източниците на доказателства. Тези действия са особено необходими, когато районът на местопроизшествието е обществено достъпно място, на което могат да бъдат изгубени (унищожени) следи или веществени доказателства от дискриминационното поведение. Допълнително е необходимо да се осигурят средства за придвижване на екипа, както и комуникационни, технически и химически средства за обезпечаване на неотложните и първоначалните действия по разследването.

Следващият стадий при подготовка на огледа на местопроизшествието започва след пристигането на екипа на мястото за провеждане на действието. Разследващият орган изисква допълнително информация от служителите, които първи са пристигнали на мястото, и организира необходимите действия по обезпечаване на местопроизшествието и неотложна помощ на пострадали лица. Друга специфика на подготовката на огледа на местопроизшествие при престъпленията против равенството на гражданите е и изборът на поемни лица. Разследващият орган трябва да прецени дали е целесъобразно привличането на поемни лица, живущи в близост до произшествието, предвид характера на извършеното деяние, както и техния етнически и социален статус. Органът на досъдебното производство трябва да сведе до минимум възможността в следственото действие да бъдат включени лица, които са заинтересовани от изхода на делото (например лица, притежаващи дискриминационния признак на жертвата, или лица от неформалната група, към която принадлежи извършителят и т.н.), което може да доведе до „опорочаване“ на събраните следи и доказателства в последващ етап на наказателното производство.

След приключване на подготовката и анализ на първоначалната информация разследващият орган пристъпва към провеждане на действието по разследване. Извършването на този етап от огледа на местопроизшествие преминава през два стадия:

- изучаване на обстановката на местопроизшествието като цяло (обзорен стадий);
- откриване, изучаване, фиксиране и изземване на следи и други веществени доказателства от местопроизшествието (изследователски стадий).

Специфика на извършването на същинския етап на огледа се наблюдава в зависимост от характера на извършеното престъпление против равенството на гражданите. Диференциацията се извършва на основата на използвания способ за извършване на престъплението, което от своя страна обуславя характера и проявлението на следите от него. В настоящото изследване бяха обособени три основни групи деяния, проявяващи се в специфични местопроизшествия и съответните отражения от извършените деяния.

Първата група деяния, насочени към **проповядване и подбуждане към неравно третиране**, се проявяват чрез няколко основни способа за разпространение на инкриминираната информация, както следва.

Устно излагане на дискриминационното отношение

При този способ за извършване на престъплението не остават преки следи от неговото осъществяване, които да бъдат установени и приобщени с извършването на действието по разследването – оглед на местопроизшествие. Обстоятелства, които се изясняват, най-често са свързани с границите на мястото на извършване на дискриминационната реч. При масови мероприятия местопроизшествието може да обхваща голяма площ (площад, зала или стадион) или да бъде в протежение на голямо разстояние при шествия или митинги. В този случай с огледа като следствено действие, освен границите на конкретното местопроизшествие, чрез внимателно обследване могат да се установят и нови източници на доказателства, свързани със самоличността на извършителя или последователността на извършените действия при осъществяване на престъплението. Източниците на допълнителна информация могат да бъдат охранителни камери, чийто зрителен периметър обхваща местопроизшествието или подходите към него. На следващо място могат да бъдат установени местата, където са били монтирани сцени, стационарна озвучителна техника или автомобили с високоговорители, както и следи от използваните транспортни средства.

Печатни издания с дискриминационно съдържание

При този начин за извършване на престъплението типичните местопроизшествия, на които могат да се намерят доказателства, изясняващи обстоятелства по делото, са места, свързани с изработването, съхранението и разпространението на печатните издания. При изработването на едно печатно издание същото преминава през няколко съществени етапа – изготвяне на ръкопис (първоначален материал), редакция на материала, подготовка и отпечатване на изданието. Местопроизшествията, на които могат да се открият доказателства за изготвяне на първоначалния материал, могат да бъдат работното помещение или домът на автора; помещението, където е съхранявано печатното издание, както и помещенията и МПС, свързани с разпространението на изданието. Доказателствата, събрани на посочените местопроизшествия, дават възможност на разследващия орган да установи механизма на престъплението и неговия извършител.

Специфичните обекти и предмети, подлежащи на описване и приобщаване по досъдебното производство, могат условно да се разделят на три основни вида:

– *материални носители на писмена реч* (периодични издания, книги, листовки, флаери, плакати и т.н.). Тези доказателства обикновено се приобщават към материалите на досъдебното производство чрез описване и физическо изземване. Изготвят се обзорни снимки за удостоверяване на мястото, на което са открити, както и детайлни снимки на иззетите материални носители на писмена реч.

– *печатарски средства, печатници и печатарски машини*. При изземването на тази категория доказателства разследващият орган трябва да се съобразява с необходимостта и възможността те да бъдат иззети за нуждите на досъдебното производство съобразно техните размери и тегло и условията за тяхното транспортиране и съхранение.

– *електронни данни*. По своя характер тази категория данни се нуждаят от материален носител, върху който да бъдат записани, а именно твърд диск, преносима памет или оптичен диск. Законът изисква конкретна форма за приобщаване (изземване) на тази категория доказателства – компютърни информационни данни, предвидена в чл. 163, ал. 7 от НПК,

както и присъствието на специалист – технически помощник, който физически да извърши действията.

Дискриминационна реч, разпространена чрез радиото и телевизията

При този способ за извършване на престъплението типичните места, на които могат да се намерят доказателства, са два основни вида – специални помещения за провеждане на телевизионни и радиопредавания (студиа) и други места, на които се провежда интервюиране на лица, и места за съхранение на аудио-визуалните записи. При планиране на действията по разследването трябва да се оцени необходимостта за провеждане на оглед на тези местопроизшествия, както и доказателствата, които могат да бъдат открити на тези места за всеки отделен случай.

Във втората диференцирана група деяния са включени такива, които са насочени към ***насилие над личността или повреждане на имот***, не се наблюдават съществени специфики при огледа на местопроизшествието, сравнени с аналогичните престъпни състави, в които липсва дискриминационният елемент. При извършването на огледа на произшествие на престъпление от тази група важна информация за механизма на престъплението и извършителя могат да дадат традиционните следи – от човешката дейност (следи от ръце и крака, зъби), от биологичен произход (кръв, слюнка и т.н.), от оръжие и взривни вещества, от инструменти, от транспортни средства и др. Тяхното проявление в следите ще даде възможност да се определят множество въпроси с криминалистично значение, а именно конкретният способ за извършване на престъплението, използваните средства, настъпилите вредни последици, както и данни за самоличността на извършителя. Характерна особеност на престъпленията против равенството на гражданите в този случай са именно следи на местопроизшествието, сочещи наличието на субективния елемент. На първо място, от съществено значение е конкретното място на извършване на престъплението, което може да носи определена символика, като например престъплението да е извършено в близост до религиозни обекти и паметници, както и до места, типични сборища на лица с определени етнически, религиозни или расови признаци (обособени малцинствени квартали, търговски улици или заведения). На следващо място, от съществено значение за обективизиране на дискриминационния мотив – елемент на престъплението, могат да бъдат вещи и предмети на извършителя, сочещи принадлежност към определени групи от обществото (скинхедс, ку-клукс-клан, неонациски движения и т.н.), или сочещи антисоциалните възгледи на извършителя. Типични предмети, които могат да бъдат открити на местопроизшествието и могат да обективират дискриминационния мотив на извършителя, най-често са части от облекло или аксесоари към него с надписи, представляващи враждебна реч, листовки, символи и гербове на групи с дискриминационно поведение, както и всякакви електронни устройства, съдържащи дискриминационни материали – снимки, видеозаписи, звуци и др.

В третата група деяния са включени такива, които са насочени към ***образуване и участие в престъпни сдружения (в т.ч. и тълна) и политически формирания***.

С оглед на характера на престъпленията типичните местопроизшествия при тази група деяния са основно описаните при другите две групи. Образуването на политическо формирание е един формален процес, който включва редица законоустановени процедури. Типичните местопроизшествия, в които могат да се открият следи от извършеното престъпление, са аналогични на тези при втората група. Те са местата за изготвяне, съхранение и разпространение на писмените материали, изготвени във връзка с политическите партии. Конкретните местопроизшествия за тези престъпления са и жилищата и работните помещения на учредителите или членове на партията, партийна централа, издателското предприятие (ако е било наето такова), складови помещения, както и използвани транспортни

средства, както и местата, на които са провеждани масовите мероприятия по учредяването. Конкретните следи, които могат да се търсят на тези местопроизшествия, са писмени материали (програма на партията, устав, агитационни материали, списъци с членове и т.н.), компютърни и мултимедийни устройства, оптични носители, преносими паметни, както и рекламни сувенири и символи на партията.

При разследване на дискриминационни престъпления, извършени от тълпа, типичните местопроизшествия могат да бъдат обособени в три основни групи – мястото на образуването и насочването на тълпата, местата, където са настъпилите вредни последици от престъпната дейност, и местата, даващи информация за личността на подбудителите, предводителите и участниците в тълпата.

Възникването на тълпата е на обществено и общодостъпно място, като нейното формиране може да е спонтанно или предварително организирано (в социалните мрежи, с текстови съобщения, използване на радиоуредби и т.н.). Предвид характера на това социално образование типичните места за образуването на тълпата са площадите, улиците и други обществено достъпни места. На тези местопроизшествия могат да се търсят следи от придвижването на тълпата, като и от лицата, които са организатори и предводители. Конкретните предмети носители на следи са уличната настилка (следи от обувки и гуми на транспортни средства), импровизирани сцени (дактилоскопни, биологични и трасологични следи), както и вещи и предмети, принадлежащи на лица, участници и предводители на тълпата. Второто важно местопроизшествие е мястото, където са настъпили вредните последици от дейността на тълпата. Погроматжийската дейност на тълпата при тези престъпления носи елементите на дискриминационно отношение спрямо лица или обекти, притежаващи защитените белези. Тези значими за разследването места обикновено се различават от мястото, където се е образувала тълпата, и се явяват информационен маркер за предразсъдъците и нагласите на участниците в нея. По своята същност те могат да бъдат характерни сборища за лица, притежаващи защитения признак, или места със символика, свързани с бита на съответната социална група – заведения, паметници, улици и сгради с компактно живущо население и т.н.

Не на последно място следва да се проучат и местата, даващи информация за личността на подбудителите, предводителите и участниците в тълпата. Те могат да бъдат обществени места или сгради за сборки на лица с определени дискриминационни нагласи. В изследваните случаи е установено, че част от участниците в тълпите („твърдо“ ядро, организатори и предводители) имат предварителни отношения помежду си и съответно е възможно да членуват в конкретни формирования – футболни агитки или антидемократични организации и движения.

Изготвяне на протокола от извършения оглед на местопроизшествие

Протоколът за оглед на местопроизшествие е процесуалната форма на отразяване на извършеното действие по разследването. Той се съставя на мястото, където е извършен огледът, в предвидения процесуален ред и в присъствието на поне две поемни лица. Правилното изготвяне на протокола обуславя възможността установените факти при следственото действие да послужат в процеса на доказване на престъплението.

Съдържанието на протокола условно може се раздели на уводна част, описателна част и заключителна част. **Уводната част** на протокола няма специфики при изготвяне, като в нея следва да се отразят датата и мястото за провеждането на огледа, трите имена и длъжността на разследващия орган, трите имена и адресът на поемните лица, както и на лицата, привлечени в качеството на специалисти при огледа. В тази част на огледа следва да се посочат и основанията за провеждане на огледа, както и допълнителните рекви-

зители в случаите, когато се започва досъдебно производство по реда на чл. 212, ал. 2 от НПК. Допълнителните данни, които могат да бъдат отразени, са свързани с условията, при които се провежда огледът – осветление, атмосферни условия, температура на въздуха, влажност и др. **Описателната част** на протокола включва отразяване на обстановката на местопроизшествието по начина, по който е намерена (статичен оглед), като при необходимост на отделни обекти се извършва динамичен оглед. Намерените вещи и предмети следва да бъдат внимателно описани в тяхната взаимосвързаност и разположение в околната обстановка. При наличието на сгради или места, носещи определено символно значение (църкви, джамии, сбирнища на социални групи, паметници с етническо или религиозно значение и т.н.), е необходимо те да бъдат описани в протокола, като се посочи тяхното местоположение спрямо местопрестъплението. В **заключителната част** на протокола се отразяват иззетите следи, приобщените веществени доказателства, направените планове и скици, фотоснимки и т.н., посочените бележки от поемни лица и времето на извършване на огледа.

2. Специфики при провеждането на разпита на свидетел при престъпленията против равенството на гражданите

Разпитът представлява процесуален способ на доказване, чрез който в рамките на наказателното производство се събират и проверяват гласни доказателствени средства. По своята същност той представлява двупосочен обмен на информация между провеждащия разпитата и разпитвания чрез използване на тактико-криминалистични способности и правила. Значимостта на разпита на свидетел при разследването на престъпленията против равенството на гражданите се обуславя от факта, че това е най-често прилаганият способ за събиране на доказателства. В голяма част от изследваните случаи престъпленията са оставили единствено идеални следи в съзнанието на свидетелите. Липсата на други източници на доказателства разкрива голямото значение на разпита при разследването и това от своя страна обуславя и изхода на наказателното дело.

Подготвителен етап при провеждането на разпит на свидетел

Особеностите на обществените отношения, които се засягат от престъпленията против равенството на гражданите, са предпоставка посегателствата в голямата си част да се извършват в относително кратък период от време и да не оставят материални среди. Това налага провеждането на разпита като основно, първоначално и неотложно действие по разследването. Подготовката за разпита е важен етап от разследването на всяко едно престъпление и е основната специфика при извършването на разпит при престъпленията против равенството на гражданите.

Спецификата на подготовката се дължи преди всичко на обстоятелствата, които трябва да бъдат установени с разпита – установяване на данни, характеризиращи дискриминационния характер на престъплението, наличието на правнозащитения признак в жертвата, данни за общността, към която принадлежи жертвата, нейните вярвания и бит, изясняване на индивидуалната роля на участниците, мотивите за извършване на престъплението и т.н.

При подготовката за извършването на разпит при престъпленията против равенството на гражданите разследващият орган трябва да реши редица въпроси от значение за ефективно провеждане на това действие по разследването, а именно – свързани с времето, мястото, участниците, метода и поредността на извършваните разпити, съобразно ефектите, които се целят с действието по разследването.

Времето на провеждане на разпита зависи от конкретната обстановка и организацията на производството съобразно изготвения план за разследване. Разследващият орган трябва да прецени времето за провеждане на разпита с оглед възможността на свидетеля да даде правдиви и пълни показания. В изследваните дела се наблюдава тенденция разследващите органи да извършват разпит на свидетели непосредствено след извършването на престъплението. Положителният момент в този подход е възможността да се получат показания, преди свидетелят да е забравил някои подробности от извършеното престъпление. На следващо място обаче като отрицателен момент следва да се отчита и фактът, че емоционалното и душевното състояние на разпитвания може да е пречка свидетелят да се съсредоточи и възпроизведе събитието. Трябва да се отчита фактът, че престъпленията против равенството на гражданите обикновено предизвикват емоции, които невинаги биха били полезни при събирането на доказателства.

Мястото за провеждане на разпита при престъпленията против равенството на гражданите, установено при емпиричното изследване, като цяло е служебното помещение на разследващия орган. То се явява най-подходящо за провеждането на този разпит, от една страна, с оглед на осигуряването на подходящите психологически условия за свидетеля, а от друга, предполага създаване на респект на свидетеля към органа на досъдебното производство и демонстрира сериозността на провежданото разследване. Установени са обаче и случаи, при които е проведен разпит непосредствено до местопрестъплението, основно при образуване на досъдебното производство с първо действие по разследването – разпит на свидетел, или непосредствено след извършване на оглед на местопроизшествие или претърсване и изземване. Конкретното място за извършването на разпита на свидетел на престъпление против правата на гражданите (извън служебните помещения на разследването) трябва да бъде избрано внимателно, за да осигури спокойствие и благоприятна обстановка.

Определянето на първоначалния метод за провеждане на разпита се извършва в съответствие с личността на свидетеля и отношението му към разследването престъпление. Подготовката на метода може да се изразява в набавяне на доказателства за предявяване, събиране на данни за деянието и дееца на престъплението, установяване на отношението на свидетеля към извършителя и жертвата, евентуалните действия, на които е станало свидетел лицето, и всички други обстоятелства, необходими за пълноценно провеждане на разпита.

Освен избора на метод за провеждане на разпита е необходимо да се определи и поредността на провеждане на разпитите на свидетели. Според общоприета в криминалистичната тактика препоръка първи трябва да бъдат разпитани свидетелите, които имат отношение към разкриване на престъплението и неговите автори (пострадалите, полицейските органи и т.н.). На второ място се разпитват свидетелите, които не са заинтересовани от изхода на делото (случайно попаднали на местопроизшествието), и накрая тези, които поради различни мотиви нямат интерес от установяването на истината (лица, близки до извършителите).

За повишаване на ефективността от провеждането на разпита е необходимо разследващият орган да положи усилия за предварително изучаване на специфичните групови и индивидуални особености на свидетеля. Под изучаване на личността в наказателното производство се разбира целенасочена дейност на разследващия орган за установяване на определени съвкупности от данни, характеризиращи личността на свидетеля и имащи значение за правилното прилагане на разпоредбите на процесуалния закон, както и избора на най-ефективните тактически прийоми за провеждане на отделните следствени действия⁵.

⁵ Порубов, Н. И. (1998). *Тактика допроса на предварительном следствии*. Москва: БЕК, 80–81.

При проведеното изследване на престъпленията против равенството на гражданите се установи наличието на три основни групи свидетели. Като основен критерий за диференцирането на групите се използва моралната оценка, която дават тези лица на извършеното дискриминационно деяние.

Първата група имат положително отношение към извършеното деяние. Тези свидетели могат да представят обвиняемия в благоприятна светлина, да сочат провокативни действия от страна на жертвата, както и стремеж към омаловажаване на престъплението.

Втората група лица са с негативна оценка към деянието. Тези свидетели могат да се възползват от случилото се, за да подсилят ефекта на извършеното и хиперболизират извършителя като враг на равенството и човечеството при снемането на техните показания.

Третата група не проявяват емоционално и съзнателно отношение към деянието. Тези свидетели обикновено не присъстват на местопрестъплението, като техните показания са свързани с обстоятелства, изясняващи подготовката на престъплението или личността на извършителя. В настоящото изследване няма да бъде разглеждана тактика за провеждане на разпит на тази група свидетели предвид обстоятелството, че той няма специфично проявление при разследването на престъпленията против равенството на гражданите.

С оглед правилната тактическа подготовка на разпита разследващият орган трябва да „категоризира“ лицата в съответната група. Тази задача се осъществява чрез проучване на няколко групи обстоятелства, като събраната информация се разширява и уточнява в хода на разследването (респективно в разпита). Тези групи обстоятелства са⁶:

– лицето притежава ли правнозащитения признак на престъплението, което се разследва – раса, етнос или религия;

– лицето член ли е на политическа партия, обществено движение или организация (сдружение). Ако отговорът е положителен, то се събират данни за времето, мястото, условията, при които е встъпил в организацията, позицията, която заема (организатор, ръководител, член), мероприятията, в които е участвал и т.н.;

– отношението му към целите и принципите, ръководителите и средствата, които използва сдружението;

– ако не е член на организирана група, то участвал ли е в предишни прояви, какви правонарушения или престъпления е извършил;

– изпитва ли чувства на вражда и дискриминация към лица с различна националност, етнос или религия.

Разследващият орган следва да използва категоризацията на свидетелите за тактическата подготовка на разпита. Тя ще подпомогне компетентния орган да получи криминалистично значима, пълна и достоверна информация за престъплението и неговия извършител.

Тактика при провеждането на действието по разследването – разпит на свидетел. Основни положения и етапи на провеждане

Криминалистичната теория⁷ и изискванията на процесуалния закон сочат за няколко обособени процесуални стадия при извършването на разпита. Осъществяването им в последователност осигурява законосъобразно провеждане на следственото действие и възможност с него да се съберат годни доказателства.

⁶ Винников, А. Я., Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова (2002). *Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти*. Санкт-Петербургский Юридический институт/Генеральной прокуратуры РФ, 75–76.

⁷ Кунчев, Й. (2003). *Криминалистическа тактика*. София: Албатрос, 275 и сл.

В първия (подготвителния) стадий на провеждане на разпита разследващият орган сменя и отразява в протокола данни за свидетеля, като за разлика от беседата, проведена в подготовката на разпита, същите се отразяват в конкретна процесуална форма. От съществено значение в протокола освен задължителните реквизити в чл. 139, ал. 1 от НПК е необходимо да бъдат отразени гражданството и етническата принадлежност (самоопределяне от лицето). В този стадий се осъществява психологическият контакт между разследващия и свидетеля. В рамките на този стадий разследващият орган трябва да предупреди свидетеля за отговорността, която носи за даване на неверни показания. При престъпленията против равенството на гражданите разследващият не трябва да подхожда формално към това задължение, а е необходимо да съобрази предупреждението със създадената психологическа обстановка и личността на свидетеля.

Вторият стадий на провеждането на разпита е свързан с изслушване на показанията на свидетеля под формата на свободен разказ. По време на разпита разследващият трябва да демонстрира уважение към свидетеля по време на свободния разказ, което е предпоставка за последователност и пълнота на показанията. С оглед на предоставените показания провеждащият разпита може да изслуша разказа на свидетеля до края или да го прекъсне със задаването на детайлизиращи въпроси. В този стадий разследващият орган окончателно разбира дали лицето желае правдоподобно и пълно да предаде обстоятелствата, на които е станало свидетел, или прави опит да затаи или изопачи истината.

В третия стадий разследващият орган използва подхода на въпросите и отговорите, за да конкретизира и изясни дадените показания в свободния разказ. През третия стадий се проявяват професионалната подготовка и опит на разследващия за правилно прилагане на тактическите средства и прийоми за провеждане на разпита. Разследващият орган трябва да прояви активност и креативност, за да получи информация за изясняване на всички обстоятелства, подлежащи на установяване в разследването. При определянето на конкретните въпроси при разпита разследващият орган трябва да оцени събраните данни за извършителите на престъпленията против равенството на гражданите; средствата и начините, използвани от извършителите; времето и мястото, където е извършвано подбуждането или са упражнени насилието и заплахата; кои са лицата, влизащи в състава на дадена група, ако престъплението е извършено от множество лица. Въпросите, освен връзката им с извършеното престъпление, трябва да отговарят на няколко основни изисквания: да са свързани с изясняване на обстоятелствата по делото; да бъдат конкретни и кратки; да са разбираеми за разпитваното лице; да бъдат в логическа последователност; да не съдържат информация за отговорите, които се очакват; да не внушават, подсказват или подвеждат към определен отговор; да бъдат в обективно-неутрална форма⁸.

Обемът и качеството на информацията, получена от свидетеля, се определят от няколко групи обективни и субективни фактори, влияещи върху достоверността на показанията, както следва:

- Първата група фактори, които разследващият орган трябва да вземе предвид, са свързани с качествата на личността на свидетеля и с условията, при които е възприето престъплението;
- Втората група фактори са свързани с интелектуалните и емоционалните възможности на свидетеля за възприемане и запаметяване на възприетите събития;
- Третата група фактори са свързани с възстановяването и възпроизвеждането на възприетите събития.

⁸ Пак там, 284–289.

Влиянието на тези фактори, установени в хода на разпита, ще е основата за използване на съответните тактически прийоми от разпитващия и ще е от съществено значение за пълното и обективно събиране на доказателства по делото.

Престъпленията против равенството на гражданите оказват сериозно въздействие върху емоционално-психическото равновесие на лицето. С тези престъпни деяния често се засягат общественото мнение, личната самооценка, честа, достойнството и морално-етичните принципи на личността. Засяга се в голяма степен личността на всеки свидетел на престъплението, като в големия брой случаи разпитваното лице не е безразлично към извършеното. В този смисъл разследващият орган трябва да има предвид, че елементите на извършеното престъпление, запомнени от свидетеля, могат да се различават от словесното описание, което лицето дава при проведения разпит. Трябва да се отчита, че не във всеки случай се касае за съзнателно изкривяване на обективната действителност. При анализ на информацията от разпитите при извършеното изследване се наблюдават различия при описването на едни и същи събития. Част от тези различия се дължат на процесуалното качество, в което се намират лицата (свидетел – обвиняем), но се установява и подобна зависимост и спрямо отношението на лицето към извършеното престъпление. Установява се, че свидетелят сравнително лесно запомня и възпроизвежда факти, които подкрепят неговите стереотипи и нагласи, засягащи накърнения правнозащитен признак, а сравнително лесно „забравя“ или negliжира всички тези, несъпадащи с неговия мироглед. При съмнение в достоверността на показанията е необходимо разследващият да установи причината, поради която свидетелите ги дават – наличие на връзки с обвиняемия или жертвата, зависимост от техни близки, преживяно сходно деяние, сходни убеждения и други обстоятелства, сочещи заинтересованост на лицето. След като установи причината за неверните показания, разследващият орган трябва пълноценно да използва криминалистичните методи за психологическо въздействие върху свидетеля. С цел получаването на достоверни и обективни показания разследващите органи могат да използват следните методи⁹ за психическо въздействие – метод на избличението, метод на убеждението и метод на емоционалното въздействие.

Специфики при провеждането на разпит на жертвата на престъплението

Основно значение за наказателното производство имат *свидетелите-жертви*, които са възприели най-пълно всички факти и обстоятелства при извършеното престъпление.

Разследващият орган трябва внимателно да прецени правилно времето за провеждане на разпита с оглед на емоционалното и психическото състояние на жертвата. Обективността и правдивостта на дадените от жертвата показания трябва да бъдат внимателно ценени в съответствие с всички доказателства предвид характерната заинтересованост от изхода на делото на тази категория свидетели. Криминалистичната теория сочи няколко групи причини, водещи до даване на неверни или непълни показания от жертвите¹⁰, които се наблюдават и при настоящото изследване. На първо място, това са преувеличения за някои моменти от преживяното емоционално събитие. На следващо място – наблюдават се обобщения на извършените действия от извършителите (всички са нанасяли удари, всички са отправяли обиди и т.н.). На трето място, пострадалият от вълнение допуска пропуски при описанието на важни елементи от произшествието. Последната група причини е свързана с неправилно възпроизвеждане на последователността на събитията – объркване при възпроизвеждането на отделни детайли или участието на лица в престъплението.

⁹ Пак там, 48–50.

¹⁰ Яблоков, Н. П. (2001). *Криминалистика: учебник для вузов*. Москва: Юрист, 249.

Независимо от посочените причини, затрудняващи разследването, дадените показания на пострадалите дори и да съдържат неверни или неточни данни не следва да бъдат отхвърляни като непригодни доказателства за установяване на обстоятелство по делото. Показанията на жертвата, както и тези на другите свидетели в процеса нямат предустановена сила, като същите се проверяват наред с другите доказателства по делото и се оценяват от органите на досъдебното и съдебното производство съобразно вътрешно им убеждение.

Процесуално оформяне на извършения разпит на свидетел

Разпитът представлява процесуален способ за доказване, чрез който се събират и проверяват гласни доказателствени средства. Същността му се изразява в непрекъснат обмен на информация между разпитващ и разпитван с помощта на познавателни и тактико-криминалистични способности и правила. Той е действие по разследването, с което се получава информация с различно процесуално качество (обвиняем, свидетел, вещо лице) за известните им факти относно разследваното престъпление, което се отразява в съответен протокол при спазване на правилата на НПК.

В протокола за разпит може условно да се обособят три части – уводна, същинска и заключителна. В уводната част на протокола при престъпленията против равенството на гражданите е необходимо да се изпишат данни за националността и етническата принадлежност на лицето с оглед на събирането на доказателства за наличие на обективния законозащитен признак у лицето.

На първо място, в същинската част на протокола е от съществено значение начинът на въвеждането на дадените показания в надлежния протокол. С оглед на емоционалната натовареност на дадени показания е целесъобразно разследващият да изслуша свидетеля и след това да систематизира и логически подреди получената информация. Използването на този подход дава възможност на разследващия да следи реакциите на разпитвания, да съставя въпроси, анализира получените отговори и в резултат да прилага съответния тактически способ за събирането на пълна и правдива информация. При наличието на множество действия в рамките на престъпното поведение е по-удачно показанията да се протоколират последователно и поотделно за всеки един епизод, което ще даде възможност да се обхванат в пълнота всички обстоятелства от значение за делото. При съставянето на протокола за разпит показанията на лицето се записват в първо лице с използването на пряка реч, като е от съществено значение използваните изрази от извършителя на престъплението да се отразят точно и дословно. При престъпленията против равенството на гражданите съставомерността на деянието се обективира най-често чрез вербалното изразяване на извършителя със специфични изразни средства, които са насочени към защитения признак. Разследващият орган трябва да си дава сметка, че дадените показания могат да имат оценъчен характер – умозаклученията и персоналните чувства на лицето към извършеното деяние. Независимо че те са част от вътрешния мир на лицето и са свързани с неговия морално-етически светоглед, чрез тях могат да бъдат изяснени факти от значение по делото. Съдържанието на свидетелските показания се определя от представите за конкретните факти, непосредствено възприети и съхранили се в съзнанието на свидетеля¹¹, които могат да се различават от действително осъществените действия и настъпилите последици. В този смисъл за разследващия орган е особено важно да оцени събраната с разпита информация и да я съпостави с другите данни по наказателното производство. Този процес, макар че е темпорално отдалечен от извършения разпит, е от съществено значение за планирането на последващите действия по разследването.

¹¹ Топалов, П. (1982). *Свидетелските показания*. София: ВСШ „Г. Димитров“ – МВР, 87.

В чл. 237, ал. 3 от НПК¹² е регламентиран законоустановен тактически прием за провеждане на разпита, изразяващ се в това, че при необходимост въпросите и отговорите се записват в протокола поотделно. При изследването на протоколите от разпитите по делата за престъпления против равенството на гражданите не е установено този принцип да е използван с няколко изключения. С оглед на пълнотата на събрания доказателствен материал смятам, че би било удачно след записването на показанията под формата на свободен разказ разследващият орган да зададе уточняващи и детайлизиращи въпроси, които да бъдат записани отделно. Този принцип се явява подходящ и при свидетели, които в показанията умишлено пропускат определени обстоятелства или дават неверни показания. Целесъобразно е този принцип да се съчетае с предявяване на доказателства, оборващи показанията на свидетеля, с цел установяване на обективната истина по делото. В протокола следва да се отрази всяко предявено доказателство, както и конкретният въпрос към свидетеля след представянето му за запознаване. След това отделно се записва дословно отговорът на свидетеля, като по този начин по-добре се изясняват обстоятелства по делото и се дава възможност за по-пълна оценка на свидетелските показания.

В *заключителния етап* се дава възможност на свидетеля да се запознае с отразеното в протокола и съответно да допълни или прецизира своите показания. Протоколът се подписва от свидетеля, присъстващите лица и водещия разследването.

Заклучение

В заключение следва да посочим, че разгледаните два способа за събиране на доказателства не изчерпват възможните и необходими действия за изясняване на обстоятелствата по делото. Подготовката, провеждането и оценката на проведения оглед на местопроизшествието, както и разпитът на свидетелите стоят в основата на пълното, обективното и всестраниното разследване на престъпленията против равенството на гражданите. Те следва да бъдат обезпечени с подходящите информационни, организационни, тактически и технически методи и средства за цялостното изясняване на относимите обстоятелства от предмета на доказване на конкретното престъпление.

Библиография

Винников, А. Я., Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова (2002). *Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти*. Санкт-Петербургский Юридический институт/Генеральной прокуратуры РФ.

Кунчев, Й. (2003). *Криминалистическа тактика*. София: Албатрос.

Лившиц, Е. М., Р. С. Белкин (1997). *Тактика следственных действий*. Москва: Новый юрист.

Порубов, Н. И. (1998). *Тактика допроса на предварительном следствии*. Москва: БЕК.

Топалов, П. (1982) *Свидетелските показания*. София: ВСШ „Г. Димитров“ – МВР.

Яблоков, Н. П. (2001). *Криминалистика: учебник для вузов*. Москва: Юрист.

¹² Наказателно-процесуален кодекс, Обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., с последно доп ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

TYPICAL METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST CIVIL EQUALITY

Tihomir Troyanov¹³

Abstract: The article examines the typical methods of investigating crimes against the equality of citizens, identifying the most frequently collected evidence to clarify the

circumstances of the case, related to this legal qualification.

Keywords: investigation, crimes against equality, methods of proof

¹³ Ph.D. student in Forensics at the Department “Criminal Sciences” of the Academy of the Ministry of Internal Affairs; investigator in the investigation department at the Sofia City Prosecutor’s Office, e-mail: t75@gbg.bg.

РАЗСЛЕДВАНЕ ЧРЕЗ СЛУЖИТЕЛ ПОД ПРИКРИТИЕ

Атанас Бръндев¹

Резюме: Употребата на способа за разследване и документиране на престъпна дейност чрез служители под прикритие е нов способ, целящ активно противодействие на организираната престъпност. Способът все още не е застъпен в голяма степен в Република България зара-

ди все още непълното му законодателно регулиране.

Ключови думи: организирана престъпност, операция под прикритие, разузнавателни способности и методи, служител под прикритие, служител на прикритие

Увод

Настоящото изложение има за цел да направи кратък исторически очерк и последващо описание на развитието и употребата на служители под прикритие в наказателния процес за разкриване и документиране на дадена престъпна дейност. Ще бъде направен сравнителен анализ между законодателната уредба, регламентираща дейността на служителите под прикритие в различните страни по света. Детайлно ще бъде анализирано българското законодателство, имащо отношение към използването на споменатия способ, като бъде направено разграничение между фигурата на служител под и на прикритие.

Възникване на служителите под прикритие

За основоположник на способа за разследване чрез служители под прикритие се смята Йожен Франсоа Видок, роден през 1775 г. в Арес, Франция. Последният е известен като „бащата на съвременната криминология“, основател на първата частна детективска агенция. Видок има буйно детство, като само четиринадесетгодишен след кражбата на дневния оборот от пекарната на баща си и сребърните прибори на майка си попада в затвора с цел да бъде превъзпитан. За съжаление, последното има обратен ефект и младият Видок се отдава на активна престъпна дейност. Благодарение на същата попада още няколко пъти в затвора. Преломният момент в живота на Видок идва през 1809 г., когато при едно

¹ Докторант по наказателнопроцесуално право в Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, ел. поща: atanas.brandev@yahoo.com.

от поредните си пребивавания в затвора решава да сътрудничи негласно на полицията, като предоставя информация за другите затворници. След като е освободен от затвора, Видок продължава да сътрудничи на полицейските власти, като им съобщава важна информация за престъпните среди, в които се движи. В края на 1811 г. със съдействието лично на генералния началник на френската полиция Франсоа Видок основава *Sécurité Nationale* (Дирекция „Национална сигурност“), която лично оглавява. В последната работят първоначално около 12 души, предимно бивши затворници. Служителите на Видок успяват да разкрият около 800 престъпления на територията на цяла Франция само за една година. Видок ръководи отдела десет години, като за този период е регистриран спад в нивата на престъпността в Париж с около 40 %. След като напуска полицията, Франсоа Видок основава първата частна детективска агенция. Лично директорът на ФБР при едно от посещенията си във Франция предпочита да прекара две седмици в офиса на Видок, за да вникне в тайните на внедряването в престъпните среди, вместо да се запознае отблизо с дейността на френската полиция.

Опитът на Франсоа Видок е пренесен в САЩ. Там фигурата на агента под прикритие получава своето голямо развитие в периода на появата на италианските престъпни фамилии и предприемането на мерки от страна на правоохранителните органи за противодействие и документиране на престъпната им дейност. През 1981 г. в САЩ са приети Насоки за подобряване на дейността на служителите под прикритие. Макар и да има само препоръчителен характер, въпросният документ е основа, върху която се развива цялата нормативна уредба, регламентираща дейността на служителите под прикритие в САЩ.

Видове правна регламентация на употребата на служители под прикритие

Правната регламентация в международен план на дейността на служителите под прикритие е уредена посредством използването на три основни законодателни подхода:

1. Регламентиране на дейността на агентите под прикритие в наказателно-процесуалните кодекси (Испания, Франция, ЮАР, Босна и Херцеговина, Германия, Полша и Сърбия);
2. Уреждане на дейността в специален закон (Швейцария, Великобритания);
3. Регламентиране на дейността на служителите под прикритие в редица закони и подзаконови актове (Русия, Япония, Финландия).

Легална дефиниция на термина „служител под прикритие“ първоначално се появява в законодателствата на страни като Германия, Швейцария и Венецуела. Смесът на дефинициите се свежда в най-общ план до внедряване на агент в организирана престъпна група, който, придържайки се към предварително утвърден план и разработена легенда за прикриване на реалната му самоличност, събира информация за дейността на престъпната група. Спецификата на дейността, свързана с работата под прикритие, довежда до законодателно ограничаване от страна на държавите на кръга лица, които могат да бъдат ползвани като служители под прикритие. В САЩ, Австрия, Германия и повечето страни от Латинска Америка като служители под прикритие могат да бъдат използвани служители на съответните държавни правоохранителни и разузнавателни служби. В някои държави, сред които Финландия например, като служители под прикритие могат да бъдат използвани и държавни служители, които не са част от полицейските органи. Единствено в Боливия е установена нормативна възможност всяко едно лице да бъде използвано като служител под прикритие.

Употреба на служители под прикритие в наказателния процес на Република България

Употребата на служител под прикритие в наказателния процес в Република България като способ за документиране на престъпна дейност се появява в отговор на нарастващата и усъвършенстваща се в организационно отношение организирана престъпност. Като нормативна основа за въвеждането на способа е използван чл. 20, ал. 1 от Конвенция на ООН за трансграничната организирана престъпност, ратифицирана със закон, приет от 38-ото Народно събрание на 12 април 2001 г., в сила за Република България от 29 септември 2003 г. Конвенцията препоръчва на държавите членки да предприемат необходимите мерки за борба с организираната престъпност, включително и чрез провеждане на „операции под прикритие“. Този нов способ получава законова регламентация през 2005 г. при приемането на новия Наказателно-процесуален кодекс, който влиза в сила през април 2006 г.

В Република България понятието „служител под прикритие“ е дефинирано в чл. 10в от Закона за специалните разузнавателни средства (ЗРС)²: „служител от компетентните служби по този закон, Закона за МВР, Закона за отбрана и въоръжените сили на Република България, Закона за военното разузнаване или от Държавна агенция „Разузнаване“, оправомощен да установи или поддържа контакти с контролирано лице, за да получи или разкрие информация за извършване на тежко умишлено престъпление или организацията на престъпна дейност“.

Подзаконов нормативен акт, уреждащ дейността под прикритие в Република България, е Наредбата за организацията и дейността по използване на служители под прикритие в Министерство на вътрешните работи, приета с ПМС 247/10.09.2015 г.³ Последната урежда целите, задачите и организацията на дейността на МВР със служители под прикритие, реда за тяхното ползване и реда за получаване на съдействие за организиране на прикритието им. Съгласно чл. 2 от Наредбата служителите под прикритие се използват с цел предотвратяване, пресичане, разкриване и разследване на тежки умишлени престъпления, посочени в чл. 3, ал. 1 от Закона за специалните разузнавателни средства (ЗРС), за защита на националната сигурност по Наказателно-процесуалния кодекс, ЗРС и Закона за Министерство на вътрешните работи⁴. Според чл. 4 служителите под прикритие се използват само при доказана необходимост, когато възложените задачи не могат да бъдат изпълнени по друг начин, и при наличие на обективни възможности за използването им.

В Наказателно-процесуалния кодекс⁵ на Република България са въведени правни норми, относими към защитата на личността на служителите под прикритие и начина за обективиране на техните възприятия в наказателния процес.

Чл. 123а, ал. 1 – служител под прикритие не може да се разпитва като свидетел, когато са налице достатъчно основания да се предполага, че в резултат на свидетелстването може да възникне реална опасност за живота или здравето на служителя, на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения, както и ако това е пречка за изпълнение на функциите му.

² Закон за специалните разузнавателни средства (ЗРС), Обн. ДВ, бр. 95 от 21.10.1997 г., посл. изм. ДВ, бр. 32 от 26.04.2022 г.

³ Наредба за организацията и дейността по използване на служители под прикритие в Министерство на вътрешните работи, Обн. ДВ, бр. 71 от 15.09.2015 г.

⁴ Закон за Министерство на вътрешните работи, Обн. ДВ, бр. 53 от 27.06.2014 г., изм. и доп. ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

⁵ Наказателно-процесуален кодекс (НПК), Обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 32 от 26.04.2022 г.

Чл. 123а, ал. 2 – ръководителят на структурата, която осигурява и прилага разследването на служителя под прикритие, или оправомощено от него лице определя възможността за възникване на опасността по ал. 1 и писмено уведомява наблюдаващия прокурор или съда.

Чл. 123а, ал. 3 – данните за самоличността на служителя под прикритие могат да бъдат предоставени на наблюдаващия прокурор и съда след мотивирано писмено искане до органа по чл. 175, ал. 2 (в случая МВР), който дава писмено разпореждане за разкриване на самоличността само ако няма опасност за служителя.

Чл. 123, ал. 4 – органите на досъдебното производство и съдът вземат всички мерки за запазване в тайна самоличността на служителя под прикритие.

При изготвяне на искане за използване на служител под прикритие като вид СРС задължително към последното се прилага писмена декларация от служителя, че е запознат със задачите и задълженията си по конкретната операция под прикритие. В декларацията вместо имената на служителя се изписва идентификационният му номер, даден му от структурата, която осигурява и прилага специалното разузнавателно средство. Специалните разузнавателни средства, каквито са и служителите под прикритие, се използват само за разкриване и пресичане на тежки умишлени престъпления, лимитативно посочени в чл. 3 от ЗСРС, когато необходимите данни не могат да бъдат събрани по друг начин. Придобитата от служител под прикритие информация става част от доказателствения материал чрез разпита на последния, проведен съобразно изискванията на чл. 123а от НПК.

В сравнение с останалите способи, посочени в ЗСРС, които могат да бъдат определени като пасивни (не се осъществява контакт с контролираното лице), служителят под прикритие може да бъде определен като активен способ, или т.нар. „живо СРС“, като подобна характеристика може да бъде дадена и на способа „доверителна сделка“. Ето защо при анализа на използваните способи по ЗСРС прави впечатление приблизително еднаквият брой употребени способи за година служител под прикритие и доверителна сделка. Двата способа се използват заедно за документиране на тежка престъпна дейност.

Съгласно чл. 10б от ЗСРС „доверителна сделка“ се използва от служителя под прикритие и се изразява в сключване на привидна продажба с вещ с цел да се спечели доверието на другата страна, която участва в сделката.

Материалноправни предпоставки за използване на служител под прикритие

Съгласно българското законодателство употребата на служители под прикритие е приравнена на използване на специално разузнавателно средство по Закона за специалните разузнавателни средства. От последното произтича и еднаквостта при процедурата за прилагане на способа с другите специални разузнавателни средства, уредена в ЗСРС, а именно:

- прилага се след мотивирано писмено искане на компетентен по чл. 13 от ЗСРС орган (ГДБОП – МВР, ГДНП, ДАНС, ГДГП, ДАР, областни дирекции на МВР, Прокуратурата на Република България);

- разрешава се от компетентен по чл. 20 от ЗСРС орган (съд);

- приложението е ограничено от предварително определени времеви граници – чл. 21 (до 20 дни за установяване на самоличността на лица, за които има данни, че подготвят или са извършили тежко умишлено престъпление; до 3 години общо по отношение на дейности, свързани със защита на националната сигурност в случаи на предотвратяване на тежки умишлени престъпления по Глава I от НК⁶ (изм. през 2016 г.; до 6 месеца във всички останали случаи).

⁶ Наказателен кодекс (НК), Обн. ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г., посл. изм. ДВ, бр. 10 от 31.01.2023 г.

С цел контрол върху използването на специални разузнавателни средства, в това число и служители под прикритие, в Република България е създадено Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства. Последното е независим държавен орган, който осъществява наблюдение на процедурите по разрешаване, прилагане и използване на специалните разузнавателни средства, съхраняването и унищожаването на информацията, получена чрез тях, както и за защита правата и свободите на гражданите срещу незаконосъобразното използване на СРС. Според официалните доклади на бюрото през 2019 г. са използвани общо 15 719 броя разузнавателни способности, от тях – 38 броя служител под прикритие (реализирани 18 броя). През 2020 г. са приложени общо 14 439 броя разузнавателни способности, от които 42 броя служител под прикритие (реализирани 27 броя). През 2021 г. са използвани общо 11 963 броя разузнавателни способности, от които 38 броя служител под прикритие (реализирани са 28 броя).

Анализът на споменатите данни показва, че все още способът за разкриване и документиране на престъпна дейност чрез употреба на служители под прикритие е много малко застъпен на фона на използването на другите способности като подслушване и проследяване. За първи път способът служител под прикритие е използван в Пловдив във връзка с операция по документиране на опит за вкарване в обращение на неистински финансови средства.

Във връзка с използването на служители под прикритие в процеса на доказване в наказателния процес трябва да бъде разгледана и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). Същата обръща внимание на стойността на показанията на агентите под прикритие и гарантирането в максимална степен на възможността за защита срещу последните от страна на обвиняемите лица. Така например в решенията по делата „Коставски срещу Холандия“⁷ и „Люди срещу Швейцария“⁸ ЕСПЧ е постановил, че е нарушена Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи, тъй като показанията на служителите под прикритие, дадени на досъдебната фаза и прочетени от съда, не са били подкрепени с други доказателства. Във връзка с последното ЕСПЧ приема, че е задължително в съдебната фаза да се провежда разпит на полицейските служители, действали под прикритие, ако обвинението и присъдата се позовават в значителна степен на техните показания.

ЕСПЧ изразява становище, че доказателствата трябва да бъдат събирани и проверявани в хода на публично съдебно производство в присъствие на обвиняемото лице, което да разполага с равни възможности да се противопостави на тезата на обвинението в контекста на състезателното начало. Изключение е предвидено с цел да се запази самоличността на служителите под прикритие при техния разпит, но справедливият процес изисква компенсиране на интересите на защитата. При делото „Едуард и Луис срещу Обединеното кралство“⁹ е установено възпрепятстване на правото на защита, тъй като служителят под прикритие е бил единственият участник в процеса, който е дал показания срещу подсъдимия, като последният е бил възпрепятстван да обори верността им поради неразкриване личността на свидетеля.

При анализа на използването на служители под прикритие особено внимание трябва да се обърне и на евентуалната наказателна отговорност на служителите под прикритие

⁷ Дело „Engel и други срещу Нидерландия“ (Жалби № 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), Решение на Европейския съд по правата на човека от 8.06.1976 г.

⁸ Дело „Люди срещу Швейцария“ (Ludi v. Switzerland, 15.06.1992 г., серия А № 238), Решение на Европейския съд по правата на човека от 26.05.1992 г.

⁹ Дело „Винтер и други срещу Обединеното кралство“ (Жалби № 66069/09, 130/10 и 3896/10), Решение на Европейския съд по правата на човека от 9.07.2013 г.

при или по повод дейността им под прикритие. В законодателствата на различните страни този въпрос има множество проявления. Така например в САЩ служителите под прикритие, когато е наложително да извършат противоправно деяние при или по повод дейността си под прикритие, е необходимо да получат разрешение от прокурор с оглед да се избегне евентуалното им наказателно преследване. Съгласно законодателната уредба в Италия на служителите, действащи под прикритие, се разрешава да осъществяват съставите на точно определени престъпления при или по повод дейността си под прикритие. В Република България отпадането на наказателната отговорност за престъпления, извършени от служители, действащи под прикритие, е установена най-общо в чл. 126 от НК на Република България: „не е общественоопасно деянието, извършено от лице, което е действало като служител под прикритие в рамките на определените му правомощия по закон. Дейността на служителя под прикритие в рамките на определената му предварително функция, макар и формално да осъществява състава на дадено престъпление, не представлява престъпление, поради липсата на обществена опасност“. Нормотворецът не е определил ясно какви са правомощията на служителя под прикритие и докъде може да се простира неговата т.нар. „разрешена престъпна дейност“. Възприето е общото правило, според което, за да не носи наказателна отговорност при осъществяване на дейността си под прикритие, същата трябва да е в рамките на законовите му правомощия, очертани в чл. 10 в от ЗСРС, а именно „да установи и поддържа контакти с контролираното лице, за да получи или разкрие информация за извършено тежко умишлено престъпление“.

Служители на прикритие

В българската юриспруденция съществува и фигурата на т.нар. „служител на прикритие“. Това е лице, служител на Държавна агенция „Национална сигурност“, което е назначено на прикритие по трудово или служебно правоотношение в държавни органи или юридически лица, за да извърши контраразузнавателна и оперативно-издирвателна дейност в защита на националната сигурност. При служителите на прикритие не е налице изграждане на неистинска самоличност, както е при употребата на служители под прикритие. При служителите на прикритие е „прикрита“ служебната им връзка със съответната правоохранителна или разузнавателна служба. Служителите на прикритие, както и служителите под прикритие са държавни служители, чиято дейност е общественополезна и цели противодействие на престъпността и защита на националната сигурност. Дейността на служителите на прикритие е уредена в подзаконовни нормативни актове и правилници за прилагане – Правилник за приложение на Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“. Служителите на прикритие се използват при т.нар. „оперативна необходимост“, а не както служителите под прикритие съобразно изискванията на НПК и ЗСРС. Прилагането на служители на прикритие не е нормативно ограничено във времево отношение за разлика от прилагането на служители под прикритие. Дейността на служителите на прикритие е своеобразен вид оперативно-издирвателна дейност, чиято цел е събиране на определена оперативно значима информация, не само такава, попадаща в обхвата на чл. 3 от ЗСРС. Служителите на прикритие при или по повод дейността си не могат да се възползват от разпоредбите на чл. 126 от НК.

– В българска юридическа общност е застъпено становището, че служителите на прикритие не могат да бъдат разпитвани в хода на евентуален наказателен процес. Въпреки това не е налице процесуална пречка за последното, като е необходимо да се спазват разпоредбите на чл. 141 от НПК (*разпит на свидетел с тайна самоличност*).

Заклучение

Употребата на способа за разследване чрез служители под прикритие, въпреки изключителната му ефикасност, все още е слабо застъпена като механизъм за документиране на престъпна дейност в Република България. Последното е следствие от липсата на детайлна законодателна уредба и приравняването на служителите под прикритие с останалите видове специални разузнавателни средства. С цел разширяване на употребата на служители под прикритие е необходимо разграничаване и отделянето им от общата формулировка за употреба на специалните разузнавателни средства.

Необходимо е и ясно обособяване и разграничение между позволените и непозволените деяния, които служителят под прикритие може да извърша в хода на операцията под прикритие.

Внимание трябва да се обърне и на необходимостта от въвеждане на ясни норми, уреждащи наличието или липсата на провокация към престъпление от страна на служителите под прикритие при осъществяване на дейността им.

Необходима е и по-прецизна законодателна уредба на дейността и на т.нар. служители на прикритие с оглед възпрепятстване на незаконосъобразната им употреба, прикрита зад термините „оперативна необходимост“ и „национална сигурност“.

Библиография

Закон за Държавна агенция „Национална сигурност“ (ЗДАНС), Обн. ДВ, бр. 109 от 20.12.2007 г., в сила от 1.01.2008 г., изм. ДВ, бр. 99 от 17.12.2019 г., доп. ДВ, бр. 51 от 5.06.2020 г.

Закон за специалните разузнавателни средства (ЗРС), Обн. ДВ, бр. 95 от 21.10.1997 г., последно изм. ДВ, бр. 32 от 26.04.2022 г.

Наказателно-процесуален кодекс на Република България, Обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г.

Наредба за организацията и дейността по използване на служители под прикритие в Министерството на вътрешните работи, приета с ПМС 247/10.09.2015 г.

Правилник за приложение на Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ (ППЗДАНС), приет с ПМС № 23 от 11.02.2008 г., Обн. ДВ, бр. 17 от 19.02.2008 г., изм. и доп. ДВ, бр. 76 от 23.09.2022 г.

Решения на Европейския съд по правата на човека [онлайн] [прегледан на 15.06.2023]. Достъпен на: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20>.

Смедовска – Тонева, Р. (2011). *Специални методи за борба с организираната престъпност – агенти под прикритие* [онлайн]. София: Фондация „РискМонитор“ [прегледан на 15.06.2023]. Достъпен на: https://www.riskmonitor.bg/js/tiny_mce/plugins/ajaxfilemanager/upload/Reports/RM-23-Undercover_BG.pdf.

Attorney General's Guidelines on FBI Undercover Operations, November 13, 1992 [online] [viewed 15.06.2023]. Available from: <https://www.justice.gov/archives/ag/undercover-and-sensitive-operations-unit-attorney-generals-guidelines-fbi-undercover-operations>.

UNDERCOVER INVESTIGATION

Atanas Brandev¹⁰

Abstract: The use of the method of investigating and documenting criminal activity through undercover officers is a new method aimed at actively countering organized crime. The method is still not widely used in the Republic of Bulgaria.

Keywords: organized crime, undercover operation, intelligence techniques and method, officer undercover, officer on cover

¹⁰ Doctoral student in Criminal Procedural Law at Southwest University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, e-mail: atanas.brandev@yahoo.com.

ДАНЪЧНИ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА МЛАДИ СЕМЕЙСТВА И ЗА ДЕЦА

Марина Цветанова¹

Резюме: Статията разглежда данъчните облекчения, свързани със семействата и родителите в националната правна система като единствени мерки в данъчната политика за стимулиране на раждаемостта, сключването на брак и за по-равнопоставеното разпределение на дохода на този кръг данъчно задължени лица.

Ключови думи: данъчно облекчение за млади семейства, данъчно облекчение за деца, данъчно облекчение за деца с увреждания, несеквестрируемост, принудително изпълнение, законодателна процедура

Данъчното законодателство подлежи на постоянни изменения в търсене на усъвършенстване, справедливост и баланс на интересите. В тази връзка периодично се повдига въпросът за въвеждането на ергенски данък, какъвто е съществувал в миналото, с цел стимулиране на раждаемостта и сключването на брак. Въпросите относно неговото естество, противоконституционност и невъзможност да бъде установен такъв вид данък за тези цели и по този начин в сега действащото законодателство, както и обосноваването основания за търсенето на негова алтернатива в съвременето са подробно изложени в предходна статия². Настоящата разработка разглежда възможностите, които са установени в действащата нормативна уредба, за да бъдат законосъобразно постигнати същите цели, които са преследвани с ергенския данък.

В националното данъчно законодателство почти няма мерки, които да стимулират сключването на брак или раждаемостта. Единствените такива, свързани със семейството и децата, са данъчните облекчения за млади семейства по чл. 22а от Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) и за деца по чл. 22в ЗДДФЛ. Данъчното облекчение за отглеждане на дете с увреждане по чл. 22г ЗДДФЛ не следва да се счита за стимулиращо раждаемостта, а по-скоро компенсиращо необходимостта от по-специални грижи и тяхното по-неблагоприятно от обичайното за семейства с деца финансово отражение върху

¹ Студент в 5-и курс, магистърска програма „Право“, Нов български университет, ел. поща: marina.tsvetanova@yahoo.de.

² Цветанова, М. (2022). Ергенският данък в исторически план и възможности за въвеждането му в съвременето. *Юридическо списание на НБУ*, 2, 104–120 [онлайн] [прегледан на 21.12.2022]. Достъпен на: <https://publishing-house.nbu.bg/bg/elektronni-izdaniq/periodika/juridichesko-spisanie-na-nbu-xviii-2-2022>.

семеиния бюджет, затова последното ще бъде разгледано само с оглед на пълнотата на изложението във връзка с въведената несеквестрируемост.

Данъчното облекчение за млади семейства по чл. 22а ЗДДФЛ може да бъде ползвано от местни физически лица и от чуждестранни физически лица, установени за данъчни цели в държава членка на Европейския съюз, или в друга държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, като от сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 се приспадат направените през годината лихвени плащания по ипотечен кредит за закупуване на жилище, когато са кумулативно изпълнени няколко условия. На първо място, договорът за ипотечния кредит трябва да е сключен от данъчно задълженото лице и/или от съпруг/а, с който/която имат сключен граждански брак. На второ място, данъчно задълженото лице и/или съпругът/ата трябва да не са навършили 35-годишна възраст към датата на сключване на договора за ипотечен кредит. На последно място, ипотекираното жилище трябва да е единствено жилище за семейството през данъчната година.

По отношение на тълкуването на тези условия се приема, че бракът може да е сключен и след сключване на договора за ипотечния кредит от едното лице, но сключеният граждански брак трябва да е налице към 31 декември на годината, за която ще се ползва облекчението³.

Условието за ненавършена 35-годишна възраст на един от съпрузите трябва също да е изпълнено към 31 декември на годината, за която ще се ползва облекчението⁴.

В практиката се прави разлика между понятията „семеино жилище“ според Семейния кодекс (СК) и „единствено жилище за семейството“ според ЗДДФЛ. Докато според СК понятието за жилище е обвързано с ползването и представлява този обект, който задоволява жилищните нужди на семейството, независимо чия собственост е, то по отношение юридическия факт „единствено жилище за семейството“ Върховният административен съд и Националната агенция за приходите се разграничават от тълкуването по СК и го обвързват единствено със собствеността на жилището⁵. За тълкуване на термина „жилище“ се ползват всички изисквания на Закона за устройство на територията по отношение на характеризирането на един обект като жилище. Това означава, че ако един от съпрузите е собственик на жилище, което семейството обитава, и на ателие, той може да ползва облекчението за жилището, защото ателието не е жилище. Възможен е и обратният вариант – ако единият съпруг е собственик на жилището, което семейството обитава, но е собственик на идеални части от друго жилище или на цяло друго жилище, за което има учредено вещно право за ползване в полза на лице извън семейството, то той не може да ползва облекчението⁶. Данъчното облекчение се ползва до размера на сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ и при условие, че съпругът/съпругата няма да ползва данъчното облекчение за съответната данъчна година, защото данъчната основа не може бъде отрицателна величина. Това води до заключението, че съпругът с по-висок доход е този, който следва да ползва облекчението. По отношение на това данъчно облекчение съществува ограничение при ползването му, а именно че, когато размерът на ипотечния кредит е по-голям от 100 000 лв.,

³ Георгиева, А., Л. Цветкова (2014). *Наръчник „Данъчните облекчения в България по ЗДДФЛ и ЗКПО“*. София: Резон България ЕООД, 221–223.

⁴ Пак там.

⁵ Решение № 4656 от 30.03.2012 г. по адм. д. № 7987/2011 г., VIII отд. на ВАС; Решение № 7299 от 29.05.2014 г. по адм. д. № 11533/2013 г., VIII отд. на ВАС.

⁶ Решение № 3419 от 26.03.2015 г. по адм. д. № 7502/2014 г., I отд. на ВАС; Решение № 7299 от 29.05.2014 г. по адм. д. № 11533/2013 г., VIII отд. на ВАС; Решение № 1765 от 06.02.2012 г. по адм. д. № 8591/2011 г., VIII отд. на ВАС.

данъчното облекчение може да се ползва за направени през годината лихвени плащания по първите 100 000 лв. от главницата⁷.

Във връзка с ипотечните кредити следва да се обърне внимание на рефинансирането, реструктурирането, разсрочването или отсрочването им като възможни промени на първоначалните условия на сключването им. При всяко споразумение волята на страните трябва да се изследва индивидуално съгласно принципа *falsa demonstratio non nocet*, за да се установи дали са изпълнени условията споразумението да бъде признато за новация⁸. Ако е налице новация, трябва към 31 декември на годината, за която ще се ползва данъчното облекчение, също да са изпълнени условията на чл. 22а ЗДДФЛ.

От анализа на разпоредбата става ясно, че това данъчно облекчение цели по-скоро насърчаването на сключване на ипотечен кредит с цел придобиване на собствено жилище, когато семейството няма друго такова и не представлява сериозен стимул за сключване на брак, а още по-малко предлага необходимата материална обезпеченост, за да стимулира раждаемостта. В допълнение трябва да се отбележи, че разпоредбата е влязла в сила на 01.01.2009 г., като оттогава таванът на главницата не е изменен и остава 100 000 лв. На база статистиките за реално сключени сделки, продажните цени, например на двустаен апартамент в София към третото тримесечие на 2022 г., са се покачили повече от двойно за някои квартали в сравнение с 2009 г., докато за 2009 г. продажните цени на двустайните апартаменти са били в рамките на тези 100 000 лв. или не са ги надвишавали с много⁹. С оглед на това, 13 г. след въвеждането на този вид данъчно облекчение следва да се преразгледа актуалността на размера на главницата, до който се приспадат лихвените плащания, както и да се помисли върху условието за възрастта.

На следващо място, разпоредбата на чл. 22в ЗДДФЛ, с която се въвежда данъчното облекчение за деца, влиза в сила на 01.01.2015 г. То може да се ползва от местните физически лица и чуждестранните физически лица, установени за данъчни цели в държава членка на Европейския съюз, или в друга държава – страна по Споразумението за Европейското ико-

⁷ Например ако размерът на ипотечния кредит е 250 000 лв., то облекчението няма да може да се ползва за лихвените плащания за оставащите 150 000 лв. от главницата.

⁸ Решение № 136 от 06.11.2015 г. по т. д. № 2483/ 2014 г. на ВКС: По въпроса за характера на споразумение, с което страните изменят предшестваш дълг по размер, като прибавят изтекли лихви и уговарят нов падеж, и съставлява ли то договор за новация и настъпват ли последиците на чл. 107 ЗЗД – погасяване на старото задължение и възникване на ново, в постановените от ВКС на основание чл. 290 ГПК и задължителни за долустоящите съдебни инстанции: Р.№130/24.03.2009 г. по т. д. №650/2008 г. на ВКС, II т. о.; Р.№138/22.08.2013 г. по т.д. №27/2012 г. на ВКС, II т. о.; Р.№110/17.07.2015 г. по т. д. №1568/2014 г. на I т. о. е прието, че изменението на договора по отношение размера на задължението, сроковете за плащане и лихвата, не може да се приеме като намерение за новация, водещо до обективна новация и погасяване на съществуващото предходно задължение. Освен задължителните предпоставки за новирание по чл. 107 ЗЗД: 1. валидно възникнало задължение, което се погасява, 2. валидно възникване на нов дълг, 3. разлика между погасеното и новосъздаденото задължение, като двете задължения трябва да имат различен предмет, 4. намерение за новирание, 5. способност на страните да новират, обективната новация предполага и нов елемент в състава на облигационното отношение, като разликата между старото и новото облигационно отношение трябва да засяга някои от съществените му елементи; новият елемент се отнася до предмета на задължението – длъжникът поема нов дълг с нов предмет или ново основание в замяна на старото задължение. Няма новация, ако в рамките на общия размер на стария дълг страните са изменили само размера на отделните вноски, договорната лихва и сроковете на плащане – несъществени елементи на задължението, промяната на които не внася изменение в старото облигационно задължение, не е извършена промяна нито в предмета, нито в основанието – старият дълг не е погасен; Решение № 789 от 22.04.2002 г. по гр. д. № 2292/2001 г., V г. о. на ВКС; Определение № 653 от 19.11.2019 г. по т. д. № 567/2019 на ВКС.

⁹ Вж. Агенция за недвижими имоти Мирела/Статистика [онлайн] [прегледан на 22.12.2022]. Достъпен на: https://www.mirela.bg/index.php?p=stats_form.

номическо пространство, като от сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ се приспада определената в закона сума на данъчното облекчение. Облекчението може да се ползва, когато са кумулативно изпълнени няколко условия, а именно: към 31 декември на данъчната година детето да е местно лице на държава членка на Европейския съюз или на друга държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство; детето да не е навършило пълнолетие; към 31 декември на данъчната година детето да не е настанено в социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа на пълна държавна издръжка. По отношение на лицето, което може да ползва данъчното облекчение за деца, трябва към 31 декември на годината, за която ще ползва облекчението, да е изпълнено едно от следните условия: то да бъде родител, който не е лишен от родителски права, и при условие че детето не е настанено извън семейството и не е учредено попечителство или настойничество; да има качеството на настойник или попечител – в случаите на настойничество или попечителство; или да бъде член на семействата на роднини или близки – в случаите, когато детето е настанено за срок не по-кратък от 6 месеца при роднини или близки по смисъла на Закона за закрила на детето; или като последен възможен вариант да е приеман родител – в случаите на дългосрочно настаняване на детето за отглеждане в приемно семейство по смисъла на Закона за закрила на детето. Данъчното облекчение може да се ползва и от родител, на когото не е предоставено упражняването на родителските права в случаите на развод, когато за него са налице описаните по-горе условия. Облекчението може да се ползва включително за годината, в която детето е родено, навършило е пълнолетие или е починало. Когато детето е починало, условията, че към 31 декември на данъчната година детето трябва да е местно лице на държава членка на Европейския съюз или на друга държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, и че към 31 декември на данъчната година не трябва да е настанено в социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа на пълна държавна издръжка, се прилагат към датата на смъртта. Както и облекчението за млади семейства, това облекчение също може да се ползва до размера на сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ, но и при условие че другият родител, съответно другият приеман родител, близък или роднина, няма да ползва облекчението за съответната данъчна година. За разлика от данъчното облекчение за млади семейства, при облекчението за деца, когато размерът на данъчното облекчение е по-висок от сумата на годишните данъчни основи по чл. 17 на единия родител, разликата може да се ползва от другия родител, съответно от другия приеман родител, близък или роднина, чрез подаване на годишна данъчна декларация по чл. 50 ЗДДФЛ. Това би позволило на семейства с двама родители с по-нисък доход да се възползват от пълния размер на данъчното облекчение. От друга страна, може да се стигне до ситуации, в които самотен родител или двама родители с ниски доходи с повече от едно дете да не могат да се възползват от пълния размер на данъчното облекчение. Този извод може да бъде направен при съпоставката между размера на данъчното облекчение за деца през годините и минималната работна заплата.

От 2015 г. до 2020 г. включително размерът на данъчното облекчение, който се приспада от годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ, е 200 лв. – при 1 ненавършило пълнолетие дете; 400 лв. – при 2 ненавършили пълнолетие деца; 600 лв. – при 3 и повече ненавършили пълнолетие деца. Размерът на минималната работна заплата от 01.01.2015 г. до 30.06.2015 г. е 360 лв., а от 01.07.2015 г. до 31.12.2015 г. се увеличава на 380 лв.¹⁰ Сметката показва, че годишната минимална работна заплата е била 4440 лв. бруто. Приспадане-

¹⁰ Вж. *Платформа за данъци и счетоводство КиК Инфо/Справочник* [онлайн] [прегледан на 26.12.2022]. Достъпен на: <https://kik-info.com/spravochnik/mrz.php>.

то на 200, 400 или 600 лв. от сумата на данъчните основи по чл. 17 означава, че това реално са 20, 40 или 60 лв. нето годишно, които родител би получил съответно за едно, две, три или повече деца.

Със Закона за държавния бюджет на Република България (ЗДБРБ) за 2021 г. (§ 9, ал. 1) сумата на данъчното облекчение за деца, която се приспада от сумата на годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ, се увеличава на 4500 лв. за едно дете, 9000 лв. за две и 13 500 лв. за три и повече ненавършили пълнолетие деца. Минималната работна заплата за 2021 г. е 650 лв. на месец¹¹, или 7800 лв. бруто годишно. В § 2, ал. 1 от Закона за държавния бюджет на Република България за 2022 г. е заложено увеличение на сумите за облекчението за деца по чл. 22в ЗДДФЛ – съответно на 6000 лв. за едно, 12 000 лв. за две и 18 000 лв. за три и повече ненавършили пълнолетие деца. Това означава нетно годишно 600, 1200 и 1800 лв. съответно за едно, две, три или повече деца. Минималната работна заплата от 01.01.2022 г. до 31.03.2022 г. възлиза на 650 лв., а от 01.04.2022 г. до 31.12.2022 г. на 710 лв.¹², което прави годишно бруто 8340 лв.

Предвид ниските размери на данъчното облекчение за деца до 2020 г. включително данъчно задължените лица не са проявявали интерес към мярката. След повишаването на сумите за облекченията по чл. 22в и 22г ЗДДФЛ, които се приспадат от годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ за доходи, придобити през 2021 г., се отбелязва засилен интерес към преференцията. Важно е да бъде отбелязано, че повишаването на размера на сумата, която се приспада от дохода преди облагането с данък, е довело до засилен интерес от ползване на данъчното облекчение и до значително увеличаване и на броя лица, които са го използвали чрез основен работодател или с подаване на годишна данъчна декларация за придобитите през 2021 г. доходи, като съгласно данните броят на лицата е нараснал повече от два пъти (ръст от 115.0 %) ¹³. Също, 68,0 % от данъчните разходи по данъците върху доходите на физическите лица са тези, в голяма степен свързани с традиционни мерки за постигане на социални цели, а именно разходите от данъчните облекчения за деца и за деца с увреждания ¹⁴. Общият размер на данъчните разходи за облекчението за деца по чл. 22в ЗДДФЛ за 2021 г. възлиза на 291 738 262 лв ¹⁵.

От посочените размери на данъчното облекчение и на минималната работна заплата става видно, че самотен родител, получаващ минимална работна заплата или малко по-висок от минималната работна заплата доход, който има поне две деца, няма да може да ползва пълния размер на данъчното облекчение. Същото се отнася и за двама родители на минимална работна заплата (общо 16 680 лв.), които имат три деца (облекчение в размер на 18 000 лв.). От друга страна, самотен родител с високи доходи или двама родители с доходи около или над средните ¹⁶, с повече от едно дете, ще могат да ползват пълния размер на данъчната преференция. Може да се заключи, че родители с над средните доходи ще бъдат облагодетелствани в сравнение с тези с ниски доходи, като ще им бъде възстановявана по-висока нетна сума, отколкото на тези с ниски доходи, които така или иначе разполагат с по-малко средства. Това създава неравнопоставеност в резултатите при еднакви условия

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

¹³ Вж. *Министерство на финансите – Дирекция „Данъчна политика“/Доклад за данъчните разходи за 2021 г.*, 20 [онлайн] [прегледан на 30.12.2022]. Достъпен на: <https://www.minfin.bg/bg/175>.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Пак там, 19.

¹⁶ Вж. *Национален статистически институт/Статистически данни – Средна работна заплата 2022 г.* [онлайн] [прегледан на 30.12.2022]. Достъпен на: <https://www.nsi.bg/bg/content/3928/национално-ниво>.

за ползване. На практика самотен родител с минимален доход с две деца губи 366 лв. нето годишно.

С оглед на факта, че този вид данъчно облекчение е в изпълнение на социалната функция на данъчното облагане, с оглед на кризите от последните години и нивото на инфлацията, законодателна инициатива в посока увеличаване размера на данъчното облекчение за деца в сравнение с приложимия до 2020 г. следва да бъде приветствана. Размерът на преференцията обаче трябва да бъде съобразен с доходите на всички данъчно задължени лица, т.е. и с най-ниските доходи, така че самотен родител с минимален доход с три деца да може да ползва пълния размер на облекчението, както би могъл да направи самотен родител с високи доходи с три деца. Конституционно заложеният принцип за облагане спрямо доходите и имуществото на лицата, от който се извлича принципът на равенство в облагането, следва да бъде основание за това. „Принципът на равенство гарантира, че данъчното законодателство трябва да се прилага изцяло и безпристрастно, независимо от статута на лицето, без изключение за всички онези, попадащи при същите обстоятелства“¹⁷. В посочения по-горе пример сравнението се прави между родители с еднакъв брой деца, чиито доходи независимо от размера се облагат с една и съща ставка. Според принципите те трябва да имат възможност при еднакви условия да се възползват от данъчното облекчение за деца, включително по отношение на размера му. Не може да има разлика в размера на облекчението. В противен случай данъчното облекчение е противоконституционно.

Данъчното облекчение за деца също не трябва да създава необлагаем минимум, равен на сумата на преференцията, т.е. облекчението трябва да е под годишната минимална работна заплата, защото при пропорционална данъчна система не може да има необлагаем минимум и това правило не може да се заобикаля чрез облекчения, а предвид горепосоченото, родителите ще са с различен размер необлагаем минимум, което е недопустимо дори в системата на прогресивно данъчно облагане¹⁸. Размерът на данъчните облекчения трябва да е така съобразен, че дори на получаващи минимална работна заплата данъчно задължени лица трябва да остава макар и минимален доход, от който да се удържат осигурителните вноски и данъци.

Във връзка с този вид данъчно облекчение не става ясно какви са мотивите то да бъде ползвано съвместно с другия родител до изчерпване на пълния размер и от родител, на когото не са присъдени родителски права при развод, или от родител, който е в извънбрачни отношения с другия. Подобен вид данъчно облекчение следва да цели стимулирането на раждаемостта, сключването на брак и отглеждането на децата в семейство. По Закона за социалното подпомагане или Закона за семейните помощи за деца (ЗСПД) семейството включва съвместно живеещи родители без сключен граждански брак, които съжителстват на един настоящ адрес, както понятието „семейство“ е дефинирано в § 1, т. 1, буква „б“ от Допълнителните разпоредби от ЗСПД, и се допуска получаване на социални помощи от лица без сключен брак. За разлика от социалната сфера, националната данъчна система не познава семейното подоходно облагане за лица със сключен граждански брак, а още по-малко тълкуване на семейството по смисъла, който му се придава с § 1, т. 1, буква „б“ от ДР на ЗСПД. Подобие на семейно подоходно облагане в пропорционална данъчна система не може да се въвежда и чрез споделено ползване на облекченията чрез прехвърляне на неизчерпаната част на другия родител. Още по-малко разбираема е тази възможност при родители без родителски права и/или живеещи извън домакинството, в което се отглежда

¹⁷ Симеонова, Г. (2017). Данъчна справедливост. В: *Научни четения в памет на Венелин Ганев и Никола Доланчиев*. София: УИ „Св. Климент охридски“, 487–496, 491.

¹⁸ Стоянов, П. (1994). *Данъчно право*. София: Издателство на БАН, 264.

детето. Наистина тези родители са задължени според чл. 143 от Семейния кодекс да плащат издръжка, т.е. са отчасти финансово ангажирани с отглеждането на детето, но данъчното облекчение трябва да се ползва от родителя, в чието домакинство детето се отглежда. Противното води до проблеми относно разпределението и последователността на ползване при сложни семейни отношения с повече деца, някои от които с увреждане, от различни бащи с други семейства и деца, при невъзможност за изчерпване на пълния размер на облекчението от майката, както начинът на ползване и злонамереното такова в пълен размер при влошени отношения между родителите с цел да се навреди на другия¹⁹. Според чл. 3 от Закона за Националната агенция за приходите и чл. 3 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс НАП е компетентният орган да установява публични вземания, както и фактите и обстоятелствата от значение за правата, задълженията и отговорността на задължените лица. След ТР № 6 от 27.10.2022 г. на ВАС²⁰ *per argumentum a fortiori* НАП не може и не трябва да изследва сложните лични взаимоотношения и форми на съжителство, нито да инвестира ресурс за тези цели, а да изчака произнасяне на социалните служби, за да установи правата и задълженията на данъчно задължените лица. Тази позиция не следва да бъде подкрепена с аргументи, сходни на тези в особеното мнение на тълкувателното решение. Ако в ЗДДФЛ, респективно ЗДБРБ за 2022 г., правилно бяха определени размерите на данъчното облекчение спрямо минималната работна заплата, то облекчението би се ползвало, както е редно, само от единия родител, в чието домакинство се отглежда детето, в пълния размер, без да се влиза в сложната казуистика на личните взаимоотношения. Проблемът с размера на облекчението за деца може да бъде решен лесно, защото увеличените размери са регламентирани в ЗДБРБ, т.е. или в него, или като постоянна мярка в ЗДДФЛ могат да бъдат регулирани съобразените с броя на децата и минималната работна заплата размери на облекчението.

Допълнителни проблеми във връзка с данъчното облекчение за деца (като същото се отнася и за данъчното облекчение за деца с увреждане) са създадени с обнародвания на 23.12.2022 г. Закон за изменение и допълнение на ЗДДФЛ²¹. С неговия § 1 текстът на чл. 22в, ал. 6 ЗДДФЛ се изменя и допълва по следния начин: „(б) Данъчното облекчение може да се ползва и чрез приспадане от сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 на следните лица, когато за тях са налице условията по ал. 1 – 3: 1. родител, на когото не е предоставено упражняването на родителските права в случаите на развод; 2. лице по ал. 1, което е починало през данъчната година и при условие че другият родител, съответно другият приеман родител, близък или роднина, няма да ползва данъчното облекчение за съответната данъчна година; в този случай облекчението се ползва чрез подаване на годишна данъчна декларация по чл. 50, ал. 9 за доходите на починалото лице, като условията по ал. 3 се прилагат към датата на смъртта“. Първоначалният законопроект, който е публикуван за об-

¹⁹ Отчасти тези въпроси са били засягани в разяснения на НАП, като Разяснение № 94-Н-1169 от 10.01.2022 г. относно ползване на данъчни облекчения за деца и за деца с увреждания на зам. изпълнителен директор на НАП Георги Арнаудов, но става видно, че нормите не позволяват общо решение за неопределен кръг лица и разясненията са незадоволителни.

²⁰ В ТР № 6 от 27.10.2022 г. на ВАС е постановено, че при установяване на данъчни и осигурителни задължения на работодатели в ревизионно производство по ДОПК, органите по приходите не разполагат с правомощия инцидентно да обявяват (констатира) съществуването на трудови правоотношения, прикрити от привидни граждански договори по ЗЗД, когато работна сила се предоставя в нарушение на чл. 1, ал. 2 КТ, тъй като такава компетентност имат само и единствено контролните органи на Инспекцията по труда, по реда на чл. 405а КТ, като тук практиката следва да се солидаризира с особеното мнение.

²¹ Вж. ДВ, бр. 102 от 23.12.2022 г. [онлайн] [прегледан на 01.01.2023]. Достъпен на: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=181904>.

ществено обсъждане и на който е изготвена предварителна оценка от дирекция „Данъчна политика“ на Министерството на финансите, е бил със следния текст: „(б) Данъчното облекчение може да се ползва и от следните лица, когато за тях са налице условията по ал. 1 – 3: 1. родител, на когото не е предоставено упражняването на родителските права в случаите на развод; 2. лице по ал. 1, когато същото е починало, като условията по ал. 3 в този случай се прилагат към датата на смъртта“²². Защо е внесен за обсъждане текстът, обнародван в „Държавен вестник“, не става ясно, но той показва неспазване на разпоредбите на Закона за нормативните актове (ЗНА) и Указ 833 от 24.04.1974 г. за прилагане на ЗНА, в частност изискването за точност, краткост и ясност на нормативния текст, както и на принципите на необходимост, обосновааност, предвидимост, откритост, съгласуваност, субсидиарност, пропорционалност и стабилност²³. В чл. 22в, ал. 6 ЗДДФЛ съюзът „и“ в „да се ползва и чрез приспадане“ е неточен и създава неяснота. Разпоредбата на чл. 22в ЗДДФЛ не предоставя друга възможност за ползване на данъчното облекчение освен чрез приспадане от сумата на годишните данъчни основи по чл. 17 ЗДДФЛ. Съюзът „и“ трябва да се отнася до кръга на лицата, които могат да ползват данъчното облекчение, а не до начина на ползване, каквото впечатление създава новата редакция, като това е много по-правилно формулирано в текста на първоначалния проект. От мотивите към законопроекта става ясно, че с т. 2 следва да се уреди случаят, когато единият родител не може да ползва облекчението, а другият, който е можел, е починал²⁴. Същото става ясно и от обсъждането на законопроекта на първо четене в Комисия по бюджет и финанси²⁵. Така, както е обнародван текстът на т. 2, се възпрепятства правото на преживелия родител да ползва заедно с починалия родител данъчното облекчение до изчерпване на максималния му размер. Извън обхвата остават случаите на двама работещи родители с ниски заплати, когато от приспадането от данъчните основи по чл. 17 ЗДДФЛ на починалия не може да се изчерпа пълният размер. Преклудира се правото на преживелия родител да ползва разликата чрез подаване на годишна данъчна декларация. В това отношение правилно са били поставени уточняващи въпроси за описаните казуси, но от отговорите не става ясно защо се приема, че няма преклузия²⁶. Така приетата разпоредба дискриминира семейства с ниски доходи с един починал родител в сравнение със семейства с ниски доходи с двама живи родители и не представлява корекция на проблема, открит при прилагането на чл. 22в ЗДДФЛ във връзка с починал родител. Както беше посочено по-горе, съвместно ползване на облекчението е крайно неприемливо. Приетата редакция за ползване на облекчението чрез приспадане от дохода на починалия родител и невъзможност или отказ от ползване от преживелия би била правилна, ако не съществуваше възможността за съвместно ползване на облекчението и прехвърляне на неоползотворената част от него. В допълнение текстът на т. 2 необяснимо и неприемливо стеснява кръга на лицата, изброени в чл. 22в, ал. 3 ЗДДФЛ, които могат да ползват облекчението, като изключва настойниците и попечителите, които биха могли да ползват облекчението, ако починалият родител е бил единственият жив родител, както и не спазва последователността в употребяването на терминологията и не възприема същите лица, посочени чл. 22в, ал. 3,

²² Вж. *Проект на ЗИД на ЗДДФЛ и мотиви към него* [онлайн] [прегледан на 01.01.2023]. Достъпен на: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7087>.

²³ Вж. чл. 9, ал. 1 и чл. 26, ал. 1 ЗНА, чл. 36, ал. 1 Указ 833 от 24.04.1974 г. за прилагане на ЗНА.

²⁴ Вж. *Проект на ЗИД на ЗДДФЛ и мотиви към него* [онлайн] [прегледан на 01.01.2023]. Достъпен на: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7087>.

²⁵ Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Протокол 1 от 03.11.22 г., първо четене* [онлайн] [прегледан на 01.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/6963>.

²⁶ Пак там.

т. 3 ЗДДФЛ – член на семействата на роднини или близки. Последното също превръща разпоредбата в дискриминационна.

Със Закона за изменение и допълнение на ЗДДФЛ в чл. 22в се създава ал. 10 с текст: „Възстановената сума въз основа на данъчното облекчение не подлежи на принудително изпълнение“. Същият текст се добавя в чл. 22г, ал. 9 ЗДДФЛ, уреждащ облекчението за деца с увреждания. Тези допълнения в ЗДДФЛ повдигат редица въпроси за разсъждение и множество проблеми²⁷.

На първо място, според чл. 23, ал. 2 ЗДДФЛ данъчните облекчения се ползват, при условие че данъчно задълженото лице няма подлежащи на принудително изпълнение публични задължения към датата на подаване на годишната данъчна декларация, включително когато декларацията се подава по реда на чл. 53, ал. 2 ЗДДФЛ, както и по реда на чл. 103 и 104 ДОПК. От това следва, че двете нови алинеи на чл. 22в ЗДДФЛ уреждат частен случай на несеквестрируемост на възстановените въз основа на данъчното облекчение суми само при изпълнение на частни вземания по реда на Гражданския процесуален кодекс (ГПК). Държавата като привилегирован кредитор по чл. 136 от Закона за задълженията и договорите и присъединен кредитор от частния съдебен изпълнител при изпълнение по ГПК може да лиши лицата от ползването на тази преференция поради факта, че имат публични задължения, подлежащи на принудително изпълнение, въпреки че имат дете/дете с увреждане/са лице с увреждане. *Per argumentum a maiore ad minus* няма причина частният кредитор да не може да лиши тези лица от възстановените за данъчното облекчение суми, като се има предвид, че те дори (освен при определени условия) не се ползват с привилегия по чл. 136 ЗЗД и да удовлетвори вземането си чрез принудително изпълнение срещу тях.

На второ място, данъчните облекчения са проявление на социалната функция на данъчното облагане. Основанията за въвеждането им са винаги в областта на социалната справедливост²⁸. С различните данъчни облекчения обаче се цели различна социална политика. С данъчните облекчения за деца се цели стимулиране на раждаемостта, както и отглеждането им в брак и се стимулира сключването на брак. Друга е социалната функция на облекченията, когато се касае за хора с увреждания, в това число и децата с увреждания, за чийто доход за намалената трудоспособност или за чието отглеждане за дохода на родителите също се ползват данъчни облекчения. Както бе споменато по-горе, средствата, които са необходими за покриването на разходите за задоволяване на екзистенциалните нужди на хора с увреждания, със сигурност надхвърлят тези, които биха били необходими за задоволяване на потребности от същия характер на едно здраво лице²⁹. Това включва както по-високите разходи за отглеждането на едно дете с увреждане, така и намаления доход при работещи хора с увреждане. Неправилно в рамките на обсъждането на предложението за създаване на допълнителните алинеи в чл. 22в и 22г. се приема, че не е налице дискриминация, защото се имат предвид всички деца³⁰. Не следва да се разглеждат само децата, защото целите на двете облекчения за деца са различни, като тази за децата с увреждане е същата като на данъчното облекчение за лица с намалена работоспособност. Поради тази причина няма ос-

²⁷ Последващите аргументи се отнасят за допълнените текстове в чл. 22в и чл. 22г.

²⁸ Стоянов, П. Цит. съч., 263.

²⁹ Чочова, М. (2021). За правото на месечна помощ за отглеждане на дете с трайно увреждане. В: *Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., Нов български университет*. София: Издателство на НБУ, 564–571, 570.

³⁰ Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 08.12.22 г./Стенографски протокол № 7, второ гласуване* [онлайн] [прегледан на 10.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/7046>.

нование, ако се въвежда несеквестрируемост на възстановените за данъчното облекчение суми, лицата с намалена работоспособност да са дискриминирани и облекчението по чл. 18 ЗДДФЛ да е изключено от обхвата на несеквестрируемостта.

Трето, първоначалното предложение за текст на новите алинеи е било следното: „Върху възстановените суми не могат да се правят удържки“³¹. Правилно е изразено становище по предложението, че ЗДДФЛ не познава такава терминология и „възстановени суми“ и „удържки“ ще доведе до разнопосочно тълкуване³². Въпреки това терминът „възстановени суми“ остава в обнародваната редакция. Предвид факта, че несеквестрируемостта на сумите в размера на данъчното облекчение е уредена в ЗДДФЛ, а не в ГПК, където както в ДОПК правилото е, че цялото имущество на длъжника е секвестрируемо, а изключенията са изрично изброени в кодекса и като такива не могат да бъдат тълкувани разширително, следва да се изясни използваната терминология в двете нови обнародвани алинеи и дали ГПК дава възможност за прилагането им. Изключенията от секвестрируемостта в ГПК са уредени в чл. 444 до чл. 446а ГПК. Възстановяването на сума предполага нещо надплатено или недължимо платено. Предпоства се вземане. След като възстановените суми за облекчения не са изрично упоменати в тези членове, а в ЗДДФЛ, следва да се използва препращането на чл. 444, т. 8 ГПК, според който изпълнението не може да бъде насочено върху следните вещи на длъжника-физическо лице: предвидените в друг закон вещи и вземания като неподлежащи на принудително изпълнение. „Под данъчна преференция се разбира специфична мярка на данъчното законодателство, в резултат на която се намалява данъчната основа или сумата на дължимия данък“³³. Ползването на данъчно облекчение е субективно право на данъчно задълженото лице, което чак когато се упражни чрез подаването на годишна данъчна декларация, както е указано в ЗДДФЛ, се трансформира във вземане в размера на надплатените през годината данъци, като данъчният длъжник се превръща в кредитор, а държавното съкровище се поставя в положението на длъжник по това вземане³⁴. Не е такъв случаят, когато облекчението се ползва обаче чрез въведената с § 2 на ЗДБРБ за 2022 г. възможност за авансово ползване на данъчното облекчение³⁵. В този случай, след подаване на необходимите документи при работодателя, към дохода от трудовото възнаграждение ще бъде добавено данъчното облекчение, ще бъде намалена данъчната основа, като данъкът ще бъде авансово платен в по-ниския размер и следователно няма да има надплащане към държавния бюджет. От това следва, че не възниква вземане и право на възстановяване на суми на данъчно задълженото лице. Този механизъм на ползване на облекчението създава при несеквестрируемостта неравнопоставеност на длъжниците, срещу чието имущество се изпълнява по реда на ГПК. Резултатът е, че възстановените суми на тези, които ползват облекчението чрез подаване на годишна данъчна декларация, ще са несеквестрируеми, а доходите на лицата, които ползват облекчението авансово, включващи данъчното облекчение, ще са секвестрируеми. Това повдига и въпроса как ще е уредена несеквестрируемостта в случай на починал родител, който авансово е ползвал данъчното облекчение, докато е бил жив, но впоследствие, за да се приспадне пълният размер от доходите му, се подава годишна данъчна декларация по чл. 50, ал. 9 ЗДДФЛ. В тази връзка неправилно е и изложеното като мотив

³¹ Пак там. Предложението е внесено от народния представител от ПП Герб-СДС Александър Иванов по предложение на Омбудсмана на Република България проф. д-р Диана Ковачева.

³² Пак там. Мнение на г-жа Людмила Петкова, служебен зам.-министър на финансите.

³³ Вж. *Министерство на финансите – Дирекция „Данъчна политика“/Доклад за данъчните разходи за 2021 г.*, 6 [онлайн] [прегледан на 30.12.2022]. Достъпен на: <https://www.minfin.bg/bg/175>.

³⁴ Стоянов, П. Цит. съч., 284–288.

³⁵ Доколко това е законосъобразно, необходимо и целесъобразно, е тема, следваща да бъде обсъдена.

за предложението разбиране за облекчението като вземане срещу работодателя, респективно възстановяване на суми от работодателя³⁶. Данъчното облагане е отношение между данъкоплатеца и държавата, като се извършва производство по определяне на непосредствен дълг за данъкоплатеца и вземане на държавното съкровище³⁷. Данъчните правоотношения са публичноправни по своя характер, като активен субект, предвид властническите правомощия, е винаги държавата или общината, а пасивен субект е данъчно задълженото лице, без значение кой субект е носител на вземането в конкретно материално данъчно правоотношение³⁸. Работодателят не е субект по това правоотношение, а изпълнява лично задължение да удържа и внася данъците и задължителните осигурителни вноски, както е уредено в ДОПК³⁹. Вземане срещу работодателя служителите и работниците имат за суми, основанията за които произлизат от гражданскоправните правоотношения, които не са обект на регулация на ЗДДФЛ и другите данъчни закони.

В допълнение, възможните доходи на едно физическо лице са изброени в чл. 10 ЗДДФЛ и това не се ограничава до тези от трудовото възнаграждение. Докато чл. 213 ДОПК при уреждане на несеквестируем минимум в изпълнителния процес не прави разлика между доходите, както и урежда в допълнение несеквестируем размер за парични средства за всеки член от семейството, то чл. 446 ГПК регламентира несеквестируем минимум само за доходите от трудово възнаграждение, труд и пенсии, но не и за другите видове доходи. Липсата на гарантиран екзистенц минимум е в разрез с основните конституционни принципи за правова и социална държава. С уреждане на несеквестируемост на възстановените в размера на данъчното облекчение суми не е редно да се заобикаля реалният проблем на липсата на несеквестируем минимум за всички видове доходи в изпълнителния процес по ГПК, и то за член от семейството. В тази връзка следва също да се отбележи, че предвид конкуренцията между ГПК и ДОПК⁴⁰, ако се изпълнява публично вземане по реда на ГПК, то длъжникът би бил в по-неизгодна позиция, отколкото ако се изпълнява по реда на ДОПК, където би имал защитата на чл. 213 ДОПК. В практиката е мислено в посока на това изразът „предвидени в друг закон вещи и вземания“ в чл. 444, т. 8 ГПК да се тълкува в смисъл, че другият закон е ДОПК, но съдът постановява, че предметът на правно регулиране, очертан в чл. 1, чл. 198, ал. 3 и чл. 213 ДОПК, касае изпълнението само на публични вземания⁴¹ по реда на ДОПК, а не на частни вземания по реда на ГПК. В този случай, за да се избегне поставянето на длъжника в неизгодната позиция да няма гарантиран несеквестируем минимум на доходите, независимо какъв е техният източник, както и с цел да не се нарушават основните му права, може да се твърди, че при изпълнение на публични вземания по реда на ГПК

³⁶ Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 08.12.22 г./Стенографски протокол № 7, второ гласуване*, мнение на Омбудсмана на РБ проф. д-р Диана Ковачева [онлайн] [прегледан на 10.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/7046>.

³⁷ Пак там, 397.

³⁸ Симеонова, Г. (2021). Правен статут на непълнолетните и малолетните съгласно българското данъчно право. В: *Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., Нов български университет*. София: Издателство на НБУ, 528–543, 529.

³⁹ Стоянов, П. Цит. съч., 401–402.

⁴⁰ Вж. повече за събирането на публични държавни вземания от ЧСИ в Симеонова, Г. (2022). *Публични вземания без данъчен характер с произход от Европейския съюз*. София: Издателство на НБУ, 82–89; За конкуренцията между изпълнението по ДОПК и ГПК в Сталев, Ж. (2020). *Българско гражданско процесуално право*. София: Сиела, 898–902.

⁴¹ Решение № 7383 от 01.11.2019 г. по в. гр. д. № 10365/2019 г. на Софийския градски съд.

препращането на чл. 444, т. 8 ГПК е към друг закон в смисъла на ДОПК и други вещи и вземания са изброените в чл. 213 ДОПК, съответно липсващи в изброените в ГПК.

На следващо място проблем създава систематичното място на новосъздадените алинеи. Предметният обхват на ЗДДФЛ според неговия чл. 1, който определя предметния му обхват, не включва уреждане на несеквестрируемост, а облагането на доходите на физическите лица, включително от дейност като едноличен търговец. Систематичното място на несеквестрируемостта за този частен случай е в ГПК, както е било споменато и по време на обсъждането на предложението по същество⁴². Систематичното разположение на разпоредби за несеквестрируемост в ЗДДФЛ е в нарушение на принципите на споменатите по-горе ЗНА и Указ 833 от 24.04.1974 г. за прилагане на ЗНА.

Освен изброените пороци, в нарушение на принципите на ЗНА и Указ 833 са и мотивите за необходимост от приемане на тези разпоредби, както и аргументите в тяхна подкрепа. Необходимостта е мотивирана с противоречива практика при частните съдебни изпълнители (ЧСИ) и тяхното нежелание да изпълняват принудително срещу такива доходи⁴³. Дейността на частните съдебни изпълнители се урежда от Закона за частните съдебни изпълнители (ЗЧСИ), като съгласно този закон те имат Организация, Камарата на ЧСИ. Според чл. 7 от Устава на Камарата на ЧСИ и според ЗЧСИ тя има правомощията да дава указания на ЧСИ точно в такива случаи. Освен това действията на ЧСИ подлежат на съдебен контрол, като съдът в последна инстанция е този, който да уеднакви противоречива практика на предходни съдебни инстанции или да поправи погрешна практика на изпълнителната власт. Съдебната практика в това отношение е непротиворечива, като с решенията се постановява, че с възстановените суми за данъчното облекчение се намалява данъчната основа и длъжниците са защитени от несеквестрируемия минимум по чл. 446-446а ГПК, като срещу тези суми се изпълнява само в случай, че с тях се надхвърля границата на несеквестрируемия доход по чл. 446 ГПК⁴⁴. Предвид окончателните решения на последна инстанция (окръжен съд) следва, че и без указания от Камарата на ЧСИ те е трябвало да уеднаквят практиката си, а законодателни изменения не са били необходими изобщо. С оглед на това изпълнението срещу тези суми не следва да се влияе от липсата или наличието на желание у ЧСИ да изпълняват срещу тях, защото при неизпълнение на задълженията си носят отговорност за вреди според чл. 74, ал. 1 ЗЧСИ, както и дисциплинарна отговорност по чл. 67 и сл. ЗЧСИ.

Новоприетите алинеи са подкрепени и с аргумента, че сумите, изплатени по линията на социалното подпомагане, са несеквестрируеми, а когато подпомагането е чрез данъчна преференция, са секвестрируеми и тази практика трябва да бъде прекратена⁴⁵.

На първо място трябва да се разграничава данъчната и социалната политика чрез отпускане на помощи или стимулиране чрез данъчни облекчения от изпълнителния процес. Подпомагането се извършва чрез изпълнение на тези политики, а личната финансова дисциплина на лицата не е от компетенцията на държавата. В изпълнителния процес държа-

⁴² Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 08.12.22 г./Стенографски протокол № 7, второ гласуване*, мнение на служебния зам.-министър на финансите Людмила Петкова [онлайн] [прегледан на 10.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/7046>.

⁴³ Пак там, мнение на Омбудсмана на Република България проф. д-р Диана Ковачева.

⁴⁴ Решение № 596 от 16.05.2022 г. по в. гр. д. № 991/2022 г. на Окръжен съд – Варна; Решение № 120 от 10.04.2022 г. по в. гр. д. № 142/2022 г. на Окръжен съд – Хасково.

⁴⁵ Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 08.12.22 г./Стенографски протокол № 7, второ гласуване*, мнение на вносителя, народен представител от ПП Герб-СДС, Александър Иванов [онлайн] [прегледан на 10.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/7046>.

вата е длъжна да гарантира единствено екзистенц минимума като несеквестируем с оглед правата на длъжниците и баланса на интереси. Също, чл. 444, т. 8 ГПК препраща към други закони, където е уредена несеквестируемост. Пример за такива норми в други закони са чл. 14 от Закона за социалното подпомагане (ЗСП), чл. 13 от Закона за социалните помощи за деца (ЗСПД), чл. 114а от Кодекса за социалното осигуряване (КСО), чл. 80 от Закона за хората с увреждания (ЗХУ)⁴⁶. Тук също е редно да се разграничат целите на плащанията по тези закони. Това е социално подпомагане, което според чл. 2, ал. 2 ЗСП се осъществява чрез предоставяне на социални помощи в пари и/или в натура за задоволяване на основни жизнени потребности на гражданите, когато това е невъзможно чрез труда им и притежаваното от тях имущество. То включва: финансовата подкрепа на хората с увреждане с цел социално приобщаване според чл. 5, ал. 2, т. 6 ЗХУ; семейните помощи според ЗСПД в пари и/или в натура, които подпомагат отглеждането на децата в семейна среда от родителите или от лицата, полагащи грижи за тях, чието изплащане обаче е обвързано с разполагаем доход под определения в ЗСПД размер, т.е. някакъв праг на бедност; парични обезщетения и помощи по КСО, които също са свързани с компенсирането на социална неравнопоставеност по причина трудова злополука, майчинство, инвалидност, неработоспособност и т.н., т.е. те също гарантират екзистенц минимум на лица, които не могат да задоволят основните си жизнени потребности или имат затруднения с това. Тези плащания са в по-голямата си част лични.

Данъчните облекчения, от друга страна, макар и като проява на социалната функция на данъчното облагане, са приети през 2014 г., в сила от 01.01.2015 г. с изменения в ЗДДС⁴⁷ с цел борба с демографската криза, стимулиране на раждаемостта и компенсиране на данъчно задължените лица за това, че техният доход намалява, защото се дели на всички членове от семейството. Това не е целева помощ за деца, а стимулиране на работещите родители чрез увеличаване на собствения им доход. Как те ще разполагат с него, е въпрос на тяхна лична преценка. С оглед на факта, че социалните помощи гарантират екзистенц минимум, а данъчните облекчения просто увеличават дохода на данъчно задълженото лице, е логично първите да са несеквестируеми, а облекченията да са секвестируеми предвид гарантирания иначе като несеквестируем минимален доход. Следователно тази аргументация за приемане на допълненията за несеквестируемост в ЗДДФЛ е несъстоятелна.

В съдебната практика по чл. 444, чл. 446 и 446а ГПК се приема, че след възстановяването сумата за данъчното облекчение става част от данъчната основа, т.е. представлява доход, чиято несеквестируемост е уредена в чл. 446 и 446а ГПК и ако надхвърля минимума, е секвестируем⁴⁸. Това налага извода, че съдът определя възстановените суми като доход по чл. 446 ГПК, а не като вземане по чл. 444, т. 8 ГПК. Възстановените суми наистина са част от данъчната основа и следователно – доход, но моментът за определянето им като такъв или като вземане е този, в който възниква основанието за възстановяване им, както и какво е самото основание. Мнението на съда, че третирането им е по чл. 446, а не по чл. 444, т. 8 ГПК като вземане не следва да бъде споделено предвид описаното по-горе във връзка с данъчното правоотношение и вземането за надплатен данък. Освен това данъчна адми-

⁴⁶ Доколко е приемливо и в тези закони да се урежда несеквестируемост, е дискуссионен въпрос.

⁴⁷ Вж. *Стенограми от пленарни заседания на НС/Седемнадесето заседание, София, четвъртък, 4 декември 2014 г. Открито в 9,03 ч., второ гласуване* [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/5322>; ДВ, бр. 105 от 19.12.2014 г. [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/broeveList.faces>.

⁴⁸ Решение № 596 от 16.05.2022 г. по в. гр. д. № 991/2022 г. на Окръжен съд – Варна; Решение № 120 от 15.04.2022 г. по в. гр. д. № 142/2022 г. на Окръжен съд – Хасково.

нистрация може да прихваща с тези суми задължения на данъчно задълженото лице, преди те да му бъдат възстановени. Прихващането е погасяване на две насрещни вземания до размера на по-малкото от тях, като вземанията трябва да са еднородни или заместими, активното вземане да е ликвидно и изискуемо, а насрещното да е изпълняемо⁴⁹. Следователно основанието за възстановяване на сумата на данъчното облекчение е поради възникнало вземане. Дори да се последва мнението на съда, това не променя нищо по отношение на описаните по-горе пороци.

На последно място с оглед пълнотата на изложението и приложимостта на приетите разпоредби, следва да бъде обсъдена законодателната процедура по приемането на спорните разпоредби. Законопроект 48-202-01-21 е съдържал предложение за изменение на чл. 22в и 22г ЗДДФЛ само с текста, въвеждащ възможност за ползване на облекчението и за дохода на починал през данъчната година родител. Това е гласувано и прието в Комисията по бюджета и впоследствие в пленарна зала на Народното събрание на първо четене без дебат⁵⁰. По законопроекта са постъпили становища на Българската стопанска камара, Българската търговско-промишлена палата, Асоциацията на индустриалния капитал в България и на Омбудсмана, като становището на Омбудсмана няма никаква връзка с текста на законопроекта, не взема отношение по него, т.е. не би следвало да се вземе под внимание⁵¹. Предложението за алинеите за несеквестрируемостта е направено в Комисията по бюджета между първо и второ гласуване, като е поставено на гласуване за допустимост, прието по допустимост с единодушие, обсъдено по същество с по-горе описаните мотиви, аргументи и изказани мнения и прието с единодушие⁵². Предложението е представено в пленарна зала при второ четене на законопроекта и по него няма нито едно изказване, нито по допустимостта, нито по същество, защото дебатът се случва по предложение, което е отхвърлено като недопустимо в Комисията и не е гласувано като допустимо в пленарна зала, като след дебата по недопустимото предложение, предложението за несеквестрируемостта е прието единодушно⁵³.

С оглед на приемането на качествено законодателство, защитата на интересите на всички адресати на приетите актове, възможността за изразяване на становище и предварителната поправка на евентуални грешки или пропуски, както и възможността за задълбочен дебат и анализ, законодателят е регламентирал процедури по приемането и гласуването на законопроекти и в частност според чл. 73 от Конституцията на Република България (КРБ) дейността на Народното събрание се осъществява според КРБ и Правилник, приет от него.

⁴⁹ Пенев, С. (2021). *Финансово право. Обща част. Учебен курс*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 533.

⁵⁰ Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 03.11.2022 г./Протокол № 1, първо гласуване* [онлайн] [прегледан на 10.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/6963>; *Стенограми от пленарни заседания на НС/Единадесето заседание, София, сряда, 16 ноември 2022 г. Открито в 9,12 ч., първо гласуване*, [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10708>.

⁵¹ Вж. *Становища към законопроект 48-202-01-21* [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164435>; *Стенограми от пленарни заседания на НС/Единадесето заседание, София, сряда, 16 ноември 2022 г. Открито в 9,12 ч., първо гласуване* [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10708>.

⁵² Вж. *Комисия по бюджет и финанси/Стенограма от 08.12.22 г./Стенографски протокол № 7, второ гласуване* [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3122/steno/7046>.

⁵³ Вж. *Стенограми от пленарни заседания на НС/Двадесет и четвърто заседание, София, четвъртък, 15 декември 2022 г. Открито в 9,08 ч., второ гласуване* [онлайн] [прегледан на 12.01.2023]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10725>.

В чл. 88 КРБ и чл. 81, ал. 2 от Правилника за организацията и дейността на Народното събрание (ПОДНС) при второто гласуване в Народното събрание се обсъждат само предложения на народни представители, постъпили по реда на чл. 80, както и предложения на водещата комисия, включени в доклада ѝ. Предложенията, които противоречат на принципите и обхвата на приетия на първо гласуване законопроект, не се обсъждат и гласуват по решение на Народното събрание. Според чл. 80, ал. 1 ПОДНС предложения, които излизат извън предметния обхват на приетия на първо гласуване законопроект, не се разглеждат и гласуват по същество, като комисията се произнася за недопустимостта с решение. Както е изложено по-горе, несеквестируемостта, макар и на суми, възстановени за данъчни облекчения, спада към изпълнителния процес и в конкретния случай към този по ГПК. Изпълнителният процес е съвкупност от изпълнителни способности, чрез които принудителното изпълнение се приспособява към различния предмет на неизпълненото задължение, а несеквестируемостта представлява забраната за принудително изпълнение върху определени имуществени права на длъжника, необходими за издръжката му и тази на неговото семейство⁵⁴. Това няма нищо общо с материалните предпоставки за ползване на данъчно облекчение, регламентирани в законодателен акт с предметен обхват данъчното облагане. Освен това несеквестируемостта в ГПК не е свързана с бюджета, както е свързан разглежданият и приет на първо четене законопроект, защото той урежда предпоставките за ползване на данъчна преференция, т.е. засяга бюджетните разходи. Предложението не е свързано и с изпълнителния процес по ДОПК, който е свързан с бюджета. Дори в алтернативата на изпълнение на публични вземания по ГПК, които са свързани с бюджета, несеквестируемостта на възстановените за данъчното облекчение суми пак не е относима към бюджета, защото при наличие на подлежащи на принудително изпълнение публични задължения според чл. 23 ЗДДФЛ, данъчно задълженото лице изобщо не може да се възползва от правото да ползва данъчни облекчения, т.е. няма да е налице сума за възстановяване изобщо. Предвид факта, че предложението излиза извън предметния обхват и не е свързано с подлежащия на гласуване законопроект, Комисията по бюджета неправилно е гласувала предложението като допустимо. Трябвало е Комисията по правни въпроси по компетентност да разгледа предложението в отделен законопроект или такъв, свързан с изменения на ГПК. Според чл. 80, ал. 2 ПОДНС предложенията не може да се отнасят до законодателни актове, различни от тези, чието изменение или допълнение е предложено с внесен законопроект, с изключение на такива, които се отнасят до редакционни или правно-технически поправки, като за допустимостта комисията се произнася с решение. Предвид факта, че ЗИД на ЗДДФЛ е обнародван на 23.12.2022 г., а въпросната несеквестируемост влиза в сила от 01.01.2023 г., е целено тя да обхване възстановените за данъчни облекчения суми за доходите за 2022 г. след подаването на годишни данъчни декларации и явно поради бързането и предвид чл. 80, ал. 2 ПОДНС не е приета чрез отделен ЗИД на ГПК. Тези процедури са измислени, за да се избегнат подобни грешки. Ако несеквестируемостта е била предложена за разглеждане като ЗИД на ГПК, разгледана от компетентната комисия, а именно Комисията по правни въпроси, би съществувала възможност да се дадат становища и е вероятно всички описани пороци на разпоредбите да са можели да бъдат избегнати. Повторението на същата грешка при обсъждане в пленарна зала на второ четене говори за същата степен на недомислие при приемането или изменението на нормативните актове, на което се дължи цялото проблемно законодателство. Излизането на предложените изменения извън предметния обхват на приетия на първо гласуване законопроект води до практическа липса на две гласува-

⁵⁴ Коларов, Т., Ц. Лекова, И. Дахлянова (2022). *Наръчник по гражданско процесуално право*. София: Сиела, 272–273.

ния на спорните разпоредби за несеквестрируемостта и ги прави противоконституционни. С трайна съдебна практика Конституционният съд отхвърля противоконституционалността на разпоредби, предложени между първо и второ гласуване, които нарушават разпоредбите на ПОДНС, защото самият ПОДНС подлежи на контрол за конституционносъобразност и неспазването му не може да бъде приравнено с нарушаване на Конституцията⁵⁵. Съдът също постановява, че има и такива текстове, които ще са обсъдени и приети само веднъж в пленарната зала на второ четене, но това основно положение в съвременния законодателен процес не противоречи на конституционното правило за приемане на законопроектите на две четения, защото е част от самото второ четене. Практиката отчита и факта, че това обаче се прилага задължително в съчетание с правилото на парламентарното право, че такива предложения се обсъждат и гласуват на второ четене само ако не противоречат на принципите и обхвата на законопроекта, приет на първо четене⁵⁶. Такъв е случаят с разпоредбите за несеквестрируемостта, но такъв казус, в който предложените при второ гласуване разпоредби да излизат толкова очевидно извън предметния обхват на приетите на първо четене, в практиката на Конституционен съд по чл. 88 КРБ не е разглеждан досега. Разпоредбите са противоконституционни и на всички материални основания, описани по-горе⁵⁷.

От изложеното дотук може да се заключи, че нормативната уредба, която следва да стимулира раждаемостта и сключването на брак, както и да доведе до по-равнопоставено разпределение на дохода на семейните и хората с деца, е несъвършена и очевидно недостатъчна като данъчна политика в тази насока. Докато в други държави прогресивната данъчна система предлага повече възможности за постигане на упоменатите цели, на национално ниво към момента може да се работи само с данъчни облекчения. Те обаче следва да бъдат преразгледани по размер, като фактически състав и съобразени с останалото законодателство, в това число Конституцията, като е най-важно законодателството да бъде изменяно чак след много задълбочено предварително изследване и дискусия между компетентни специалисти в областта, за да бъдат избегнати гореописаните грешки. Предвид аргументите, които налагат пропорционалната данъчна система у нас, и възможните политики за стимулиране на раждаемостта и сключването на брак се налага изводът, че на този етап основен

⁵⁵ Решение № 9 от 2 юли 2021 г. по к. д. № 9 от 2021 г.; Решение № 1 от 14 януари 1999 г. по к. д. № 34 от 1998 г.; Решение № 4 от 1995 г. по к. д. № 2 от 1995 г.; Решение № 5 от 1998 г. по к. д. № 2 от 1998 г., като има съдии, подписвали решения в този смисъл по чл. 88 КРБ с особено мнение: Решение № 8 от 30 юни 2020 г. по к. д. № 14 от 2019 г.; Решение № 6 от 19 април 2007 г. по к. д. № 3 от 2007 г.

⁵⁶ Решение № 9 от 21 юли 2022 г. по к. д. № 5 от 2022 г.; Решение № 10 от 13 септември 2012 г. по к. д. № 15 от 2011 г.

⁵⁷ Това е порочна законодателна практика. Освен това Омбудсманът е орган, който се избира от законодателната власт, срещу чиито актове той трябва да защитава правата и интересите на гражданите. Това е противоречие само по себе си, въпреки че в Закона за омбудсмана той е определен като независим и подчиняващ се само на Конституцията, законите и ратифицираните международни договори, по които Република България е страна. В конкретния случай приетите законодателни изменения са по идея на Омбудсмана. Това означава, че той би следвало да сезира КС с противоконституционалността на приетите законодателни изменения, които се дължат на собствените му предложения, защото нарушават правата и интересите на гражданите. Този пример дава основания да се мисли в посока практиката на други държави със стабилни правни системи, усъвършенствани конституции и утвърдена практика на Конституционния съд, каквато е Федерална република Германия. Нейното законодателство дава възможност за индивидуална конституционна жалба и създава действащо и ефективно конституционно правораздаване, което е коректив на законодателната и съдебната власт и създава условията за качествено издържано законодателство. Само всеки отделен гражданин може да защити най-ефективно конституционно гарантираните му права и също да упражни контрол върху законодателя, но и върху съдебната власт. Подобно решение би повишило качеството на нормативната уредба и осезаемо би намалило жалбите до ЕСПЧ, както и осъдителните решения, по които се изплащат обезщетения от бюджета.

фактор за осъществяването на тези политики са не толкова данъчните облекчения, колкото би било едно значително повишаване на възнагражденията при работещите, политиките за справяне с безработицата и ниската квалификация на работната ръка, както социалната и фискална сигурност, високото ниво на образованието и доброто здравеопазване. Следва комплексно да се работи във всички направления. За сравнение в следваща статия остава да бъде разгледано данъчното облагане на Федерална република Германия с оглед прогресивното данъчно облагане, данъчните класи, облекченията и сплитинга.

Библиография

Георгиева, А., Л. Цветкова (2014). *Наръчник „Данъчните облекчения в България по ЗДДФЛ и ЗКПО“*. София: Резон България ЕООД.

Коларов, Т., Ц. Лекова, И. Дахлянова (2022). *Наръчник по гражданско процесуално право*. София: Сиела.

Пенов, С. (2021). *Финансово право. Обща част. Учебен курс*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Симеонова, Г. (2017). Данъчна справедливост. В: *Научни четения в памет на Венелин Ганев и Никола Долапчиев*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 487–496.

Симеонова, Г. (2021). Правен статут на непълнолетните и малолетните съгласно българското данъчно право. В: *Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., Нов български университет*. София: Издателство на НБУ, 528–543.

Симеонова, Г. (2022). *Публични вземания без данъчен характер с произход от Европейския съюз*. София: Издателство на НБУ.

Сталев, Ж. (2020). *Българско гражданско процесуално право*. Десето преработено и допълнено издание. София: Сиела.

Стоянов, П. (1994). *Данъчно право*. София: Издателство на БАН.

Цветанова, М. (2022). Ергенският данък в исторически план и възможности за въвеждането му в съвременето. *Юридическо списание на НБУ*, 2, 104–120.

Чочова, М. (2021). За правото на месечна помощ за отглеждане на дете с трайно увреждане. В: *Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., Нов български университет*. София: Издателство на НБУ, 564–571.

TAX RELIEFS FOR YOUNG FAMILIES AND FOR CHILDREN

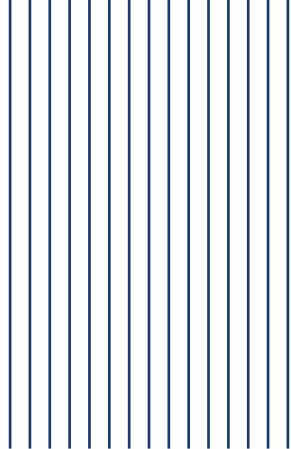
Marina Tsvetanova⁵⁸

Abstract: The article examines the tax reliefs related to families and parents in the Bulgarian national legal system as the only tax policy measures for rising the birth rate, stimulating people to get married and for a more equal income distribution within this group of taxpayers. As a comparison the article presents

the German family income tax system with the tax brackets.

Keywords: tax relief for young families, tax relief for children, tax relief for disabled children, immunity from seizure, enforcement, legislative procedure

⁵⁸ Student in the 5th year of the Master's program in Law at New Bulgarian University, e-mail: marina.tsvetanova@yahoo.de.

СЪБИТИЯ

**ACADEMIC
EVENTS**

ДНИ НА АДМИНИСТРАТИВНОТО ПРАВОСЪДИЕ В НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Райна Николова¹

Резюме: Фокусът на учебната практика „Дни на административното правосъдие в Нов български университет“ през есенния семестър на академичната 2022/2023 г. бе насочен към съпътстващи теоретичната подготовка събития от практически характер. Повод за това бе отбелязването на 110 години от създаването на Върховния административен съд на Република България и 15 години от създаването на 28-те административни съдилища в България, а именно: 3 публични лекции за административното правосъдие, дискусия за въвеждането на медиацията в административния съдебен процес, състезание

по данъчно право и данъчен процес, симулативен административен процес, тренинг по административно правосъдие в областта на индустриалната собственост, студентска кръгла маса. Поканата на Нов български университет да се включат в провеждането на събитието уважиха изявени представители на съдийската практика и авторитети в областта на административното правосъдие.

Ключови думи: административно правосъдие, дискусия, публична лекция, симулативен съдебен процес, студентска кръгла маса, тренинг, учебна практика

В Нов български университет се проведе събитие със значим обществен отзвук. Това бяха „Дни на административното правосъдие в Нов български университет“, организирани от преподавателите в департамент „Право“: проф. д-р Веселин Вучков, проф. Райна Николова, д.н., проф. д-р Веселина Манева, доц. д-р Гинка Симеонова, гл. ас. д-р Памела Бучкова. Висшето юридическо образование изисква познаване на практическите измерения на административното правосъдие, а периодът на онлайн обучението по време и след пандемията от COVID-19 ограничи комуникацията в негативен аспект, включително и посещенията в съдебните зали на студентите. Поради това фокусът на учебната практика през есенния семестър на академичната 2022/2023 г. бе насочен към съпътстващи теоретичната подготовка събития от практически характер, свързани с отбелязването на 110 години от създаването на Върховния административен съд на Република България и 15 години от създаването на 28-те административни съдилища в България, а именно: 3 публични лекции за административното правосъдие, дискусия за въвеждането на медиацията в адми-

¹ Доктор на науките, професор по административно право и процес в Нов български университет, ръководител на Кръжока по административно право на гражданите, ел. поща: rnikolova@nbu.bg.

нистративния съдебен процес, състезание по данъчно право и данъчен процес, симулативен административен процес, тренинг по административно правосъдие в областта на индустриалната собственост, студентска кръгла маса. Поканата на Нов български университет да се включат в провеждането на събитието уважиха изявени представители на съдийската практика и авторитети в областта на административното правосъдие. Идеята на това обучение бе да се повиши интересът на студентската общност към административно правосъдие и спазването на принципа на върховенство на правото.

Инициативата „Дни на административното правосъдие в Нов български университет“ беше открита на 28 ноември 2022 г. от проф. д-р Веселин Вучков – ръководител на департамент „Право“. Във въстъпителните си думи той припомни основни моменти от историята на Върховния административен съд в България.

Модераторът на събитието проф. Райна Николова, д.н. отбеляза необходимостта от обсъждане на възможността да се упражнява процесуалното право на защита на гражданите и да се прилага принципът на върховенство на правото, който е бил основният мотив за избор на тема на първата публична лекция: „Правото на достъп до административно правосъдие и българската конституционна практика“.

На откриването присъства и г-жа Соня Янкулова – съдия в Конституционния съд на Република България, която започна своето изложение с увереността, че бъдещите юристи искат да живеят в една истинска правова държава, в която установената чрез правото справедливост е това, което принуждава всеки един да упражнява собствените си права дотам, откъдето започват правата на другите. Но също така това основно положение гарантира, че всеки един държавен орган упражнява дадената му от суверена власт в съответствие със и в рамките на закона. По-нататък конституционният съдия се спря накратко на историята на административното правосъдие в България. Тя фокусира своето изложение върху неговото утвърждаване и посвети значителна част от изказването си на неговото развитие след 1991 г. и на реализирането на правото на гражданите на достъп до административно правосъдие в контекста на българската конституционна практика.

На 28 ноември 2022 г. от 16:20 часа до 17:50 часа в 210 аудитория на Първи корпус на НБУ се проведе Дискусия за въвеждане на медиацията в административното правосъдие с модератор проф. Райна Николова, д.н. Тя бе открита от студента от пети курс на магистърска програма „Право“, член на Кръжока по административно право на гражданите и медиатор Ангел Йорданов, който направи сравнителноправен анализ на разпространението на този институт в Съединените американски щати, Кралство Белгия, Френската република, Федерална република Германия, Република Полша, Република Австрия. Заключение на лектора бе, че използването на медиацията за разрешаване на административни спорове е слабо застъпено не само в страната ни, но и в Европейския съюз. Институтът е все още в началото на своето развитие, а доказателство са малкото актове на национално ниво, в кои-

то той намира законодателна уредба. Все още медиацията се прилага в областта на гражданските, търговските, трудовите и семейните спорове.

Дискутант по темата за медиацията бе г-жа Аглика Адамова – съдия във Върховния административен съд на Република България. Съдия Адамова представи в своето изложение вижданията си за необходимостта от медиация при решаването на административноправни спорове, за ролята на медиатора и неговия статут и квалификация, възможността за въвеждането на медиация в съдебната фаза на административния процес, какво да е образованието му, как да протича обучението му и кой да контролира този процес, наличието на бариера на навлизане на медиаторите в тази група специалисти, нужно ли е медиаторите да имат правно образование.

Тя говори още за актуалните проблеми, свързани с медиацията в България, за тенденцията за въвеждане на задължителна съдебна медиация в момента у нас с последните изменения в нормативната уредба, за липсата на достатъчно подготвени медиатори, за отсъствието на утвърдена методология за обучението им. Лекторката изброи няколко сфери от областта на административното право, в които е възможно въвеждането на института на медиацията.

На 29 ноември 2022 г. от 13:00 часа до 15:00 часа в 210 аудитория на Първи корпус на НБУ се проведе *Симулативен административен процес* с модератор гл. ас. д-р Памела Бучкова.

Студенти от програма „Право“ на НБУ представиха пред публика първоинстанционно съдебно производство по административнонаказателно дело. Съдебното заседание започна с излагане на становищата на страните.

След това се проведе разпит на свидетели – актосъставителя, свидетеля на съставяне на акта, свидетеля на жалбоподателя.

Приеха се и се обсъдиха събраните по делото доказателства. Съдията водеше процеса и в края постанови съдебния акт.

Секретар-протоколистът водеше протокола на съдебното заседание.

Участници в симулативния съдебен процес бяха:

1. Вангел Вангелов – съдия;
2. Роберто Методиев – адвокат и процесуален представител на жалбоподателя. Жалбоподателят не се яви лично;
3. Калина Вълчанова – юрисконсулт на ОПП към СДВР;
4. Момчил Бонев – свидетел на жалбоподателя;
5. Кирил Николов – актосъставител;
6. Божидар Новев – свидетел при съставяне на акта;
7. Христиана Иванова – секретар-протоколист.

На 29 ноември 2022 г. от 15:00 часа до 18:00 часа в 205 аудитория на Първи корпус на НБУ се проведе *Студентско състезание по данъчно право и данъчен процес*. Негов модератор бе доц. д-р Гинка Симеонова.

Отборите „Пчелички“, „Щурчета“ и „Комари“ решаваха под ръководството на ментори казус. Той се отнасяше до трудовоправни отношения на български гражданин във Федерална република Германия. Засегнати бяха неговите семейноправни и наследственоправни отношения в България.

Казусът изискваше отговори на въпросите относно дължимите по този повод задължения за данък върху наследството, данък върху недвижимите имоти (апартамент във Варна, лозе до Карнобат, хижа на Витоша), данък подпочвени води, данък върху превозните средства в контекста на условията на регламент на Европейския съюз за решаване на гражданскоправни въпроси от областта на наследяването и спогодба за избягване на двойното данъчно облагане между Република България и Федерална република Германия. Имаше и студенти-ентузиаста, които представиха решението на казуса извън регламента на състезанието.

На 30 ноември 2022 г. от 9:40 часа до 11:10 часа в 409 аудитория на Първи корпус на НБУ се проведе *Съдийска работилница*.

Модератор на събитието беше проф. Райна Николова, д.н.

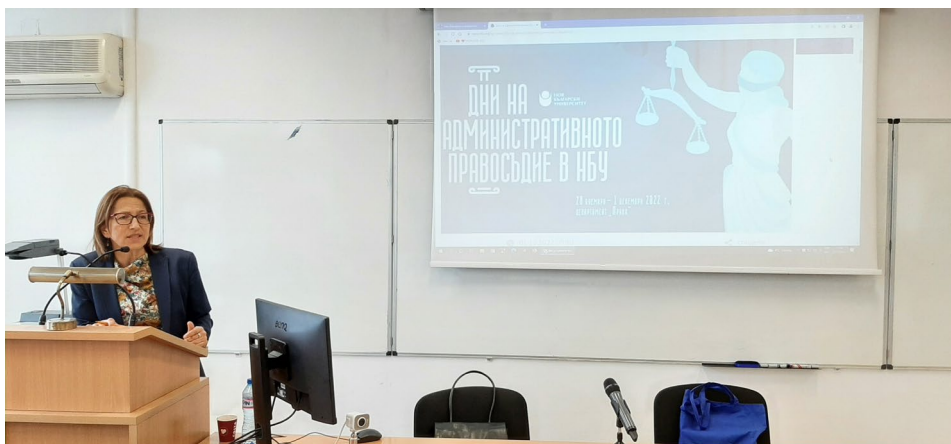
Отбор „Къпини“ реши казус за административнонаказателното производство по реда на Закона за административните нарушения и наказания относно налагането на административно наказание по Закона за здравето поради неизпълнение на въведената със заповед на министъра на здравеопазването противоепидемична мярка за поставяне на защитна маска на лицето с арбитър г-жа Деница Митрова – съдия в Административен съд – София-град.

Отбор „Малини“ реши казус по Закона за устройството на територията във връзка с издадена заповед на главния архитект на Столична община за премахването на незаконен строеж, находящ се в район „Нови Искър“, като решаващ орган на съдебната фаза на административния процес бе г-жа Диляна Николова – съдия в Административен съд – София-град.

Отбор „Ягоди“ реши казус във връзка с подадена жалба срещу решение на Централната изборителна комисия за утвърждаване на

образци на изборни книжа за провеждане на изборите за народни представители през 2020 г. и по-специално на бюлетина за гласуване за народни представители с арбитър г-жа Зорница Дойчинова – председател на Административен съд – София-град.

На 30 ноември 2022 г. от 11:20 часа до 12:50 часа в 409 аудитория на Първи корпус на НБУ г-жа Атанаска Дишева – член на Висшия съдебен съвет, изнесе публична лекция на тема „Статут на съдията по административни дела“. Модератор на събитието бе проф. Райна Николова, д.н.

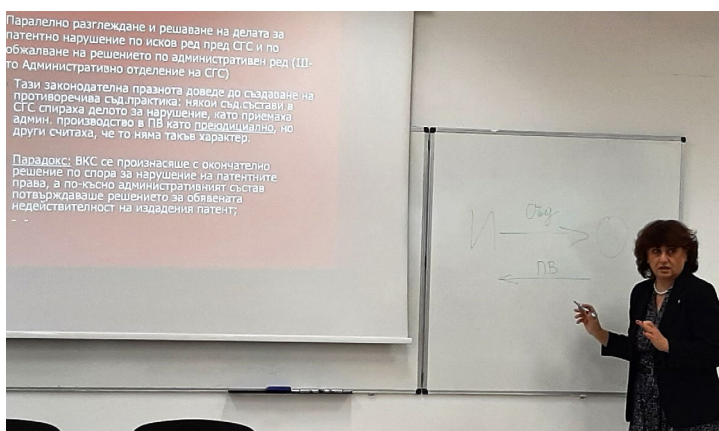

Лекторката започна своя анализ с въведение в конституционните основи на статута на съдиите, като акцентира върху принципите на правовата държава, разделението на власти-

те и равенството на гражданите. Подробно засегна въпросите за основните права и задължения на съдиите по Закона за съдебната власт.

Обясни какъв е обхватът на дейността на съдиите по административни дела – решаването на административноправни спорове, упражнявайки надзор за законност върху актовете на административните органи. Интерес към лекцията проявиха и ученици от 11 „а“ клас на професионална гимназия „Княгиня Евдокия“ в гр. София, паралелка „Съдебна администрация“, които в своето дуално обучение се подготвят за професия „Съдебен служител“.

На 1 декември 2022 г. от 8:45 часа до 9:30 часа в 409 аудитория на Първи корпус на НБУ проф. д-р Веселина Манева изнесе публична лекция на тема „Ред за разглеждане на споровете по искове за нарушение на права в областта на индустриалната собственост“.

Лекторката представи тълкувателно дело № 2 от 19.05.2022 г., подлежащо на решаване от Общото събрание на Търговската колегия на Върховния касационен съд на Република България поради противоречива съдебна практика по въпроса: „Основание ли е за спиране по реда на чл. 229, ал. 1, т. 4 от ГПК на производство по искове с правно основание чл. 57 от Закона за промишления дизайн във връзка с нарушение на правата върху промишлен дизайн наличието на висящо пред административен съд производство по обжалване на решението на председателя на Патентно ведомство на Република България за заличаване на регистрацията на същия промишлен дизайн?“.

На 1 декември 2022 г. от 9:40 часа до 11:10 часа в 409 аудитория на Първи корпус на НБУ г-жа Любка Петрова – съдия във Върховния административен съд, проведе със студентите от магистърска програма „Право“ *Тренинг по административно правосъдие в областта на индустриалната собственост* с модератор проф. д-р Веселина Манева.

Казусът се отнасяше до производство пред председателя на Патентно ведомство на Република България по искане, подадено от VIVAKS RISTO I DRUGI DOO, Република Македония, на основание чл. 25, ал. 1, т. 1 във връзка с чл. 19, ал. 1 от Закона за марките и географските означения (отм.) за частична отмяна действието на международна регистрация на марка с IR 913496 – VIVA по отношение на стоки от класове 29, 30, 31 и 32 на МКСУ.

Председателят на Патентното ведомство уважава искането.

Жалбата за оспорване на административния акт на председателя на Патентното ведомство е отхвърлена от Административен съд – София-град в атакуваната му част.

Спорът е разглеждан пред Върховния административен съд като касационна инстанция със следното разпределение на ролите:

- Касатор – ОМВ Даунстрийм ГмбХ, Австрия.
- Ответник – Председател на Патентното ведомство чрез юриконсулт.
- Заинтересована страна – ВИВАКС РИСТО И ДРУГИ ДОО.
- Прокуратурата на Република България – чрез прокурор от Върховна административна прокуратура.

На 1 декември 2022 г. от 9:40 часа до 13:00 часа в 110 аудитория на Втори корпус на НБУ се проведе *Студентска кръгла маса по административно правосъдие* с участници студенти от магистърска програма „Право“ и модератори Елица Райковска – съдия от Административен съд – София-град и гл. ас. д-р Памела Бучкова.

Студенти направиха презентации по няколко теми, по които се проведеха оживени и аргументирани дебати: Кристиян Николов („Административнонаказателната отговорност по чл. 105 от Закона за движението по пътищата“), Вероника Стоилкова („Сила на пресъдено нещо на съдебни решения по административни дела във връзка с оспорването на индивидуални административни актове“) и Марина Цветанова („Забрана за *reformatio in rebus* при обжалване на ревизионни актове по административен и съдебен ред“).

Поради просрочване на времето, което се случваше при провеждането на всички прояви от инициативата „Дни на административното правосъдие в Нов български университет“, събитието остана неофициално незакрито.

Изнесените публични лекции и участията в практическите форми на изява съдействаха да се събуди и повиши интересът към административното правосъдие и съдебната практика; дискусиата и кръглата маса активизираха младежката инициативност и поощриха вербалната комуникация сред студентите на НБУ, която бе потисната през последните години и доведе до човешка отчужденост и апатия. Екипът от преподаватели, стоящ зад проекта, изпълни своята цел за няколко дни да създаде „жужаща“ атмосфера от водещи аргументирана полемика умни млади българи.

ADMINISTRATIVE JUSTICE DAYS AT NEW BULGARIAN UNIVERSITY

Raina Nikolova²

Abstract: The focus of the training practice “Administrative Justice Days at New Bulgarian University” in the autumn semester of the academic year 2022/2023 was directed to events of practical nature accompanying the theoretical training. The occasion was the celebration of the 110th anniversary of the establishment of the Supreme Administrative Court of the Republic of Bulgaria and the 15th anniversary of the establishment of the 28 administrative courts in Bulgaria. The following events took place: 3 public lectures on administrative justice, a discussion on

the introduction of mediation in the administrative judicial process, a competition on tax law and tax process, a simulation administrative process, a training on administrative justice in the field of industrial property, a student round table. The invitation of the New Bulgarian University to participate in the event was honoured by prominent representatives of judicial practice and authorities in the field of administrative justice.

Keywords: administrative justice, discussion, mock trial, public lecture, student round table, training, teaching practice

² Doctor Habilis, Professor in Administrative Law and Administrative Procedure Law in the Law Department of New Bulgarian University, Head of the Citizens’ Administrative Law Circle, e-mail: rnikolova@nbu.bg.

ISSN (Online): 1314-5797